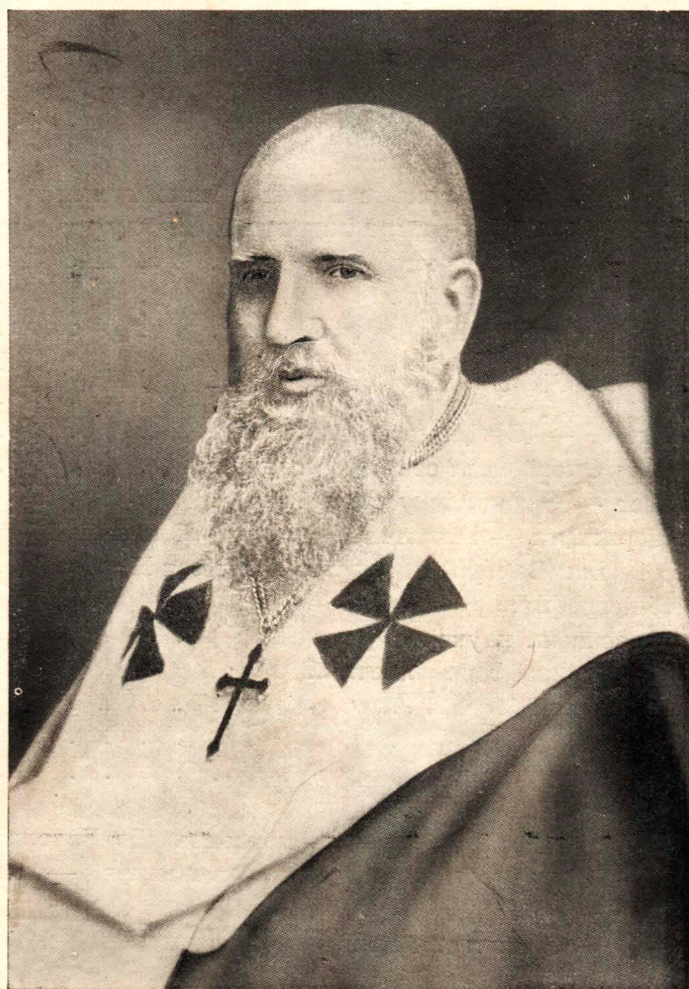

„Ukraine und

die Welt“

УКРАЇНА і СВІТ

ЛІТЕРАТУРА, НАУКА, МИСТЕЦТВО І ГРОМАДСЬКЕ ЖИТТЯ

Апостол Церковного Поєднання, Митрополит Андрей Шептицький

Andreas Graf Scheptytzky (1865 — 1944)

Erzbischof von Lemberg, der in den letzten Jahrzehnten tapfer das Christentum verteidigte

Andrew Sheptytzky (1865 — 1944)

Archbishop of Lemberg, who in the twentieth century bravely defended Christianity

Зошит чотирнадцятий

ГАННОВЕР

diasporiana.org.ua

1955 рік

З М І С Т

	Стор.
Апостол церковного поєднання — Митрополит Андрей Шептицький	2
Двадцятьп'ятьлітній ювілей Високопреосвященнішого Архиепископа Кир Івана Бучка	5
25 років на Владичому Престолі Архиепископа Кир Василя Ладики	6
30 років на Владичому Престолі у Філядельфії Архиепископа Кир Константина Богачевського	8
Марія Різенкамп — Диктатури зростають	9
Ілля Сапіга — Проблема прохарчування світу	15
Б. Г. — В'ячеслав Липинський	19
Д-р Дмитро Бучинський — Інквізиція	26
Newfingrap — З щоденника людини, що її оточення не розуміє, не хоче, або й не може розуміти	30
Олег Зуевський — поезія	33
Рах Ucrainae Poëticae (українська поезія в іншомовних перекладах): поезії Павла Тичини, Михайла Драй-Хмари, Михайла Ореста і Олега Зуевського	34
Новаліс — Умираючий геній	36
Новаліс — Гимни до ночі	37
Джон Кітс — Грецька урна	43
Оскар Вайлд — Сфінкс	44
Емма Андієвська — Сусідська дитина	48
Антон Чехов — Оповідання старшого садівника	50
Михайло Орест — З записів у нотатнику	52
Володимир Державин — Поетичне мистецтво Ольжича	53
Контур, степ і доля (Валерій Інкіжинов про Леся Курбаса)	58
Критика і бібліографія:	
Цінна і своєчасна наукова праця (В. Д.)	64
Поезія незвичайної тональності (В. Д.)	66
З надісланих видань	67
На маргінесі	68
З листів до Редакції	69
Фрагменти з твору Новаліса «Християнськість або Європа» — стор. стор. 8, 25, 29, 32, 33. З Новалісових «Фрагментів» — стор. 35.	

З о ш и т ч о т и р н а д ц я т и й

ГАННОВЕР

1955 рік

”

KRAINE UND DIE WELT “

Unabhängige ukrainische Zeitschrift für
Kultur und Kunst — Heft 14 — 1955

Deutsche Beiträge: S. 9 — 15, 18, 25, 29, 34,
35, 57, 63.

”

KRAINIA AND THE WORLD “

Independent Ukrainian Review of cultural
matters and fine arts — No 14 — 1955

English parts: pg. 18, 25, 29, 34, 57, 63.

” L'

KRAINE ET LE MONDE “

Revue indépendante ukrainienne des
belles lettres et des beaux arts

No 14 — 1955

Апостол церковного поєднання

Митрополит Андрей Шептицький

Минулого року припала 16 річниця смерти Митрополита графа Андрея Шептицького.

Покійний був однією з тих найвизначніших постатей, що творять епохи. Своєю піввіковою працею покійний Митрополит тісно пов'язався з національно-культурним і політично-державним відродженням українського народу. Його заслуги дежать не лише в ділянці культурно-національній чи політично-державній, але передусім у сфері церковно-релігійній. Саме тут Покійний створив нову епоху.

Митрополит Андрей Шептицький прийшов на світ 29. липня 1865, в селі Прилбичах, Яворівського повіту, в Західній Україні. По нецлорічній військовій службі при австрійській кавалерії він вписався на правничий факультет, де 19. травня 1888 р. промувався на доктора прав. 28. травня 1888 р. д-р Роман Шептицький зголосився до монастиря оо. Василіян у Добромилі. При зложенні чернечих обітів д-р Роман Шептицький одержав ім'я Андрея. Студії теології і філософії чернець Андрей закінчив з титулом доктора. Він знав майже всі європейські мови і майже всі слов'янські. Рукоположений 22. серпня 1892 р. на ієромонаха, він швидко перейшов усі ступені у Василіянському Чині і був 2. 2. 1899, за згодою австрійського цесаря, іменований єпископом станіславським. Преконізація 34-річного номіната відбулася 10. червня 1899 р., а консекрація 17. вересня 1899 р.

31. жовтня 1900 р. єпископ Андрей Шептицький був іменований митрополитом галицьким, архієпископом львівським та єпископом Кам'янець-Подільського.

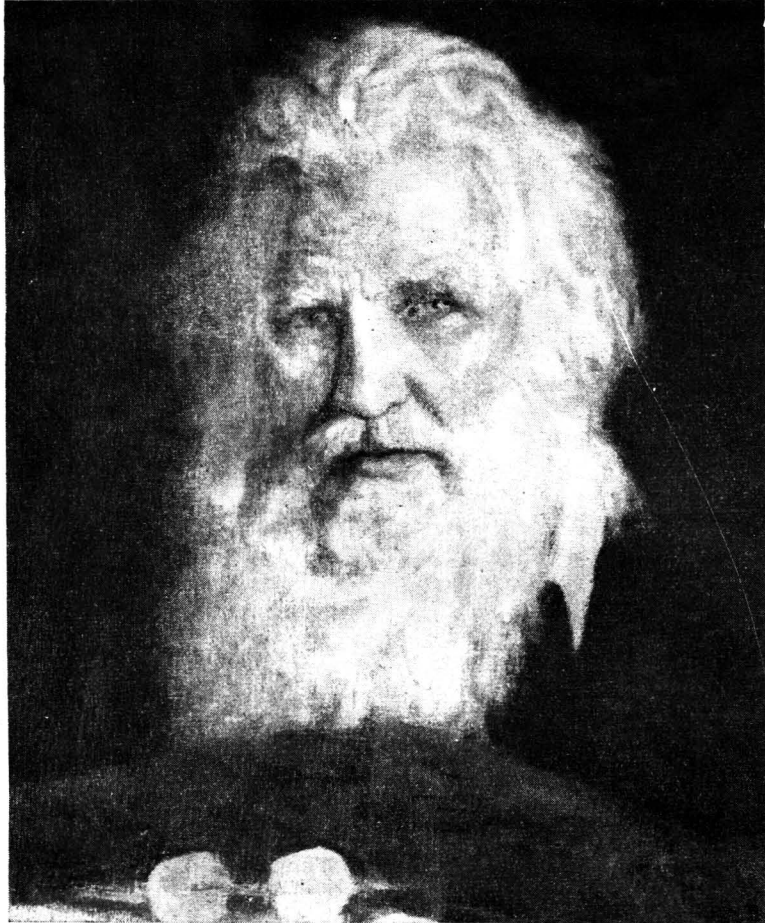
По розвалі Австрії Митрополит Андрей Шептицький став членом Української Національної Ради у Львові. В липні 1941 р. Митрополит дав свою згоду бути почесним президентом Національної Ради у Львові. Він був засновником української греко-католицької Богословської Академії у Львові, фундував великий «Національний Музей» свого імени, заложив «Народну Лічницю» у Львові. В Римі організував «Українську Церковно-історичну Місію»; для народних шкіл купив 5 кам'яниць, а для середньошкільної молоді фундував Малу Духовну Семинарію для хлопців і гімназію сс. Василіянок для дівчат; збудував дім для воєнних сиріт і фундував бага-

то сиротинців при монастирях. Був членом НТШ, «Просвіти», «Рідної Школи» тощо.

Великі заслуги Митрополита Андрея Шептицького для українського народу не спосіб охопити у короткій журналістичній статті. О. Купранець ЧСВВ в статті «Апостол Одности» пише, що Митрополит Андрей у своїй багатогранній діяльності звертав увагу своїм нещоденним розумом і серцем на доволі драстичну в нашому національно-релігійному житті ділянку — на зміцнення й поєднання роздвоєного українського організму. Однією з головних ділянок його праці як Архипастира було вказати народові на важливість і значення взаємної згоди й любови серед нашого громадянства, особливо ж коли мова про церковну єдність. У своїй унійній праці Покійний Митрополит мав противників у царській Росії і в католицькій Польщі. Ще в своїх студентських роках Митрополит підготовлявся до унійної праці. Відбув цілий ряд подорожів до Києва та інших міст і країн. За його ініціативою відбувалися відомі Велиградські з'їзди й часто з'являлися публікації з унійною тематикою.

Високопреосвященніший Кир Іван Бучко пише так:

«Не судилось біблійному Мойсеєві довести свій нарід і передати в посідання обіцяну землю, не судилось і нашому Митрополитові Андрееві радити зі сповнення задушевних мрій про висвободження українського народу не тільки з тієї національної неволі, але також, і то передусім, з того пониження й незрозуміння своїх великих християнських завдань і можливостей. Він же ж мріяв про свободну Україну, що, в розквіті своєї рідної культури й духовости, була б Божим знаряддям в руках Божої Премудрости, а українська нація, свідомо свого великого післанництва як зразкова східно-католицька спільнота, сповнила б почесне завдання поєднуючого мосту поміж Заходом і Сходом, поміж нез'єдиненими східними народами і тими західними народами, що щасливо осталися вірні Апостольському Престолові в Римі, а вслід за тим вірні християнському ідеалові єдиної, святої, соборної вселенської й апостольської Церкви. Для тієї святої справи він посвятив себе цілого, ціле своє життя, всі свої бажання й мрії, всю свою невтомну діяльність, всі свої правдиво героїські подви-

Митрополит Кир Андрей граф Шептицький

Правдиво сказане :

Ганді, запитаний, чому він не християнин, відповів: «Коли б християни дотримувалися в житті християнізму, я став би християнином».

*

Всі кличуть до своєї конфесії, забуваючи, що в християнстві треба лише перегородки знести, і Християнство стане однією родиною.

Преосвященный Киръ Иванъ Бучко

ги й терпіння, рад би був і тисячу разів вмерти смертю мученика, щоб тільки причинитись бодай до влещення й промощення шляху для привернення релігійно-церковної єдності серед усіх християн, а серед українського народу зокрема.

Митрополит Андрей Шептицький був великим сином свого народу, великим ідеалістом і державником, будівничим української нації. Він бачив усі недоліки нашого народу, але ніколи не переставав боротися за його волю і за його незалежну державу. В часі тієї боротьби Покійний

знавав чимало прикостей від наших національних ворогів — росіян і поляків.

Митрополит був паном з панами і робітником з робітниками. Масстат покійного Митрополита прискромлював навіть большевицьких посіпак.

В 30 роках параліч ніг прикував Митрополита до його крісла, з якого звільнила його щойно смерть — дня 1. листопада 1944 р., на 80 році його неструдженого життя.

Хай же день Його смерти стане для нашого народу днем духового й національного скріплення.

Двадцятьп'ятьлітній ювілей

Високопреосвященнішого Архiepіскопа Кир Івана Бучка

Місцем народження (1. жовтня 1891) Владики Архiepірея Кир Івана Бучка є село Германів на Західній Україні.

Преосвященний закінчив гімназію у Львові р. 1910 і тоді ж вирішив посвятити себе на службу Богові. Філософічно-богословські студії він перейшов у Римі, там же 21. лютого 1915 р. одержав ієреське свячення. В 1922 р. він дістав у Папському Григоріанському університеті ступінь доктора св. богослов'я, після чого повернувся додому й віддався праці професора духовної семінарії та інституту ім. св. Йосафата. 16. вересня 1929 р. його іменовано титулярним кадійським єпископом та львівським єпископом-помічником, 20. жовтня відбулись єпископські свячення, а 21. листопада того ж року мала місце інтронізація, під час якої митрополит Андрей вітав нового владика як найближчого свого помічника.

У короткій замітці годі перелічити всі заслуги Владики на церковному полі й у ділянці культури нашого народу. Тим то ми тут обмежимося на найголовніших з них. Високопреосвященніший Владика Кир Іван, перебувавши у Львові, працював над очищенням українського католицького обряду від латинських домішок і спричинився до укладення катехизму «Божа наука». Він же ініціював свято молоді у Львові під гаслом «Українська молодь — Христові». Під час польської «паціфікації» він відбув канонічні візитації, щоб оборонити вірних від нелюдських знущань і тортур. Владика Архiepірей у своїх проповідях не раз одверто й відважно виступав проти польської влади, говоривши про її нехристиянське поводження з українцями. Разом з іншими ієрархами він підписав і спільний протест проти большевицьких насильств, зокрема проти винищування українського населення за допомогою штучно організованого голоду.

Навесні 1939 р. на доручення Апостольського Престолу Владика відбуває візитацію українських станиць у Південній Америці. Якраз у той час Галичину окупує червона армія, і Владика, не мавши змоги повернутися на Батьківщину, посідає тимчасово становище єпископа-помічника при Архiepіскопі К. Богачевському. У 1941 Владика намагається знову повернутися додому, але

гітлерівська влада не дає йому перепустки, і він змушений затриматися в Римі. Відтоді він стає Апостольським Візитатором у Західній Європі, отримавши під свою опіку всю українську католицьку еміграцію.

Але Владика не обмежується лише опікою над католиками. Як українець-патріот, він допомагає всім своїм землякам на скитальщині, дає їм морально-правну й матеріальну підтримку. Ця його праця відома всім українцям.

Оцінюючи працю Владики, Святіший Отець Папа Римський іменував його 1951 р. Асистентом Папського Престолу і Римським Графом, а р. 1953 підніс його до гідности Архiepіскопа.

Можна сміливо сказати, що 25-річний ювілей єпископства Владики Кир Івана є частиною історії українського народу в його мандрюванні світами. Ми можемо тільки бути вдячними Божому Провидінню, що воно подбало про доброго опікуна для нових українських емігрантів, які опинилися в Західній Європі. Владика цілком слушно названо архипастирем скитальців.

Щоденник «Америка» пише, що щоб зрозуміти значення місійної та репрезентативної діяльності Їх Ексцеленції Кир Івана для Української Церкви й української справи взагалі, досить переглянути інтерв'ю, дані Апостольським Візитатором у Західній Європі представникам преси європейських держав, прочитати статті, присвячені його відвідинам у цих країнах. «Згуртування всіх без винятку наших сил під прапором Христових та національних ідей, — пише далі цей щоденник, — дало б найбільшу радість Ювілянтові і було б виявом нашої вдячності до нього за оборону поневоленої Батьківщини та її дітей на чужині».

У день срібного ювілею єпископства Високопреосвященнішого Архiepіскопа Кир Івана Бучка ми схиляємо перед ним наші голови і молимо Всевишнього Бога, щоб благословив його всіма благами, кріпким здоров'ям і дарував йому сили для праці на полі привернення церковної єдности, на полі боротьби українців за право на вільне християнське життя.

«УІС»

25 років на Владичому Престолі

Архиепископа Кир Василя Ладика

2. серпня 1884 р. в місті Дрогобичі, Західня Україна, прийшов на світ Володимир Ладика від батьків Василя й Катерини з роду Собків. До початкової школи та гімназії він ходив у Дрогобичі. Чуючи в собі Божий поклик до досконалішого життя, вступає 1. серпня 1903 р. до Чину св. Василя Великого. По відбутому в Крехові новіціяті та зложенні чернечих обітів виїжджає в місяці вересні 1909 року до Канади, щоб пізніше стати тут місіонером між українськими поселенцями. В Монреалі закінчує богословські студії та одержує ієрейські свячення з рук Кир Сотера Ортинського, єпископа США в місті Філадельфії. Сталося це 4. серпня 1912 року. З місіонерським запалом працює єромонах Василій Володимир Ладика по цілій Канаді, головню в її західних провінціях. Від 1922 до 1929 є ігуменом монастиря оо. Василян та парохом церкви св. Йосафата в Едмонтоні.

По виїзді до Рідного Краю першого канадійського єпископа Кир Никити Будки Апостольська Столиця іменує ігумена Василя Володимира ЧСВВ, Єпископом українців католиків у Канаді. Консекрація на єпископа відбулася в Едмонтоні 14. липня 1929 року, 25 років тому.

З молодечою енергією береться новоіменований єпископ до керми найбільшої простором у світі дієцезії. Від моря до моря, від Галіфаксу по Ванкувер — це терен діяльності Кир Василя Ладика. В місці свого осідку, Вінніпегу, він будує єпископський палац при вулиці Скопія, під числом 235. У своїй резиденції він є тільки гостем, бо майже весь свій час він проводить на канонічних візитаціях розлогої єпархії. Посвячує церкви, організує нові місійні станиці, навчає та потішає вірний український народ, гнетений тоді матеріальною кризою та пригноблений тугою за старим Рідним Краєм.

Найбільшою турботою молодого єпископа було те, що він мав замало священників, цих робітників у Христовій виниці, — а «жниво було велике».

В першу чергу він хоче здобути юнаків, народжених тут, у Канаді, тому піклується виховними інститутами та колегіями, з яких дістає поважне число покликань до духовного стану. Коли бачить, що це ще замале число священників, щоб можна було обслужити бодай більші осередки, він їде до Рідного Краю, в 1931 і 1937 роках, щоб дістати священників. По розмовах з нашими єпископами в Перемишлі, Станіславові, а головню з Митрополитом Андреем Шептицьким у Львові, він одержує кілька охочих священників, яких бере до Канади на місійну душпастирську працю.

Для вдержання високого духового рівня він влаштовує для священників кожного року реколекції та конференції.

Для духового корму вірним та охорони їх від сектантства Владика розбудовує дієцезальну пресу, засновує тижневик «Українські Вісті». Розуміючи вагу світського апостоляту вірних, він дає благословенство на заснування організації світських людей під назвою Братство Українців Католиків (БУК), в 1932 році, з якого опісля виділюється Ліга Католицьких Жінок та Українське Католицьке Юнацтво. Дбає про матеріальне забезпечення людей і тому морально допомагає в розрості Запомогового Братства св. о. Николая та добродійного Т-ва св. Йосафата. Не забуває дбайливий Владика за тих найменших, пригадує і наказує священникам про обов'язок катехизацій та навчання української мови в вечірніх Рідних Школах. Головними виховницями дітвори стають Служебниці.

В дієцезії процвітає чернече життя оо. Василян та оо. Редemptористів, які місіями та друкованим словом голосили вічні правди Божі.

Кир Василій Ладика виявився неустрашимим оборонцем Церкви й українського народу під час другої світової війни, коли большевики загарбували українські землі.

Преосв. Кир Василій так само перший став в обороні скитальців та протестував проти насильної репатріації і домагався в Оттаві допущення скитальців до Канади. Він перший спроваджує велике число священників скитальців до Канади.

Завдяки невисипущій діяльності Преосв. Кир Василя Ладика дієцезія українців католиків Канади так збільшилася числом вірних та числом духовенства, що Апостольська Столиця створює три окремі дієцезії-єкзархати: західній, з осідком в Едмонтоні, на чолі з єпископом Кир Нілем Саварином ЧСВВ, східню дієцезію, з осідком у Торонто (єпископ Кир Ісидор Борецький) і саскачеванську дієцезію, з осідком у Саскатуні та єпископом Кир Андреем Роборецьким.

За великі заслуги перед нашою Церквою в Канаді Святіший Отець Папа Пій XII підносить Преосв. Кир Василя Ладика до гідности Архиепископа. Сталося це 18. червня 1948 р.

Тому що здоров'я Архиепископа Кир Василя підупало, Апостольська Столиця іменувала єпископа-помічника в особі Преосв. Кир Максима Германюка ЧНІ.

В цей 25-літній ювілей єпископства всіма улюбленого Архиепископа Кир Василя Володимира Ладика ЧСВВ бажаємо ще МНОГИХ ЛІТ ПРОЖИВАТИ на славу Богові й добро Церкви та українського народу в Канаді!

о. Семен Іжик
пресовий референт
Ювілейного Комітету

Преосвященный Кир Василій Ладика

30 років на Владичому Престолі у Філадельфії

Архиепископа Кир Константина Богачевського

В суботу 14. серпня ц. р. минає тридцять років від дня приїзду нашого Архипастира, Високопреосвященного Архиепископа Кир Константина Богачевського на американський континент у ньюйоркській пристані, а в неділю 15. серпня — 30 років від дня прибуття нашого Владики до єпископської резиденції при 816 Н. Френклін вулиці у Філадельфії.

Тридцять років на церковно-княжому престолі на одному місці і при виконванні тих самих великих завдань, — це в умовах і при свідомості тих усіх велетенських змін, що відбулися в світі протягом того часу, надзвичайна річ, а в ментальності багатьох, «стихийно-революційних» українців — це просто нечувана й неймовірна річ.

Тридцять років тримати залізною рукою апарат дієцезально-церковної організації, яка має сьогодні 166 душпастирств із 304 священниками, розміщені на велетенському просторі, організації зі всіма тими світськими більшими й меншими клітинами, які безпосередньо чи посередньо зв'язані з парохіями і які всі разом створюють уже цілу армію організованого членства, — на це треба не тільки епископа чи архиепископа, але мужа, треба індивідуальності. Керувати й наглядати, безпосередньо чи посередньо, над будовою й господарством, майном церков і парохіяльних шкільних будинків, що разом являють маєток понад 40 мільйонів доларів, — на це треба не тільки охоти й великої посвяти, наклади праці, але спеціального таланту. Організувати в незвичайно тяжких і несприятливих умовах, при аккомпанементі постійних злісних наклепів, українське садочкове, парохіально-народне, середнє й вище шкільництво при власних будівлях — на це треба великого характеру, самозаперечення, незвичайної любові до української дитини й молоді та неменшої віри в діло, такої віри, що є здібна перевертати гори людської невдячності.

І коли сьогодні вірні нашої Церкви мають дисципліновану, добре організовану й відносно ба-

гату дієцезальну організацію, яка має змогу проповідувати кожної неділі й свята, одночасно з 166 проповідальниць до десятків тисяч людей і мобілізувати їхню думку й почуття в одному доброму напрямі, — то можна собі усвідомити, яка це величезна потенціально й діюча сила. Разом із тим треба знати, що вона розпочалася й триватиме в своїх дальших величезних можливостях завдяки 30-літній праці й посвяті нашого Архипастира.

Коли наша церковна організація має сьогодні можливість промовляти щоденно, або майже щоденно, до 14.000 дітей і молоді у власних високих, середніх і прилюдних цілоденних, вечірніх і катехичних школах та дитячих садках, то це значить — при належному умінні — мати в руках кадри майбутніх воїнів за правду Христову й правду нашого народу. Також цього ніяк не можна не завдячувати нашому Архиепископові Кир Константинові, про якого Преосв. Кир Амвроз каже: «Безпосередньо чи посередньо, Архиепископ Кир Константин був, е й залишиться справжнім піонером освіти серед нашої суспільності на Американській Землі».

А коли йде про дух ладу й дисципліни на терені впливу єпископського жезла в руках Владики Кир Константина, то навіть ті з-посеред української американської громади, які мають ще сьогодні дивну сміливість недоцінювати величезної вартості й значення упорядкування Владикою Кир Константином цілого життя в США, навіть вони носять у собі й на собі, свідомо чи несвідомо, сліди й знаки Його порядкуючого духу.

І тому ми не розмицемося з правдою, коли скажемо, що 30-літнє князювання на церковному престолі у Філадельфії Іх Ексцеленції Високопреосвященного Кир Константина Богачевського творить і буде творити окрему світлу главу в історії Української Католицької Церкви і нашої великої громади в Сполучених Штатах Північної Америки. («Америка»)

Були прекрасні, блискучі часи, коли Європа являла собою одну християнську країну, коли єдина християнськість населювала цю людяно витворену частку світу; єдине велике суспільне зацікавлення пов'язувало найвіддаленіші провінції цієї широкої духовної держави.

Н о в а л і с: «Християнськість або Європа»

Diktaturen wachsen heran

Von Maria Rysenkamp

Марія Різенкамп

Диктатури зростають

Wir haben uns daran gewöhnt, von einer freien und einer unterdrückten Welt zu sprechen: soweit es die Sicherheit des Menschen betrifft, mag das stimmen; im übrigen dürften wir nicht vergessen, daß wir nur dank der babylonischen Sprachverwirrung unserer Zeit zu dieser, und ähnlichen Vereinfachungen gekommen sind. Denn der Begriff der Freiheit ist — auch in der freien Welt — zu einem unklaren Schlagwort geworden, das kaum noch richtig erfaßt, geschweige denn definiert wird und das — je nach subjektiver, parteilicher, staatlicher, wirtschaftlicher, weltanschaulicher Einstellung — in relative Anhängigkeit zu tausend verschiedenen Faktoren gebracht werden kann. Die Freiheit steht nicht als der unabhängige Wert über den Dingen, sie ist ihnen je nach Nutzen oder Zufall untergeordnet. Sie ist in „Freiheiten“ zerspalten, aber keine Freiheit mehr. Im Reich der unteilbaren Werte gibt es keine wählbare Unterordnung, keine Teilung, keine Summierung.

Diese Zertrümmerung der Wertbegriffe ist nicht neu, war aber kaum jemals augenfälliger als heute. Denn auch die Freiheit ist letzten Endes von dem objektiven Maßstab abhängig, in dem sich alle Werte zusammenfinden; und wo dieser nicht mehr die Brücke von Mensch zu Mensch schlagen kann, schiebt sich der „eiserne Vorhang“ dazwischen. Und hinter diesem eisernen Vorhang beginnt krampfhaft die Suche nach einem Ersatzmaßstab, der in der paradoxen Unlogik derjenigen, die einen absoluten Maßstab leugnen, für absolut erklärt wird. Es ist völlig gleichgültig, welchen Namen man diesem Maßstab gibt — er kann die ganze Skala der Möglichkeiten von Staatsabsolutismus bis zum Absolutismus des existentialistischen zufalls- und hormonbedingten Treibens eines Sartre durchlaufen, — wesentlich ist dabei nur, das die Person des Menschen nur in Relation zu diesem absolutgesetzten Maßstab ihre Wertschätzung als „Nutzwert“ erlangt.

Geschichte ist im Grunde genommen nichts anderes, als zeitlich auseinandergezogene Varianten dieses Kampfes zwischen gleichbleibenden und nur in ihrer Verkleidung wechselnden Kräften, bei den es letzten Endes um

Ми звикли говорити про вільний і про поневолений світи: оскільки тут йшлося б про безпеку людини, це мало б слухність; поза тим ми не повинні забувати, що ми лише завдяки мовному вавилонському стовпотворінню приходимо до цього або до подібних спрощень. Бо поняття свободи — так само й у вільному світі — стало невиясненим зловбоденим словом, яке навряд чи може бути правильно збагненим, поготів визначеним, і яке — кожноразово з суб'єктивного, партійного, державницького, господарського, світоглядного кута зору — може бути віднесене в релятивній залежності до тисячі різноманітних чинників. Свобода не являє собою незалежну вартість понад речами, вона їм підпорядкована щоразу вигодою або випадком. Вона роздрібнена по «свободах», вона вже не є свободою. У царстві неподільних вартостей немає, проте, свавільно добираного підпорядкування, немає поділу, немає підсумування.

Це розбиття уявлень про вартості не нове, але воно сливе ніколи не впадало в око так, як сьогодні. Бо й свобода також кінець-кінців залежна від того об'єктивного мірила, в якому всі цінності сходяться до купи; і там, де воно не спроможне більше звести міст від людини до людини, простягається «залізна заслона». І за цією залізною заслоною починається напружене шукання заступного мірила, яке проголошують як абсолютне з парадоксальною нелогічністю ті, хто заперечують справжнє абсолютне. Цілковито байдуже, яке ім'я надають цьому мірилові — воно може переходити через цілу скалу можливостей від державного абсолютизму до абсолютизму сартрівського екзистенціалістичного, випадковістю й гормонами викликаного гону, — істотним є при тому лише те, що особистість людини дістає оцінювання як «корисна вартість» лише у стосунку до цього абсолютно встановленого мірила.

Засадниче беручи, історія є ніщо інше, як розтягнуті в часі варіанти цієї боротьби між силами,

die Stellung des Menschen zur Autorität geht: um die Entscheidung zu den in der Transzendenz göttlicher Autorität geeinten Seinswerten der Unterordnung unter eine selbstgewählte Autorität niederen Ranges. Vor dieser Entscheidung zwischen Freiheit und Unfreiheit steht der Mensch, das Volk, Europa, die Welt.

Absolutgesetzte relative Wahrheitsfragmente haben eine spezifische Eigenschaft: Sie rufen eine Kettenreaktion hervor, die zu der Explosivkraft einer Atombombe heranwächst. Mögen diese Zerstörungskräfte auch noch so lange im „schweren Wasser“ des Zeitgeschehens latent erscheinen — eines Tages erreichen sie mit Sicherheit am „Ort der geringsten Widerstandskraft“ mit explosiver Gewalt ihren Kulminationspunkt. Diese Katastrophe ist dann im Grunde genommen nichts anderes, als ein Gesundungsprozeß, vorausgesetzt, daß der Organismus der Welt noch die Abwehrkraft einer den Realitäten entsprechenden Erkenntnisfähigkeit besitzt. Die Symptome unserer Zeit lassen erkennen, daß diese Fähigkeit erheblich gelitten hat. Der Mensch befindet sich auf der Flucht vor der Realität zum Wirklichkeitsersatz.

Was sich im Menschen, im Volke, was sich zwischen Völkern abspielt, ist letzten Endes nur der Widerschein dieser Flucht vor der Mitte im Einzelnen. Stets hat der Mensch als Person das Weltbild geprägt. Heute projiziert er die Leere seines verlorenen Zentrums nach außen: Unfähig, seinen willkürlich gewählten Maßstab zu achten, ist er nicht nur bereit ihn jederzeit zu wechseln — wenn die „Situation“ und die „Nützlichkeit“ es erfordern, er wendet ihn auch auf seine Mitmenschen und Mitvölker an und versagt ihnen die Achtung vor ihren Persönlichkeitswerten. Er ist das „finish“ des Wettlaufs der Diktatoren des Zufalls, der Nützlichkeit, der Wirtschaftslage, der Weltanschauungen, der Parteirichtungen, der Aktionen des Gegners. Er reagiert auf Reiz mit Aktion, wie ein dekapitierter Frosch im physiologischen Experiment und nennt das Tatkraft. Und damit ist die Basis der Möglichkeit nur Gemeinschaftsbildung — die bindende Achtung vor der freien Persönlichkeit von Mensch und Volk — verlorengegangen. Die „Gemeinschaft“ des dezentralisierten Menschen ist die formlose Masse.

Für dieses Stadium ist eine weitere Eigentümlichkeit charakteristisch: die Unfähigkeit zwischen einem zentral kontrollierten und in den Dienst der Person von Mensch und Volk gestellten Wert und der Absolutsetzung des Fragments zu unterscheiden. Man bewegt sich zwischen Extremen, die nur ein Nichts oder Fragment als Endzweck sehen können. Ein Beispiel: Wie man den Wert der Person nicht ungestraft antasten, die Familie nicht zerstören kann — so wenig kann man den personalen Wert des Volkes als Nation vernichten, ohne selbst rückwirkend das Opfer seiner eigenen Blindheit zu werden: es ist keine Lösung der Europäischen Frage, wenn man nach der notwendigen Ablehnung der nazistischen Absolutsetzung von Nation und Rasse in den Fehler Coudenhove-Calergis verfällt von einem — nivellierten — „Europäischen Volk“ zu sprechen. Nicht nur, weil Völker, denen der Personalwert ihrer Nation abgesprochen wird, unfähig sind, echte und freie Gemeinschaften zu bilden, sondern, weil die Erfahrung bereits mehr als deutlich gezeigt hat, daß die Begünstigung des „Großrussischen“ Entnationalisierungs- und Nivellierungspro-

що залишаються тими самими і лише змінюються у своїх одягах; тут бо йдеться про ставлення людини до авторитету: про вирішення або на користь вартостей існування, об'єднаних у трансценденції божественного авторитету, або на користь підпорядкування якогось самодібраного авторитету нижчої ранги. Перед цим вирішенням між свободою та несвободою стоїть людина, народ, Європа, світ.

Абсолютно встановлені релятивні уривки правди мають одну специфічну властивість: вони викликають ланцюгову реакцію, яка виростає до вибухової сили атомової бомби. Якщо ці руйнацькі сили ще якийсь час потенційно перебуватимуть у «важкій воді» часових подій, то одного дня вони напевно досягнуть свого кульмінаційного пункту з вибуховою потужністю в «точці найменшого спротиву». Ця катастрофа являє собою, власне кажучи, ніщо інше, як оздоровчий процес, під тією умовою, що світовий організм ще володіє оборонною силою пізнавальної здібності, яка відповідає реальностям. Симптоми нашого часу дозволяють розпізнати, що ця здібність ґрунтовно постраждала. Людина перебуває у втечі від реального до заступства дійсності.

Те, що відіграється в людині, в народі, те, що відіграється поміж народами, це кінець-кінців являє собою лише луна цієї втечі від середини, яка луна відбивається в поодинокому явищі. Людина постійно карбувала образ світу. Нині вона проєктує назовні порожнечу свого втраченого осередку: з огляду на те, що вона нездібна цінувати своє свавільно дібане мірило, вона не тільки не готова його кожночасно змінювати, — якщо «ситуація» і «вігода» цього вимагають, — але й використовує його для своїх співлюдей та співнародів і не шанує їхні особисті вартості. Вона являє собою фініш змагання диктаторів випадку, користи, господарчого становища, світоглядів, партійних напрямів, чинів супротивника. Вона реагує на роздратовання акцією, немов та обезглавлена жаба у фізіологічному досліді, і називає це силою чину. І тим втрачається база можливостей для витворення суспільності — обов'язуюча пошана до свободної особистості людини й народу. «Суспільність» децентралізованої людини є безформною масою.

Для цієї стадії характеристична дальша особливість: нездібність розрізнати поміж центральною контролюваною й встановленою до послуг людській і народній особі вартістю та абсолютним установленням фрагменту. Відбувається рух між екстремами, які можуть вбачати лише ніщо або уривок як кінцеву мету. Приклад: так само, як неможливо безкарно порушити вартість особи, зруйнувати родину, — неможливо й знищити особисту вартість народу як нації, без того, щоб не стати рикошетом жертвою власної сліпоты: це жадає розв'язка Європейського питання, коли по конечному запереченні нацистичного абсолютизування нації й раси впадають у помилку Кавденгове-Калергі, говоривши про нівельований — «Європейський народ». Не тільки тому, що народи, в яких віднято особисту вартість їхньої нації, неспроможні витворити щирі й вільні спіль-

zesses erst die große Gefahr heraufzubeschwören half, die Europa heute bedroht.

Weder der Nazismus, noch der Bolschewismus sind Produkte unserer Zeit, ja nicht einmal der letzten Jahrhunderte. Die Gefahr eines Totalitarismus, d. h. eines Staates, der alle Zweige des Lebens durchdringt und den Menschen in totale Abhängigkeit zu einem zur „Ersatzreligion“ erhobenen Anschauungsfragment bringt, faßt kaum bemerkt Wurzeln und reift faßt unbemerkt heran. Sie ist wie eine latente Schizophrenie, deren groteske Teilung der Werte erst dann augenfällig wird, wenn der Patient dem Jugendalter entwächst. Und nach diesem vorbereitenden Stadium tritt unvermeidlich die bis zur Zwangsvorstellung gesteigerte Idee von der messianistischen Sendung der „in Bewegung gebrachten Masse“ in Kraft. Denn schon seit Beginn der Geschichte hat man versucht, den Messias durch den den Messianismus von Menschengruppen zu ersetzen, die freie Entscheidung der Person durch die Gebrauchsfähigkeit der lenkbaren Masse. Auch hier ist es nebensächlich, ob es sich um den Messianismus eines Volkes, wie ihn Hitler und die Russen von der jüdischen Idee übernommen hatten, den Messianismus der Klasse, oder, wie in der Sowjetunion — um die Kombination beider handelt. Auch die sich vorbereitende Diktatur der Richtungslosigkeit, das Geistesprodukt des westlichen Liberalismus, der gegen alles intolerant ist — nur nicht gegen seine eigene Richtungslosigkeit und seine Abkömmlinge, gehört in dieses Lager, incl. aller möglichen Kombinationen und Varianten der halbmarxistischen Richtungen.

Karl Marx ist in seiner Lehre ein wesentlicher Fehler unterlaufen: erstens bestehen in seiner Dialektik keine echten Gegensätze, die einen „dialektischen Sprung“ möglich machen, und zweitens wäre dieser nur möglich wenn die zu erreichende Qualität durch keinen tatsächlichen, ungeteilten und vor allem unabhängigen und unveränderlichen Wertmaßstab kontrolliert werden kann. Karl Marx macht jedoch das Objekt zum Maßstab seiner selbst, der Sprung seiner in Bewegung gebrachten Massen vollzieht sich ins Leere.

Dennoch kommt es in diesem Stadium zu einem Sprung, wenn auch in umgekehrter Richtung: vom Qualitätsverlust der Person im Menschen und im Volk in die Quantität der Masse, und dieser Sprung ist, wenigstens in Rußland, schon vor Karl Marx vollzogen, wie es auch schon Blitzlichter russischer Erkenntnis aus der vormarxistischen Ära zeigen: so sagte Tschadajew: „um uns überhaupt bemerkbar zu machen, mußten wir uns von der Behringstraße bis zur Oder ausbreiten“.

Es ist der Verlust qualitativer Werte eines Volkes, der den Ausgleich im quantitativen als „große Nation“, in der Masse, in der Expansion, in den imperialistischen Tendenzen sucht. „Nation“ ist aber ein rein qualitativer Begriff, und nur als Persönlichkeitsäußerung der Person des Volkes überhaupt zu verstehen. Und nur in diesem — rein qualitativen — Sinne kann es „große“ und „kleine“ Nationen geben. Wenn nicht schon früher, so treten in diesem Prodromalstadium der Katastrophe die sonst untergeordneten Triebe in Aktion: der Haß gegen jede übergeordnete Autorität, eine übergeordnete Naturordnung, vor allem gegen Gott; aber auch der Haß gegen

ноти, лише й тому, що досвід уже більш ніж виразно показав, як сприяння «великоросійському» процесові віднаціоналізування й нівелювання допомогло вичакувати ту велику небезпеку, що нині загрожує Європі.

Ані нацизм, ані большевизм не є продуктами нашого часу, ба навіть останніх сторіч. Небезпека тоталітаризму, тобто, держави, яка промикається в усі галузі життя і ставить людину в тотальну залежність від зведеного в «заступну релігію» світоглядного фрагменту, вростає ледь-ледь помітно і визріває сливе непомітно. Вона являє собою неначе б потенційну шизофренію, гротесковий поділ вартостей лише тоді впадає в око, коли пацієнт виростає з юнацького віку. І по цій підготовчій стадії неминуче вбивається в силу піднесена до стану нав'язливості ідея месіаністичного післанництва «приведеної в рух маси». Бо вже від початків історії пробувано заступити Месію месіанізмом людських гуртів, свобідне рішення особи — пристосованою здібністю проводжуваної маси. Тут також є другорядним, чи йдеться про месіанізм одного народу, як його перейняли від юдейської ідеї Гітлер і росіяни, про месіанізм кляси, а чи, як от у Советському Союзі — про комбінацію обох. Підготовувана диктатура безнапряности, духовий продукт західнього лібералізму, який є нетолерантним супроти всього, лише не супроти власної безнапряности та власних похідних, належить також до цього табору, включно з усіма можливими комбінаціями й варіантами напівмарксіських напрямів.

Карлові Марксові трапилася в його вченні істотна помилка: поперше, в його діялектиці містяться жадні справжні протиставлення, що уможливають «діялектичний скок», а, подруге, цей останній був би можливий лише тоді, коли б визначена для досягання якість була контролювана справжнім, неподільним і насамперед незалежним і незмінним мірилом вартостей. Карл Маркс робить проте, об'єкт мірилом себе самого, скок його приведеної в рух маси відбувається в порожнечу.

Та все ж у цій стадії таки стається скок, бодай і у зворотному напрямі: від утрати якості особи в людині й народові — до масової кількості, і цей скок, принаймні в Росії, відбувся ще перед Карлом Марксом, як це вже показують спалахи російського пізнання з передмарксіської ери: так бо мовив Чаадаєв: «Щоб стати взагалі помітними, ми мусли поширитися від Берінгової протоки аж до Одри».

Це втрата якісних вартостей народу, яка шукає вирівняння в кількісному як «велика нація», в масі, в експансії, в імперіалістичних тенденціях. «Нація», проте, являє собою чисто якісне поняття, і її можна збагнути взагалі тільки як персональний вияв народної особи. І тільки в цьому — чисто якісному — сенсі можуть бути «великі» й «малі» нації. Якщо вже не раніше, то саме в цій стадії приходять у дію ті гони, які без цього є загалом підпорядковані: ненависть до кожного надрядного справжнього авторитету, надрядного природного ладу, передусім до Бога; але також і ненависть супроти всякого символічного виразу ав-

jeden symbolhaften Ausdruck der Autorität, wie die Monarchie, und jede Staatsform, die sich nicht der fragmentarischen „Autorität“ unterwirft, die nicht einmal die Autoritätswürde des tierischen Instinktes mehr besitzt.

In der Praxis des politischen Lebens richtet sich dieser Haß selbstverständlich in erster Linie gegen diejenige Religion, für die ein Kompromiß mit Bruchstücken der Wahrheit und eine Unterordnung unter self-made-Autoritäten unmöglich ist — die Katholische Kirche, während die den Staaten unterordneten Kirchen anfangs auf ihren „Eignungswert“ als Werkzeuge geprüft werden. Es ist jedoch nicht nur die Sowjetunion, die die staatshörige russische Kirche wie Hitler seine „deutschen Christen“ auszunutzen verstand, auch die zentrifugalen Kräfte des Westens wissen die Dezentralisation der protestantischen Kirchen mitunter so gut auszuwerten, daß manche — wenn auch glücklicherweise nicht alle — ihrer Angehörigen in „Rom einen größeren Feind als in Moskau“ zu sehen glauben. Nicht umsonst wetteifern Sozialdemokratie und Liberalismus in ihrer Werbung um die Protestanten. Denn auch hier prädisponiert die subjektiv-gefühlsmäßige Einstellung, das „teilbare“ Gewissen, die Leugnung einer Naturordnung und die Einstellung zum Staat zu weiterem Verfall.

Vermutlich waren frühere Zeiten weit weniger gefühlvoll veranlagt, als unsere heutige, angeblich so nüchterne Zeit. Denn die Gefühle der Masse sind es, an die der Diktator jederzeit appellieren kann, und selbstverständlich kultiviert er sie auf das sorgfältigste. Sie sind es ja, die ihn direkt oder indirekt auf den Thron erhoben haben und sie bleiben für ihn die Zügel der Masse: echte oder unechte gefühlverzückte Begeisterung, mit Angst und Terror und Haß abwechselnd. Nur die Menschenliebe, die mehr als Gefühl erfordert, um echt und wahr zu sein, kann in diesem System keinen Platz mehr finden, denn der entwurzelte Mensch lebt wie hinter Doppelfenstern und Doppeltüren immer ganz allein in der Masse, zusammen mit einer großen Angst, die sein leer gewordenes Zentrum ausfüllt. In dieser angstgebundenen Unfreiheit unterscheidet sich der heutige Mensch der freien Welt — auch in den sozial am besten gestellten Staaten — nicht wesentlich von dem Menschen hinter dem eisernen Vorhang.

Und so kommt es, daß eines Tages die Katastrophe über die zu „Orten geringster Widerstandskraft“ gewordenen Länder hereinbricht. Es war wieder der Russe Tschadajew, der diese Situation in dem, dem Totalitarismus entgegengehenden zaristischen Rußland kennzeichnete: „Rußland ist eine Lücke in der Vernunft, eine schreckliche, drohende Lehre, die den Völkern gegeben wird, um ihnen zu zeigen, wohin die Entfremdung (von den Quellen der Zivilisation) und die Sklaverei führen können“. Diese Lücke ist inzwischen vom Bolschewismus ausgefüllt worden. Wie sehr aber schon damals, und heute noch weit mehr, jede Kontaktmöglichkeit mit einem, von totalitären und pseudomessianistischen Illusionen infizierten Volke abgeht, ja sogar Mitgefühl und echte Teilnahme mißdeutet werden, zeigt ein Ausspruch aus der 1813 in Petersburg unter dem Titel „Observations d'un Russe“ in französischer Sprache erschienenen Broschüre: „Ihre (d. h. die westlichen) modernen Philosophen sind es, die den Neid über Rußlands Macht unter Mitleid verbergen“.

торитетности, як от монархія, і всякої державної форми, яка не підпорядковується фрагментарному «авторитетові», яка не посідає вже навіть авторитетної пошани тваринного інстинкту.

У практиці політичного життя ця ненависть зверталася, самозрозуміло, першою лінією проти тієї релігії, для якої неможливий компроміс із уламками правди й підпорядкування саморобним авторитетам, — проти Католицької Церкви, тоді як підпорядковані державам Церкви насамперед випробовуються, як струмент, на їхню «корисну цінність». Це не тільки Советський Союз, що вмів використати державослужняну російську Церкву, як Гітлер своїх «німецьких християн», відосередні сили Заходу так само бо знають настільки влучно обернути децентралізацію протестантських Церков проміж себе, що багато хто — хоча щасним робом не всі — з їхніх приналежників вбачають у «Римі більшого ворога, ніж у Москві». Не дарма змагаються соціал-демократія та лібералізм в їхньому залицянні до протестантів. Бо й тут суб'єктивно-чуттєвий погляд, «поділене» сумління, заперечення природного правопорядку передрішає ставлення до держави на дальший розпад.

Ранніші часи були либонь куди менше налагодвані чуттям, ніж наша нинішня, нібито така твереза доба. Бо це саме вони, почуття маси, до чого диктатор може кожночасно апелювати, і він, самозрозуміло, культивує їх з найбільшою турбою. Саме це вони, ті, що його прямо або непрямо зводять на престіл, і вони залишаються для нього гнущою на масу: шире або нешире чуттєво згвинчене надхнення, відмінюване в жасі і в терорі і в ненависті. Лише любов до людей, яка, щоб бути справжньою, вимагає більше ніж почуття, не може в цій системі знайти собі місця, бо викорінена людина живе, ніби за подвійними вікнами й за подвійними дверима, завжди в цілковитій самоті серед маси, вкупі з великим страхом, що виповнює її спорожнілий осередок. У цій скутій страхом несвободі сьогодняшня людина у вільному світі — навіть у соціально найліпше устаткованих державах — мало чим відрізняється від людини за залізною заслоною.

І так стається, що одного дня над країнами, які дійшли стану «точки найменшого спротиву», вибухає катастрофа. Це був знову ж росіянин Чадаєв, який позначив цю ситуацію в спрямованій до тоталітаризму царській Росії: «Росія це вирва в розумі, жакхливе, загрозливе вчення, яке надано народам, щоб показати їм, куди можуть завести відчуження (від джерел цивілізації) й рабство». Цю діру тим часом виповнено від большевизму. Як сильно бракувало вже й тоді, а сьогодні далеко більше, всякої можливості контакту з зараженим тоталітарними й псевдомесіаністичними ілюзіями народом, так що навіть співчуття й щира участь витлумачуються фальшиво, — це показує вислів із появиної в Петербурзі 1813 французькою мовою брошури під заголовком «Observations d'un Russe»: «Їхні (тобто, західні) новітні філософи є тими, хто ховають за співчуттям заздність до могутности Росії».

tung nehmen? Und steht die freie Welt von heute nicht auch grundsätzlich auf dem gleichen Standpunkt der Freiheit und des der Masse und dem Staat untergeordneten Rechts?

So verschieden die nationale, staatliche und kulturelle Entwicklung des russischen und deutschen Volkes ist, lassen sich dennoch gewisse Parallelen finden. Darin liegt vermutlich auch der Grund zu der im Laufe der Geschichte von Zeit zu Zeit auftauchenden „Entdeckung“ der „Schicksalsverbundenheit“ des deutschen und russischen Volkes, besonders dann, wenn sie eine Aussicht auf ein Übergewicht eines deutsch-russischen Blocks auf dem europäischen Kontinent zu versprechen schien. Der wesentlichste Faktor europäischen Stabilität — und damit des europäischen Friedens — liegt jedoch in einem Gleichgewicht der Kräfte, die einseitige Blockbildungen verhindern. Im Osten steht und fällt dieses Gleichgewicht mit der Freiheit oder Unfreiheit der heute von der Sowjetunion unterdrückten Völker. Es ist auch entscheidend für das Verhältnis zwischen Deutschland und Frankreich: auf Grund seiner historischen Erfahrungen muß Frankreich jede Erstarkung Deutschlands mit Mißtrauen betrachten, solange die Gefahr eines deutsch-russischen Blocks, und sei es auch nach dem Sturz des Bolschewismus — möglich ist. Solange Deutschland zwischen Frankreich und — Rußland liegt, würde diese Gefahr auch in einem entbolschewisierten Europa weiterbestehen, sei es in der Form eines gegen den Westen gerichteten deutsch-russischen oder eines gegen Deutschland gerichteten russisch-französischen Blocks. Rußland hat es stets verstanden, mit dem Lockruf „was Deutschland im Westen (an Sympathien) verliert, gewinnt es im Osten“ den Gegensatz zwischen Deutschland und Frankreich zu schüren.

Bereits im Napoleonischen Krieg wußte Rußland die damals noch aus der Situation heraus verständlichen Sympathiegefühle des deutschen Volkes bis zur Hysterie zu steigern. So schreibt eine Zeitung dieser Zeit, „Das Russisch-Deutsche Volksblatt“, anerkennend, daß die Leiche eines in der Burgstraße in Berlin gefallenen russischen Soldaten von der begeisterungstrunkenen Menge in Stücke zerteilt wurde, und daß es später Leute gab, die das getrocknete Fleisch dieser Leiche als „Reliquie“ bei sich trugen!

Heute, wo es mehr denn je auf eine europäische Einigung zur Abwehr und Befreiung des unterdrückten Ostens ankommt, sind daher Bestrebungen, wie z. B. ein „Freiheitsbund Deutsch-Russischer Freundschaft“, die nicht auch gleichberechtigt die nicht-russischen Völker umfassen, der mit der Betonung einer „Schicksalsverbundenheit“ einseitiger Art das Schreckgespenst eines deutsch-russischen Blocks der Zukunft heraufbeschwört, eine große Gefahr für das Zustandekommen einer europäischen Einheit, auch im Hinblick auf die Abwehrkraft der unterdrückten nicht-russischen Völker, die niemals das Prinzip des geteilten Rechts und der geteilten Freiheit anerkennen können, nach welchem bisher Europa und das vom englischen Mutterlande freigewordene Amerika die Rechte, die sie für sich in Anspruch nehmen, ausgerechnet bei denjenigen Völkern, in deren Schuld sie durch die Verträge von Yalta und Potsdam stehen, mißachten, statt an eine gerechte Wiedergutmachung zu denken, die sie z. B. berechtigterweise auch von Deutschland gegenüber den Juden fordern.

ший напрям? Чи не стоїть сьогоднішній вільний світ засадничо при тій самій думці про подільну свободу і про підпорядковане масі й державі право?

Не зважаючи на те, що національний, державницький та культурний розвиток російського й німецького народів такий відмінний, можна все-таки знайти певні рівнобіги. В цьому полягає, правдоподібно, підстава для «відкриття» тієї «спільної долі» німецького та російського народів, яка бігом історії час-до-часу виринає, особливо тоді, коли вона, як здається, обіцяє вигляд на перевагу певного російсько-німецького блоку на європейському материку. Найістотніший чинник європейської стабільності — і тим самим європейського миру — полягає, проте, в рівновазі тих сил, які перешкоджають утворенню однобічних блоків. На Сході ця рівновага на життя й на смерть залежить від свободи або несвободи поневолених нині Советами народів. Вона ж є вирішальною й для взаємин між Німеччиною та Францією: на ґрунті свого історичного досвіду Франція му- сить розглядати з підозрою всяке посилення Німеччини, поки існує небезпека німецько-російського блоку, нехай би й по поваленні большевизму. Доки Німеччина лежить поміж Францією та Росією, ця небезпека була б можливою навіть і в знебольшевиченій Європі, чи то у формі скерованого проти Заходу німецько-російського блоку, чи то у формі скерованого проти Німеччини російсько-французького блоку. Росія завжди вміла шурувати розбіжності поміж Німеччиною та Францією заманливим закликком «що Німеччина втратить (із симпатій) на Заході, те вона здобуде на Сході».

Уже в наполеонівській війні Росія знала звести до гістерії зрозумілі тоді з ситуації почуття німецького народу. Так газета тих часів, «Дас Руссін-Дойче Фольксблятт» пише з признанням, що труп поляглого на Бургштрассе російського вояка був рознятий на шматки п'яною від надпору юрбою і що пізніше були люди, які носили при собі висушене м'ясо цього мерця як «реліквію»!

Сьогодні важливіше ніж будь-коли європейське єднання для оборони й для визволення поневоленого Сходу; тим то прагнення, які не охоплюють рівноправно неросійські народи, являють собою небезпеку; прикладом такого небезпечного прагнення є «Вільна спілка німецько-російської дружби», яка будить мариво майбутнього німецько-російського блоку наголошуванням «спільної долі» однобічного роду; ці прагнення становлять велику небезпеку для здійснення європейської єдності, а також для оборонної сили поневолених неросійських народів, бо ці останні ніколи не визнають засаду подільного права й подільної свободи, що на ній досі зловживали вимагані для себе права Європа і звільнена від англійської материнської землі Америка, зловживали саме супроти тих народів, яким вони заборгували Ялтинською та Потсдамською угодами, замість думати про справедливе відшкодування, на зразок того, якого вони вимагали від Німеччини на користь жидів.

Wo steht heute Europa? Es muß sich einigen, um nicht unterzugehen. Aber eine freie Gemeinschaft kann nur dann in Europa entstehen, wenn sie nicht durch Nivellierung oder Angst vor der Gefahr, sondern durch eine übergeordnete, und von jedem freien Volk anerkenbare Bindung zusammenwächst. Diese Bindung vermag nur das Christentum zu geben, und nur ein Christentum, das Staaten, Parteien und subjektiven Deutungen nicht untergeordnet ist. Wo diese Bindung fehlt, müßte auch ein „geeintes“ Europa zu einer Diktatur von erbarmungsloser Tyrannei heranwachsen, da es im Keim und Prinzip von der Unwahrhaftigkeit getragen wäre, die Fragmente zum Ziel setzt.

Де стоїть Європа сьогодні? Вона повинна об'єднатися, щоб не загинути. Але вільне суспільство може виникнути в Європі лише тоді, коли воно зростатиме не через нівеляцію і не зі страху перед небезпекою, а в надрядному й від усіх вільних народів визнаваному пов'язанні. Це пов'язання спроможне дати лише християнство, і то тільки те християнство, яке не є підпорядковане державам, партіям і суб'єктивним тлумаченням. Де цього пов'язання бракує, там також і «об'єднана» Європа неминуче виростає на диктатуру нещадної тиранії, це бо було б у зародку й засаді неправди, яка уривки обертає на мету.

Блискавкою в неґатив

Журнал «Українське Православне Слово», що виходить у США. Число 5, з травня 1954. На сторінці 17 під сильно зробленим заголовком «Жолоб з золотим вівсом» (сама чарівна гра цих свистячих звуків чого варта!) шановних читачів шановного православного органу інформується про минулорічні римські студійні дні «Обнови». Інформуючи, православний редактор цитує католицький орган «Голос Спасителя». При всьому своєму побожному бажанні змалювати збори «Обнови» як збіговисько чорних демонів, він має мало щастя, оперувавши з самими об'єктивними фактами. Навіть напружуючись до останньої міри, навіть пускаючи в дію півтовстий шрифт та інші засоби поліграфічної інтенсифікації, редактор нічого з цих цитат не може здобути, як тільки повідомлення про те, що учасники студійних днів бажать спільної дії українців-католиків із православними українцями і що вони прагнуть знайти спільну мову з православними братами з метою зближення обох Церков.

Немає ради. Береться тоді редактор до коментарів. З чого б почати? Звичайно ж, з матеріальної допомоги, що її студенти-католики дістають від Владика Бучка. Це й є «жолоб з золотим вівсом».

Проте, редактор, безумовно, й сам розуміє, що на цьому далеко дорога до дифамачії не простелиться. Бо існують аналогічне «Обнові» об'єднання православної студійної молоді — чи було б тоді щось ганебне в тому, якби воно діставало матеріальну допомогу від Православної Церкви? (Питання лише — від якої саме? Бо їх багато. . .). Ні, редактор свідомий того, що так поданий факт нічого ще сам із себе лихого не значить.

І тоді він береться за давно випробовану зброю, що лежить завжди на похваті в кожного шановного добродія, який має владу (і охоту) за допомогою преси розправлятися зі своїми ворогами. Зброя. . . А втім, захищуємо самого редактора, що в даному випадку підписується ініціалами «Я. В.»:

«. . . на протязі десяти років „апостольства“ Архиепископа І. Бучка до унійного воза йому і його помічникам вдалося притягти всього кількох сапегкостецьких. Чому ж так мало? А тому, що за найтяжчу зброю Католицька Акція вживає отой золотий овес — гроші, оті 30 срібняків, які людей з сильнішим характером доводять до сухої гиляки й шнурка, а безхарактерних до стану худоби».

Чим можемо, своєю чергою, коментувати редактора ми?

Що ж. Писати немилих осіб з малих літер — це не ориґінально. Так роблять давнє вже в одній «соняшній» країні, коли доводиться з пресових шпальт говорити проти своєї волі про «грушевських, липинських» та інших.

Перехрещувати при цьому прізвище, гравши асоціаціями «Сапіґа-Сапегга»? Там теж так роблять. Лиш куди більш досконало. Наприклад, сварившись одного разу за щось на американського політичного діяча Мек Кукіша, «Правда» використала семантичний перенос прізвища на російське слово «кукіш» і зобразила в карикатурі американця з дулею замість обличчя. Рекомендуємо «Українському Православному Слову» подумати над чимсь у цьому роді й у випадку з «сапеггою». Приплив читачів забезпечений.

Ну, а щодо «сильних характерів» і «гиляки»? Ми все ж таки не ставимо знаку рівності між силою характеру та самогубством. Не радимо цього робити й редакторів. Самогубство — гріх для всіх християн, незалежно від обряду. А «Українське Православне Слово» редагують чейже християни.

Проблема прохарчування світу

Проблема прохарчування людей не нова. Вона існувала на самому світанні історії і являла собою одну з важливих причин політичних та соціальних рухів. Різниця лише в розмірі й розмахові. Раніше ця проблема стояла гостро в певних обширах, викликаючи велетенські пересування народів з голодних місцевостей у ситніші. З розвитком людства, коли номадство припинилося, питання задоволення голоду стало розв'язуватися в межах однієї соціальної спільноти, шляхом реформ, а то й внутрішніх революцій.

Великі територіально держави розв'язували цю проблему таки переселенням своєї людности з густо заселених районів у менш обжиті. Так було, наприклад, у царській Росії. Але рано або пізно проблема прохарчування повинна була перетворитися зі справи чисто домашньої в межах однієї держави на справу світову.

За наших часів багато держав з хліборобських стали індустріальними. Так, зокрема, сталося з Україною. Надмір людей комуністична влада похапцем переселює тепер у надри Казахстану та інших «цілих» просторів.

За Зомбартом населення Європи з VI аж до XVIII сторіччя залишалося без змін, у межах 180 мільйонів. Але з XVIII сторіччя до 1914 року це населення раптово збільшилося до 460 мільйонів. Причину цього явища знаходять у поліпшенні життя й гігієні мас, а останньому, мовляв, сприяла індустріальна організація суспільства.

Соціальний відділ Об'єднаних Націй опублікував працю, присвячену зростові населення земної кулі і тим можливостям, якими людство розпоряджає для власного прохарчування.

Автори праці, беручи до уваги, що р. 1950 населення землі нараховувало 2 мільярди 400 мільйонів, гадають, що до 1980 р. цифра сягне 3 мільярдів 636 мільйонів.

Це підрахунки дуже обережні. Ми подамо тут більш зближені до дійсного стану. Якщо 1953 р. населення світу зросло на 25 млн. душ, тобто, побільшилося в порівнянні з 1952 р. на один відсоток, і якщо взяти за базу цей 1953 рік, то року 2020 на нашій планеті буде 5 мільярдів людей.

Так або так, наприкінці нашого сторіччя треба буде прогнати до 2 млрд. нових людей.

Зріст населення автори праці з кіл ООН додають у добрих сторонах нашої індустріальної епохи. Машина дає заробити новим мільйонам

людей і тим поліпшує матеріальні умови життя. Успіхи медицини призвели до того, що тепер середній вік людини пересунувся з 45,5 до 67 років.

Проте, автори ствердили й ще один цікавий факт. У країнах з високою культурою дітонародження дуже низьке, тоді як країни, що стоять на нижчому ступені індустріалізації, виявляють дуже високий процент народин. Автори звіту ООН ділять народи на три групи:

1. Північ і захід Європи (без ССРСР), США, Австралія, Нова Зеландія та Північно-Африканський Союз. Тут приріст населення не більш як 0,8 відс. Загалом приріст населення у згаданих обширах до 1980 р. має виразитися сумою 70 млн.

2. Сильний приріст населення, але з ознаками уповільнення зросту: Східна Європа, ССРСР, Японія та Південна Америка. Приріст тут 1,4 відс. До 1980 р. там має бути 809 млн.

3. Сталий сильний приріст із тенденцією до побільшення: Африка, Близький та Далекий Схід і південно-східна Азія (без Японії). Приріст населення, на думку авторів звіту, має там виразитися сумою 1 млрд.

До головних причин падіння приросту населення треба віднести не тільки економічні чинники, але й духові. Вирішну роль відіграють зміни в наставленні людства до релігії. Там, де рід в очах нащадка перестає мати метафізичне значення як символ його, нащадка, тривалости у віках, там народина різко знижуються. Деякі релігії, наприклад, буддизм, просто приписують людям мати велику родину, вбачаючи в цьому факт пошанування предків. Модерна ж китаянка чи японка, під впливом розкладницьких ідей, що йдуть з ССРСР чи з Заходу, воліє дбати більш за свою зовнішність, ніж за продовження роду.

Поруч цього стоять причини порядку фізичного. До таких належить нервове, прискіпшене життя по великих індустріальних центрах, харчування консервами та городиною, плеканою на мінеральних добривах, тощо.

Деякі дослідники вважають, що при 2 млрд. 800 млн. (надвишка 400 млн.) людям доведеться задовольнятися мізерним китайським приділом харчів. Інші доходять оптимістичних висновків, гадаючи, що земля може прогнати аж 16 мільярдів. Беручи, проте, до уваги, що теперішнє населення стосовно до харчових можливостей перебуває:

в Європі	71 відс.
в Африці	5 „
в Азії	47 „
в Півн. Амер.	17 „
в Півд. Амер.	3 „
в Австралії	8 „

— можна вважати, що земля спроможна прохарчувати 13 млрд. 292 млн. людей.

Більшість учених, проте, стоїть у цьому питанні на цифрі 5 мільярдів.

Автори згаданого звіту вважають, що перешкодами для рівномірного розподілу харчів, отже для світового добробуту й спроможності нормально прогосподуватися при вказаному зрості населення, є війни, жадоба, нещасття, забобони, сліпа прив'язаність до традицій. Зріст населення та недостатня індустріялізація, на їхню думку, може змінити світову кон'юнктуру на користь большевиків.

Але чи дійсно індустріялізація є аж таким позитивним явищем, чи дійсно тільки вона сама може прислужитися до добробуту людства?

Нам здається, що між індустріялізацією та людиною існує стала суперечність. Найбільше захоплення індустріялізацією ми спостерігаємо в СРСР, і саме на цьому прикладі ми бачимо, що машина, знесена на п'єдестал, закріпає людину. Саме в СРСР селянин пролетаризується, і це змушує владу вдаватися до переселень, як на світанні людської історії.

Так само індустріялізація не провадить до економічної досконалості. Економічною досконалістю ми вважаємо продукування того, що потрібно, й у такій кількості, яка задовольняє попит людини й громади. Індустріялізовані тоталітарні держави, як от СРСР або Югославія, такої досконалості далеко не досягли. У цих державах помічається обниження життєвого стандарту, величезне непов'язання між споживачем та доставцем.

Якщо большевизм справді підніс життєвий стандарт найбільш упосліджених коштом найбільш заможних і зліквідував безробіття, то, з другого боку, він, відмовившись від творення вартості задля вартості, зменшив зацікавленість вартістю робітника і тим збільшив державні втрати.

Але найгірш упослідженим у большевицьких умовах став робітник сільський. Це явище пов'язане не тільки з большевизацією села, воно спадкове. Сільський робітник і перед революцією був найгірш платним і намагається втекти з села. Лише тоді він міг це робити вільно, тепер же його становище погіршилося тим, що він прикріплений до колхозу або совхозу. А це ще більше призводить до зубожіння. Такий стан — тенденція втечі з села — триватиме доти, доки індустріялізація знаходитиме підтримку у можних світу цього.

За наших часів заламання індустріялізації можна вже помітити, і то саме першою чергою на селі. Трактори, комбайни, сівалки, культиватори, саджалки не виправдали себе. Від того, що все поклялося на машину, поля стали засмічені, повні бур'яну. На Україні помітний перехід до

зернового господарства, бо з ним машина дає ще собі раду, чого вона ніяк не може з окоповими та іншими рослинами. Тим то й не дивно, що на Україні врожай цукрового буряка з 1 га оцінюється в кращих роках пересічно на 90 центн., тоді як, скажімо, в передвоєнній Польщі земля, також перебурачена, давала пересічно 250 центн. з га.

Отже, машина може не все. Значно більшу роллю відіграє людське бажання й любов до землі. В СРСР сільські робітники не люблять свого фаху й працюють лише під примусом. Тому, виїздивши до Казахстану, вони сподіваються там легше дістатися до великих середньоазійських та сибірських новобудівництв.

Доки немає стимулу праці на землі, доти робітники села тікатимуть до міста, незалежно від режиму. Цю тенденцію ми помічаємо і у Франції, і в Америці, і в Німеччині. Навіть власники фарм стараються визбутися їх і переїхати до міста, бо мало існує виглядів на те, щоб індустріялізація зробила поступки для села і поліпшила б його матеріальний стан.

Сьогоднішній стан сільського господарства рикується так*):

Стан лісу на землі

Фінляндія	6,72 га на 1 мешканця
Швеція	3,72 „ „ „ „
Норвегія	2,66 „ „ „ „
Півн. Америка	3,9 „ „ „ „
Півд. Америка	9,4 „ „ „ „
Африка	2,1 „ „ „ „
Австралія	11,1 „ „ „ „
СРСР із Сибіром	11,29 „ „ „ „

Можливе побільшення управної землі

Європа без СРСР	2,1 відс.
Азія з СРСР	2,4 „
Африка	6,7 „
Півн. Америка	4,6 „
Півд. Америка	3,4 „
Австралія та Океанія	1,1 „

До вищенаведеного не вписано всі ті евентуальні спромоги, що можуть здійснюватися через використання теперішніх невжитків, як от пустелі, що їх проєктують наводнити, гірські полонини й внутрішні води, на яких можна плекати певного роду рослинність, тощо.

Порівняльна таблиця врожаїв у цілому світі в 1 000 тонн

Пшениця	в 1938 р.	128 700	в 1951 р.	162 900
Жито	„	21 000	„	19 800
Кукурудза	„	110 200	„	138 600
Картопля	„	159 400	„	152 600
Цукор	„	26 400	„	36 300
Риж	„	151 200	„	153 200
Бавовна	„	600	„	6 740

*) У багатьох випадках без СРСР, тому що він подає дані не в кількостях, а у відсотках, і то в порівнянні до попередніх років.

Світ (без ССРСР) має в 1 000 штуках — коней 60 300, рогатої худоби 668 000, свиней 268 000, овець 640 000.

У Советському Союзі стан тваринництва дуже невиспачальний. Зіставляючи дані доповіді Хрущова з деякими іншими підрахунками, можна встановити, що в ССРСР з живої ваги худоби одержують 44,7 відс. м'яса (в Америці 54 відс.). В ССРСР помічається зменшення худоби. Пленум 1953 р. ствердив зменшення на 2 200 голів.

Таке саме скорочення відбувається в ССРСР і в зерновому господарстві. Так у період від 1940 до 1953 рр. посівна площа збільшилася на 6,8 млн. га, а посіви зернових культур зменшилися на 3,8 млн. га. Решта пішла на площі многолітніх трав.

Це знов показує, що в ССРСР на селах бракує робочих рук. Але разом з тим це доводить, що та сама земля в добрих руках може дати багаті врожаї і що можна ще значно поширити годівлю худоби. Навіть без регуляції опадів, без штучної зміни підсоння підполярних країн і без годівлі помідорів у ставках на світі ще вистачить багато місця.

Щоб нормалізувати цю справу, треба насамперед вийти з зачарованого індустріального кола. Треба зацікавити управою землі майбутнього хлібороба.

Але розподіл землі між усіма селянами був би, зі свого боку, страшним ударом по прохарчованні людства. Малі непоплатні хазяї звертали б увагу на інші зарібки, і земля знову лежала б обологом і нічого не давала.

Належить усталити інше поняття власності. Не сама земля, а її експлуатація може бути власністю хлібороба. Земля може бути видержавлена лише таким родинам, які в стані самі її обробити без найманих робітників і сплатити потрібний живий та мертвий реманент, або спілкам, артілям чи комунальним сільськогосподарчим фондам.

Майбутнє господарство, як і сучасне, звичайно, повинно користуватися і з трактора, і з комбайна, бо інакше селянська родина не дасть собі ради з великими обширами землі. Проте, не ма-

шина повинна вирішувати, а саме — ми сказали б: духове — наставлення селянства до землі.

Мінеральні добрива, які не тільки змінюють структуру землі, а й впливають негативно на рослинність, повинні бути кінець-кінців знову заступлені натуральними погноями. Уже доведено непомилно, що городина, плекана на природних добривах, куди здоровіша й корисніша для споживання, ніж городина, вигодована на мінеральних добривах.

Отже, з одного боку, забезпечити людство від голоду ще на непроглядний час може негайний поворот до натурального господарства землі з поміркованим ужитком здобутків індустріальної епохи. Широка господарча свобода, вільна ініціатива, зменшення значення конвеєра — це ті умови, що їх повинно виконати для добробуту всього людства.

Але, з другого боку, самих цих чисто економічних передумов не вистачить. Ми щойно сказали про духове наставлення. На чолі людства повинні стати особистості, які здатні відкрити велику перспективу, повести людство до ідеалу, до усвідомлення понадприродних вартостей. Здоров'я фізичне може відродитися лише зі здоров'ям духовим. Об'єднане в дусі, людство легко й просто домовилося б і про єдиний порядок у світі — порядок політичний, економічний та культурний.

Звичайно, не поворот до старого врятує людство від голодової катастрофи. Понад третину віку большевицької акції і загальна індустріалізація світу настільки глибоко відмінили обличчя землі, що реставрувати старі порядки неможливо було б при найбільшому бажанні. Проект переустрою світу на відвічних засадах Божої справедливості можна здійснити лише з врахуванням усього — негативного й позитивного — досвіду найновіших часів.

Проте, якщо йдеться про речі найістотніші, то вони завжди присутні в кожному модерному чині. На нашу думку, ці речі: віра в Бога, здорова родина, любов до землі, упорядкована ролястична держава, світова співпраця, мир між людьми. На цих каменях світ устоїться навіть при найбільших струсах.

In der Abhandlung „Das Problem der Ernährung der Welt“ macht Illja Sapiha das wirtschaftliche Moment von der notwendigen Forderung der geistigen Wiedergeburt abhängig.

Illya Sapiha, in his article "The Problem of Feeding the World", regards the economical matters as depending upon the spiritual renaissance.

Блискавкою в негатив

Філядельфійський двомісячник «Київ», присвячений справам культури й мистецтва, в ч. 4. за липень-серпень мин. р. містить, як звичайно, серію «З нотатника» Е. М., де, між іншим, знаходимо дотепну характеристику журналістичної діяльності Митрополита Іларіона Огієнка:

«... Приблизно 50—60 відс. цілого зшитка «Віри і Культури» (ч. 8) заповнено власними творами того автора. Діапазон тематики — розлогий: від православно-догматичної до філологічної, від педагогічно-виховної до бойово-публіцистичної, від „поезії“... до такої спеціальної галузі науки, як „Похорон архиєрея“. Словом: „я і писар, я і слісар, я і вчитель, просвітитель“, як співається в одній малоросійській комедії...».

Б. Г.

В'ячеслав Липинський

Від Редакції. Стаття ця була первісно призначена для чужомовного видання (вона так і побудована), але з огляду на появу нового видання «Листів до братів хліборобів» (Сп. Д. П. А.) редакція вважала за доцільне подати статтю українською мовою з метою підсилити інтерес українського читацького загалу до цієї перлини української політичної літератури. Цифри в дужках вказують на сторінки «Листів» за старим виданням*), а римські цифри — передмови до «Листів».

Коли перед моїми духовими очима виступає в хаосі подій пореволюційних (1917) років і посьогодні незабутня постать мого вчителя В. Липинського (1882—1931), то мимоволі спадають на думку слова Св. Письма, що їх, як епіграфи для своїх двох поезій, вжив інший великий українець Тарас Шевченко (1814—1861), а саме:

«Дух істини, що Його світ прийняти не може, бо не бачить та не знає Його...»
(Евг. св. Івана XIV, 17)

i

«Камінь, що його будівничі відкинули, той наріжним став каменем.

Від Господа сталося це, — і дивне воно в очах наших» (Псалом, СХVIII, 22—23).

І справді дивним є, що поляк з діда й прадіда, але з роду, що здавна осів на Українській землі, вірний син Римо-Католицької Церкви, став речником Української землі; речником не однієї з тих на підставі чергового розумового подуву доби в кабінеті скомпонованих «Україн», а тієї справжньої України, що в особах своїх найкращих синів намагалася і досі намагається здійснити себе в незалежних державницьких формах; речником тієї України, що прийнявши християнство за своє, понесла його далі на північ і схід, тієї України, що, вріши міцно в землю, розорювала степи й культивувала їх зі зброєю в руках у безнастанних сутичках з кочовим Сходом, що в тій чи іншій постаті намагався перейти через зламану Україну, щоб котитися далі й далі на Захід.

Однак диво стає більш зрозумілим, коли ми

згадаємо тут слова духового предка В. Липинського, поляка Йосифа Верещинського, київського римо-католицького єпископа, що разом з своїми приятелями, зі зброєю в руках обороняв рідну землю від степових руйників; одного з найбільших цивілізаторів України, засновника Хвастова (Ново-Верещина) під Києвом і друкарні в ньому. Слова його писано ще в 1590 році:

«Хто України закоштує („Дрога певна”, „Сборникъ” Київської археогр. Комісії, вип. I, Київ, 1911), той вже остатися в ній мусить, бо тягне вона кожного народу людину, як магнет залізо. ... Україна положення своє має під веселим небом, в повітрі добрім, у землі так родючій, що кличе вона і всіх приваблює до себе...»

Ще більш зрозумілим стає це диво, коли ми згадаємо ближчих у часі до нас духових попередників В. Липинського, поляків Володимира Антоновича, Павлина Свенціцького й Тадеуша Рильського, що й себе почули українцями й багато принесли користи своїй новій Батьківщині на полі культурно-громадської праці. Це їм присвятив молодий історик В. Липинський свою першу монументальну працю «Z dziejów Ukrainy», написану польською мовою, бо перед революцією Липинський писав ще цією мовою, мавши на меті притягнути на українське поле осіле здавна в Україні польське хліборобське панство.

На закиди про «ренегатство» цей новітній лицар гордо відповідає: «Ніколи я не вирікався і не вирікаюся того, що належу до польського шляхетського роду, од віків осілого на Україні. І чого б я мав вирікатись? Шляхтичами польськими були: Конашевич-Сагайдачний, Станіслав Кричевський, Іван Богун, Юрій Немирич, Богдан Стеткевич, Іван Виговський, Мазепа-Колядинський, Орлик, Кальнишевський...»

*) «Листи до братів хліборобів про ідею і організацію українського монархізму» (Відень, 1926, 580 стор. XLVIII стор. Передмови).

Зрадником і ренегатом — не був я і не буду! Всіма силами своєї душі я хочу, щоб стан шляхетський в Україні, до якого цілою своєю істотою належу, почав робити те, що є його обов'язком: творити Державу Українську. Творити не для того, щоб згинувти, а навпаки, щоб себе відродити, сил нових надбати і щоб придбане предками не знищити Україною, а врятувати... Чи це є ренегатство? Чи ренегатами були англійські виходці, що одділились од Англії і створили всі разом, для добра своїх дітей і своєї батьківщини свою окрему американську націю й державу?

Чи ренегатським було германське франкське войовниче плем'я, що од германів одділившись, французьку державу сотворило, або плем'я нормандське, що одділившись од Франції, створило Англію?

Славою нашою вічною — шляхти польської в Україні — було б, як би колись нащадки наші могли про нас сказати: предки наші, з роду польського рицарства, осівши тут, одділились од Варшави і помогли сотворити нашу велику державу і велику націю — Україну!» (XXIX—XXX).

Чи і тут, як і споконвіку, «не має пошани пророк в отчизні своїй» (Єванг. Івана, IV, 44)?

І не тільки серед шляхтичів в Україні, але, на жаль, і серед українців з кости й крові, і, шкода велика, — в широкому світі.

Нещастя було в тому, що те, що писав Липинський, було присвячене Україні й писане було українською мовою. Що ж казати про ширший світ, коли такий великого формату політик, як Ллойд-Джордж, що був одним із вирішних чинників долі Європи по I світовій війні, вважав, що Харків (друге величиною місто в Україні) це... один із генералів, учасників громадсько-революційної колотнечі на Сході.

Як це далеке до розуміння, що Україна це ключ до розв'язання проблеми Сходу, а тим і безпека для Європи, ба й цілого світу!

І можна з певністю твердити, що якби «Листи до братів-хліборобів» були добре простудійовані в роках по їх написанні тими, що мали тоді голос у розв'язанні питання Сходу, то може не було б отого стану переляку, непевности, безладного борсання й нестерпного напруження, що панує сьогодні у світі. Час ще є, але це найвищий час закинути всі перестарілі підходи і струхлявілі схеми. І мета цих рядків — звернути увагу на геніальний твір В. Липинського тих політиків ширшого світу, що ще мають віру у свою місію й мають волю й відвагу обернути ту віру в чин. Бо хоч В. Липинський і писав про Україну для українців, однак його писання виходять з цього ніби вузького кола на ширші простори так, як і сама Україна й її доля на сьогодні має вагу не тільки в собі і для сусідів, а й для цілого світу.

В. Липинський не укладається ні в які дотеперішні схеми й рамки. Він європейець у найлілдішому розумінні цього слова. Він виходить із найглибшої основи Європи як такої, з християнства, з християнської науки. Через те він є заперечником усіх дотеперішніх способів організації громадянства й держави, але одночасно і творцем того нового світу й тих нових взаємин

між людьми й державами, що оце в таких страшних корчах зроджуються.

Бо одні з дотеперішніх організаторів громадянства й держави були або «християни» остільки-оскільки, ось як — як за малими винятками — в країнах західних демократій, або ж антихристияни, як прикладом Гітлер або ж погани типу Муссоліні, або нарешті переконані безбожники, як Ленін і Сталін. Я не маю відваги своїми словами переказувати думки В. Липинського, бо це може тільки позбавити їх глибини їхньої сили.

Послухаємо, як він сам каже про найглибші основи свого світопогляду:

«...Вся людська цивілізація і вся людська культура зродилась і розвивалась по лінії боротьби зі злом, по лінії боротьби з первородним гріхом людства — його лінівством та інертністю по лінії найбільшого опору... Не по лінії вирівнювання себе вниз на «щасливе» в своїм «природнім житті» мавп'яче чи напівмавп'яче плем'я, а навпаки — по лінії аристократичного прометеїзму, по лінії тяжкого походу на вершини, по лінії більшої любові і більшого наближення до Бога — відбувався досі весь розвиток людства» (197). «І як завжди, так і тепер „несть власті аще не от Бога“. Бо всяка влада, всякий провід дається націям од Бога безконечно справедливо і безконечно правдиво — абсолютно в такій самій мірі, як дана нація в своїй вірі і в своїй моралі Бога собі уявляє — як вона Його любить і як Його закон поважає...» (205).

«І працю над нашим спільним досконаленням над наближенням себе і земляків наших до нашого спільного ідеалу уможливить і улегшить власне глибока віра в Бога. Не надія на ту чи іншу нагоду в цім земнім житті pomoже нашому поколінню — виконувати безмірно тяжкий та гіркий обов'язок громадян України і доробляти те, чого не встигли зробити покоління попередні. Поможє нам у цьому тільки віра, що праця наша є виповнюванням нашого життя серед цих людей і на цім місці, де Бог судив нам уродитись, і що вона є виконанням обов'язку, покладеного на нас Божими законами. Поможє нам у цьому врешті віра, що Бог дав людям для виконання добра та уникнення зла свободну волю, і що створив Він нації здібними до оздоровлення, що «*sapientes fecit Deus nationes*» (470).

Звертаючись до українських інтелігентів, що тепер, на його думку, перебрали на себе обов'язки колишніх отців духовних, В. Липинський, каже (мова його дорівнює тут патосові біблійних пророків):

«Навчіть їх (земляків) своїм прикладом покори, вірности, послуху і дисципліни. Убережіть їх від найбільшої спокуси сучасности — збунтованої проти Бога гордості людського розуму, — і покажіть їм своїм прикладом, що здобута в покорі і молитві Божа благодать швидше врятує кожного з них від мук, а цілу Україну від руїни, ніж найраціоналістичніша теорія про неминучий поступ і щастя без Бога. Навчіть їх любити, а не ненавидіти один одного. Скажіть їм, що Україна — це не рай земний, бо раю на землі не може

бути — а найкраще виконаний обов'язок супроти Бога і людей. І скажіть їм, що Україна не створиться хитрими спекуляціями, а тільки великим і організованим ідейним поривом і що організацію містичної сили такого пориву дає чуття міри, яке є в одній лише християнській релігії. Скажіть їм, що Україна це перш за все дух, а не матерія, і що тільки **перемогою духу** може бути з хаосу матерії сотворено щось, що є, що має свою душу, що існує — власне Україна. Скажіть їм врешті, що у вічній боротьбі духу з хаосом матерії немає середини: що в ній може бути слугою або тільки Бога, або тільки диявола, і що нагорода за діло Боже одержується не на землі, а в небі — Царстві Духу.

Тоді одним поривом релігійним Ви підіймете українських людей сили матеріальної — меча, станка і плуга — на організовану жертву, без якої України не можна створити...» (XIV).

Ясна річ, що питання нації, її постання, розвитку й занепаду, посідає центральне місце в книзі В. Липинського. Цьому питанню він присвячує понад половину «Листів до братів хліборобів» (розділ III і IV), де подано теоретичні основи українського монархістичного світогляду, його політичної ідеї та організації.

До речі, про саму книгу автор пише так:

«Сім літ я працював над нею. І яких літ? І в яких умовах? Коли на Заході перемогла по світовій війні*» «побідна демократія» і настало там царство Золота і Хама; коли на Сході запанувала кочова, грабіжницька орда; коли Батьківщина моя була «на твердо» поділена між два царства **одного сатани** (підкреслення моє — В. Г.) — трудно було писати спокійно і «літературно» про монархізм, рицарство, осілу продуктивну працю, про патріотизм, вірність, честь, любов християнську... Кожного дня треба було боротися з тим, що є кругом. І треба було перемагати, щоб вірити, що не робити безцільної, непотрібної дон-кіхотської праці. Це ж бо часи, коли Патріотизм уважається за найспритнішу форму ошукування, коли як наслідок демократичної віри у вроджену доброту людини, прийнялася аксіома, що людина — засадничо не може бути чесна. Часи — коли говорити про початкову суть монархії — як символу рицарства, благородства — вважалося в ці дні її упадку за божевілля або якимось дуже спритним родом спекуляції...» (XIV).

Отже — про націю.

«Всяка нація, — вважає В. Липинський, — являється твором історії. Точніше формулюючи: результатом наростання і розвитку на даній території серед даного расового відмінного колективу, зв'язаного одичченими по попередніх поколіннях і усталеними в попередніх стадіях життя **статистичними** прикметами подібності, пев-

них, усе нових, **динамічних** — як матеріальних так і духовних — громадськи організуючих (а не руйнуючих!) вартостей. Провід у перетворенні всякого такого **пасивного**, хоч і відмінного від інших, але часто національно несвідомого колективу, в організовану, свідому себе націю, і провід у творенні все нових форм громадського життя вже усвідомленої нації — виконує скрізь і завжди певна **активна** меншість, яка, завдяки своїй матеріальній і моральній силі, висовується на чоло нації і творить оці динамічні-матеріальні і духові-громадські вартості, що потім **переймаються** і присвоюються цілою **пасивною більшістю** нації, об'єднуючи її весь час в один суцільний, свідомий себе національний організм» (185-186).

Цю активну меншість В. Липинський називає «національною аристократією» (187). Багато нападів зазнав В. Липинський за вжиття цього слова від так званих «українських демократів». Тому йому довелося дати ширший коментар до нього. Ось витяг з примітки його зі ст. 188:

«Отже, щоб уникнути непотрібної плутанини, я вживаю слово аристократія для означення **фактично** правлячої в даний мент і в даній нації верстви, однаково — чи буде це англійський лорд, чи російський совнарком, чи якісь «вибрані народом демократи».

На іншому місці він уточнює це поняття:

«Ми хочемо аристократії, але здорової, міцної, до творчости здатної, а не штучного консервування аристократії zdeгенерованої і безсилої... **Найкращі між хліборобами, найкращі між військовими, найкращі між робітниками, найкращі між інтелігентами, найкращі між промисловцями і т. д. — ось нова українська аристократія**» (104).

Писано це в 1920 р. Отже, в роках воєнного комунізму на теренах кол. Росії, жахливої громадської колотнечі й боротьби за владу. Але цікаво, як по її досягненні і по своєму устаткуванні заходилися большевики за цією формулою творити свою аристократію. Бо хто ж це оті всі «знатні люди», оті «стахановці», «герої труда», «герої Сов. Союзу», «визначні» доярки, «заслужені артисти», «лавреати», «маршали» й т. д... І як їх уряд оплачує! Автор цих рядків має підстави твердити, що в 30. роках була утворена (чи не при тодішньому ОГПУ) секретна семінар-лабораторія для студіювання «Листів до братів-хліборобів». І ціла низка потягнень кремлівських володарів свідчить, що вони не тільки пильно студіювали цю книгу, але і в чин обертали про-студійоване. Ясна річ, для знищення саме тієї України й тих її основ, що про них писав В. Липинський. Цього, до речі, не слід пускати з ока фундаторам, організаторам і керманічам різних «східних інститутів», що оце рясно поросли.

Національна аристократія повинна мати, **перше, матеріальну силу, а подруге моральний авторитет** в очах пасивних мас.

«Щоб придбати необхідну для неї матеріальну силу, всяка національна аристократія мусить:

1. Хотіти правити і організувати, тобто, мати іраціональну стихійну волю до влади — бути стихійно „імперіалістичною”.

* По першій! По другій сталося щось гірше: знов перемогла та сама демократія, але в неприродній спільці з антиподом, що одначе був її ж дитиною. Ми є тепер свідками жахливих наслідків цієї спільки. І книга В. Липинського є свого роду «мементо морі».

2. Володіти — безпосередньо або посередньо — засобами війни і оборони своєї нації, тобто, володіти державним апаратом і армією.

3. Володіти — безпосередньо або посередньо — засобами хліборобської і промислової продукції нації, тобто землю, на якій живе дана нація, і машинами (фабриками), які вона під своїм проводом творить для боротьби за своє існування, як з природою, так і з сусідніми націями.

Але при сталості й незмінності цих ознак матеріальної сили всякої національної аристократії, в самій формі виявлення цієї сили — іншими словами: **в методі організації своєї волі для влади і в методі володіння засобами війни та засобами продукції** — бувають великі різниці між національними аристократіями, як різних націй, так і однієї нації в різних добах її історичного існування. Причина цих різниць... лежить у тому факті, що для влади однієї матеріальної сили **замало**... Не досить хотіти влади і навіть володіти державним апаратом та землею і фабриками своєї нації — треба ще так організувати своє хотіння влади і так володіти засобами війни і засобами продукції, щоб ця влада і сила мали в очах цілої пасивної маси нації моральну підставу, моральне оправдання» (189).

«Фактичний моральний авторитет національної аристократії залежить од взаємного до себе відношення двох чинників:

1. Од прикмет громадської моралі тих, хто хоче організувати, хто хоче правити — тобто, од прикмет громадської моралі національної аристократії.

2. Од степеня приймання в себе цими, кого організують, ким правлять (пасивними масами), тих форм громадської організації, які, відповідно до своїх моральних прикмет, витворює активна національна аристократія» (190—191).

І тут В. Липинський розділяє «різноманітну організацію національних аристократій» на три основні методи, що в своїх головних рисах повторюються стало й незмінно в різних націй у різних добах їх існування. Методи ці називає: **охлократія, клясократія, демократія.**

«Охлократія — це метод організації аристократії такої нації, яка у процесі свого примітивного матеріального й расового розвитку, або під впливом попереднього матеріального й расового розкладу ще не витворила міцно споєних по способу своєї матеріальної продукції і по своєму расовому спорідненню — кляс, і яка ділиться тільки на політично безформну, економічно й расово недиференційовану юрбу (охлос, звідси охлократія) та тих, що правлять цією безклясовою юрбою за допомогою своєї озброєної і міцно внутрі споєної організації.

Набирається правляча охлократична аристократія або з зайшлих ззовні кочовників, або з місцевих здеклясованих і матеріально непродукуючих. расово й економічно неоднородних елементів. І хоч таку за охлократичною метою організовану масу, тоді, коли вона вся пробуває в стані якогось кочового чи півкочового племені,

важко назвати нацією в західноєвропейському сучасному значенні цього слова, але я вживаю терміну „нація” скрізь. Отже, і в цьому випадку, бо всяка людська — отже і якась кочова „племенна”-група, серед якої з’явиться своя власна аристократія, може створити під її проводом не тільки власну державну організацію, але й осісти настало на певній території та від чисто механічних форм тільки державного сполучення перейти, під впливом інших чинників, до органічних форм сполучення державно-національного.

Клясократією — я називаю метод організації нації, яка в процесі свого матеріального й расового розвитку вже виразно поділилась на органічні кляси, володіючи персонально і безпосередньо своїми засобами продукції, та споєні міцно внутрі однаковим способом матеріальної праці та однаковою психікою, впливаючою як з одного способу праці, так і їх внутрішнього расового родства і зі спільної історичної традиції.

Демократія врешті — означає метод організації аристократії такої нації, яка під впливом неорганічного та хаотичного матеріального розвитку і під впливом своєї чи чужої колоніальної експансії, клясово й расово настільки вже перемішалася, що природні угруповання працюючих людей, яким являються фізично, духово і матеріально споріднені кляси, вже серед неї розпались; де вибився наверх расово неусталений і психічно незрівноважений тип мішанця-метиса та, замість поділу на органічно споєні кляси, з’явився хаотичний конгломерат демократично „рівних” індивідумів-одиниць, взаємно собі зовсім чужих, взаємно себе ненавидячих, в одно національне ціле тими останками національної і державної організації, що була витворилася під пануванням колишньої, розложеної демократією, клясократичної чи охлократичної аристократії» (191—192).

Або в іншому місці:

«Клясократія, демократія, охлократія:

1. Поділ на продукуючі кляси: спільна всім одна віра в непорушні Божеські Закони; одна громадська мораль, впливаюча з закону труду; твердими законами громадської моралі обмежена і послухом авторитетним споєна сильна організація клясової аристократії — велика восприймчивість на творчий порив серед пасивних мас — в результаті високий моральний авторитет аристократії, висока техніка, висока духовна культура і високі ритмічні та органічні форми громадського життя цілої нації.

2. Розклад кляс, упадок спільної віри; повна громадська аморальність, панування «законів розуму», які кожний на підставі власного розуму інтерпретує як хоче; хаос у творчості і повна дезорганізованість нічим необмеженої, розпорошеної та здеклясованої „індивідуалістичної” і „свободолубної” аристократії, — упадок восприймчивості на всякий порив до творчості і праці, деморалізація та хаос серед пасивних мас, — в результаті безавторитетність безсилої, дезорганізованої аморальної аристократії, анархія в техніці і матеріальній продукції, брак ритму і розклад

старих організаційних форм, одне слово: матеріальна і моральна руїна нації.

3. Наїзд визволених безсилим пануванням безавторитетної демократичної аристократії внутрішніх або зовнішніх варварів, споєних якоюсь зднією своєю примітивною фанатичною вірою, примітивною мораллю і організацією; знищення матеріальної культури та інтенсивності праці; панування кулака, збираючої дань і матеріально непродукуючої аристократії над розпорошеною безкласовою «племенною» юрбою; авторитет страху і примус до примітивної праці, — а згодом поява нових творців, інтенсифікація праці, нова диференціація на продукуючі класи, відродження спільної їм віри і громадської моралі труду, розвиток нових культур і нових націй — отже, знов: класократія, демократія, охлократія — ось ці три вічні повертаючі стадії, через які проходять у своєму житті нації і через які, по трупах тих націй, що померли, здеморалізувавшись, іде людскість своїм тернистим шляхом на висоти, до Бога... (208—209).

В. Липинський вважає, що для політика-творця дуже важливо розпізнати, «які типи (людей) у відношенні до громадського життя треба признати за такі, що грають рішальну роль в політичній творчості...», щоб «при допомозі відповідного методу організації кермувати ним так, щоб з цієї творчої та свідомої організації різnorodних природних хотінь постала та держалась держава, існувала та розвивалась нація» (403). «Дві сили грають головну роль в житті, в рухові людських громад: **продукція і ідеологія**. Політично кожна з тих сил, для здійснення своїх хотінь, хоче в той чи інший спосіб опанувати державу, хоче мати в своїх руках силу примусу, **силу меча**. Отже, перш за все **відношення до меча** мусить інтересувати політика, в якого умілості меч грає реалізуючу і рішальну роль.

У відношенні стихійних людських хотінь до діла меча бачимо два основні типи цих хотінь: тип **войовника і невойовника**. .. Войовник це той, який хоче і може для здійснення своїх хотінь ризикувати своїм власним життям і взяти меч сам персонально в свої руки» (404).

В іншому місці В. Липинський пише: «Врешті, войовником не є завжди той, хто одягнений в яскравий костюм і обвішаний зброєю. Такі типи часто бувають дуже мало войовничі. І навпаки, лицарське серце б'ється часто під скромним піджаком. Не зовнішність, а внутрішні психологічні прикмети і з них випливаючі діла служать одиноким мірилом для відрізнювання основних громадських типів» (406).

«Невойовник — це той, який для здійснення своїх хотінь хоче силою примусу, силою меча, в той чи інший спосіб — чи при допомозі золота, чи при допомозі слова — заволодіти, але не хоче ризикувати своїм життям і брати цього меча в свої власні руки» (404).

«Далі, крім войовників і невойовників, треба з погляду політичної акції відрізнити між людьми **продуцентів і непродуцентів**. Продуцент є той, хто в боротьбі з природою, сам власноручно або

організуючи сам **особисто** (підкреслюю: **особисто**) ручну працю інших, здобуває сирові матеріали та перероблює їх на потрібні для людей предмети. Непродуцент є той, хто сам ані добуванням, ані перерібною, ані особистою організацією добування та перерібки потрібних для людського життя матеріалів не займається, а виконує натомість інші функції, необхідні для людського громадського життя чи то у сфері праці державної, чи інтелектуальної, чи у сфері обміну вже випродукованими предметами...» (406).

«Перша, основна з погляду політичного, різниця між продуцентом і непродуцентом лежить у їх іншому відношенні до **ідеології**. Продуцент не живе з ідеології... Непродуцент, захопивши владу, буде завжди змагати до сполучення в своїх руках влади меча і влади ідеології, влади світської (державної) і влади духовної. Не посідаючи власної сили продукції, він свої стихійні хотіння влади може здійснити тільки при сполученні їх із сугестивною силою ідеології...» (406).

«Комбінації оцих різних стихійних хотінь у відношенні до **меча, продукції та ідеології** дають три основних для політичної акції типи людей: **войовник-продуцент, войовник-непродуцент, і невойовник-продуцент та непродуцент**» (408).

Звідси: «Метод здобування та організації влади, який веде до політичної перемоги типу **войовників-продуцентів**, я назвав **класократією**; метод, який веде до перемоги типу **войовників-непродуцентів** — **охлократією**; врешті, метод, при якому влада опиняється в руках **невойовників-продуцентів і непродуцентів** — **демократією**» (414).

Під кутом погляду взаємин між державою і громадянством при охлократії держава поневоле громадянство; при демократії навпаки, а при класократії настає рівновага між ними.

З точки погляду державного устрою і політичної організації громадянства для охлократії типовою формою є диктатура з монопартією вибраних — при масі «безпартійних»; для демократії — республіка з великим числом партій (за принципом «як думаєш») і для класократії — монархія з класовими організаціями (за принципом «як працюєш»).

Однак, слід мати на увазі, що в ідеально чистому вигляді ні охлократія, ні демократія, ні класократія в житті не виступають. Залишки від попередніх форм часто живуть ще в наступних. Мога йти про тенденцію, що в даний мент яскраво переважає.

В. Липинський є рішучим заперечником охлократії і демократії. Про більшевизм, що для Липинського є найбільш яскравим представником охлократії, а разом з тим посередньо і про демократію, він каже значенні слова: «Комунізм не є, як дехто думає, початком нової доби, а він є кінцем і смертю доби старої. Він є необхідним завершенням і необхідною реакцією тієї демократії, зв'язаної з анонімно-капіталістичною системою господарювання, яку породила французька революція. В Росії, де ця демократія і цей капіталізм були найслабші, розклад для них прийшов най-

швидше. Правляча комуністична верства — це не лицарі, будівничі нового життя, осяяні даром любови, творчости, віщування і передбачування — а повні злоби та зажерливости шакали, яких призначенням тільки очистити ґрунт для нового життя: пожерти гниючого трупа демократії» (504).

Безпосередньо виступає він проти демократії, коли каже в надзвичайно сильних словах, що «в цілм світі йде тепер боротьба не на життя, а на смерть двох законів: закону Землі й закону Капіталу. Смертельний поєдинок між селом і сучасним капіталістичним містом. Державою-господарством і державою-біржою. Принципом аристократичним, клясовим і . . . принципом демократичним, числовим, принципом егалітарної утопії міста. . .» (132—33).

Треба думати, що правдолюбні демократи кинуть злбно: фашист! На це, ніби передчувавши таку можливість, Липинський пише таке про націоналізм і націоналістів:

«Вся різниця між цими нашими націоналістичними і комуністичними охлократами лежить у тім, що охлократи, замість матеріялістичної ідеології соціалізму, вживатимуть, для здійснення тих самих хотінь необмеженої диктаторської влади, такої самої матеріялістичної ідеології націоналізму. Гасло «бий буржуя» буде замінене гаслом «бий жида, ляха і кацапа. . .» (538).

В Липинський — повний любови до рідної сгиби, а звідси до землі-батьківщини, до мешканців тієї землі і врешті до всього людства. Але це не плаксиво-рожево-солодка емоція здегенерованого імпотента, а мужній і жагучий, палкий і чистий, як вогонь, творчий порив лицаря. Як прбте, повна катастрофічності Євангелія, що каже про Любов, так і книга В. Липинського повна передчуття катастрофи.

І він перестерігає перед нею:

«Або цілковита зміна соціального ладу на цілм світі, — знищення самої можливости нерівного поділу багатств, або — якщо така революція неможлива — міжклясовий компроміс в ім'я ідеї держави й нації, і жертви кожної кляси для спільної ідеї нації. Іншого виходу нема. . . Все, що посередині, це політично й економічно: грабіж, а ідеологічно: фарисейство й деморалізація» (21).

З другого боку, він чує вже тупіт кочових орд, що їхнім духовим проводирем є Москва, і каже про смертельний «український поєдинок між кочовником і хліборобом». (180).

Супроти «залізної охлократичної організації кочовиків» треба поставити «споєну моральною залізною дисципліною хліборобську фалангу.» Єдина можлива організація це — клясократична Трудова Монархія» (181).

Що ж це за монархія?

«Ідея Українського Гетьманства — це ідея нового монархізму і нового аристократизму. Їй по-

грожують — з одного боку: гниль, яку залишив по собі серед нас розвал старого монархізму і старого аристократизму. З другого: зараза модерного республіканства і модерної буржуазної, соціалістичної, комуністичної та всякої іншої демократії, яка залазить з усіх усюд у наші ряди.

Ми монархісти. Але ми не хочемо повороту померлого монархістичного ладу, ані відродження монархії в її минулих, звироднілих формах. Ми не хочемо, як ті монархісти з часів розкладу монархії, використовувати для себе монархію, яку хтось сотворив, а хочемо творити в образі Гетьманства нову монархію. І ця наша нова монархія, Гетьманство, не може бути диктатурою одної касты, за яку та каста зубами держиться, а вся решта з її зубів шматок за шматком, через поширення, конституційних і демократичних прав, собі вириває. Гетьманство — це символ єдности Української Нації і сили Української Держави, персоніфований в особі традиційного, національного дідичного Гетьмана. Воно стоїть понад усіма кастами, партіями, клясами і ні до кого в нації спеціально не належить так само, як не може до когось спеціально належати і чимсь бути само традиційне поняття Української Нації. Гетьманство об'єднує собою в одну національну цілість поодинокі кляси людей, що живуть на Українській Землі — кляси, природно організовані в своїх автономних «радянських» чи інших формах власної клясової організації.

Гетьманство — це Трудова Національна Монархія, це персоніфиковане в особі Гетьмана єдино-владство ідеї Нації над цілм працюючим, продукуючим трудовим народом і всіма його клясами, а не монархія-єдиновладство однієї якоїсь касты — чи бюрократів, чи комуністів, чи конституційної демократії над рештою нації. Воно, як верх піраміди, коронує собою труд цієї Нації, організований в клясових трудових установах усіх кляс, а не притоломшує брехнею і терором розбите й розпорощене тіло нації, щоб використовувати національну працю на догоду тільки однієї касты: комуністів, бюрократії чи конституційної демократії. До Гетьмана приходять у своїх окремих клясових організаціях усі ті, кому дорога єдність Нації, кому потрібна єдина державно-національна організація всієї національної праці. Приходять на те, щоб, біля нього свої окремі клясові організації об'єднавши, національну єдність усіх кляс, єдність цілої Української Нації сотворити і Державу збудувати. Вони йдуть, щоб традиційному Гетьманові Українському зруйновану всенациональну єдність та державну силу воскресити допомогою, його іменем руїну побороти. . .» (102—103).

«Авторитет, влада й відповідальність у народі внизу, а свобода й безвідповідальність зверху — державний принцип народної республіки.

Свобода внизу, а авторитет і відповідальність зверху — це державний принцип Трудової Монархії.

Старе бюрократичне, децентралізоване само-держав'я з правлінням парусот чи парудесятків невідповідальних ні перед ким демагогів це є **Народна Республіка**. Ряд автономних, класових, професійних і сільських республік, об'єднаних

владою відповідального за будучність нації і держави своїм життям і життям своїх нащадків Господаря — це є грядуча Трудова Монархія» (46).

(Закінчення буде)

Aufsatz von B. H. über den größten ukrainischen Geschichtsphilosophen und Theoretiker des ukrainischen Monarchismus, Wjaczeslaw Lypynski.

An article by B.H. about the greatest Ukrainian historiosopher and theorist Wyatcheslaw Lypynski.

— — Людство було для цього пишного царства ще незріле, не досить освічене — — Довше спільне перебування людей применшує звички, віру в свій рід і привчає їх зводити свій звичай і обичай до засобів лише добробуту, потреби й уміння їхніх утіх стають ускладненішими, загребує людина потребує так багато часу, щоб запізнатися з ними й набути з них собі спромог, що не залишається часу для спокійного зосередження вдачі, для уважного вгляду у внутрішній світ. — У колізійних випадках сучасні інтереси здаються їй ближчими, і тим робом чудовий виквіт її юности, віра й любов, спадає і поступається місцем терпкішим плодам, знанню й маєткові. Про весну спомінають восени, як про дитячий сон, і з дитинною простодушністю сподіваються, що повних шпих-лірів вистачить назавжди — — До того ж ми маємо справу з часами й періодами, і хіба не є для них істотним вилискування, зміна суперечних порухів? І хіба їм не притаманне обмежене тривання, хіба не є виростання й заникання їхньою природою? але також і воскресіння, з'юніння, в новому зміцнілому образі, хіба не очікують від них із певністю?

★

Спокійно й безсторонньо розглядає щирий спостерігач нові часи державних переворотів. Чи не здається йому державний переворотник Сізіфом? Тут ось він досяг вершка рівноваги, а вже могутній вагар котиться з іншої сторони знову наниз. Він бо ніколи не залишиться нагорі, якщо не дістане, бринівши у висях, притягнення просто небес. Усі ваші підпори ослабкі, коли ваша держава тримається при сьогоземній тенденції. Але пов'яжіть її вищою тугою з небесними висотами, дайте їй взаємину з усесвітом, тоді ви матимете в ній пружину, що ніколи не знесилюється, і зрієте ваші труди багато нагородженими. На історію вказую я вам, досліджуйте в її повчальних зв'язках подібні епохи і навчайтеся орудувати чарівною аналогією.

★

Тільки через докладніше знання релігії буде виречено кращий суд про жахливі висліди релігійного спання, про сні й маріння священного органу і шойно тоді буде правильно збагнено важливість цього дарунку. Де немає жадних богів, діють примари, і справжній час виникнення європейських привидів, який сливе вичерпно з'ясував їхній образ, є періодом переходу грецького вчення про богів до християнства.

★

— — звернімося до політичного видовища нашого часу. Старий і новий світи перебувають у боротьбі, хибність і недосконалість дотеперішніх установ стали явно жахливими феноменами. Що, якби й тут, як у науках, ближчий і різноманітніший зв'язок і взаємодоторк європейських держав був найпершою історичною метою війни, якби новий порух досі дрімотної Європи ввійшов би у гру, якби Європа знову забажала прокинутись, якби перед нами стояла держава держав, політичне наукове вчення! Чи повинна ж ієрархія, ця симетрична фігура держав, бути засадою союзу держав як інтелектуально витворений світогляд політичного Я? Неможливо, щоб світські сили самі себе призвели до рівноваги, тільки третій первень, що є одночасно світським і понадземним, розв'язати спроможен це завдання. Між взаємоборними потугами не може бути укладено жадного миру, кожен мир являє собою лише ілюзію, лише перемир'я; з погляду кабінетів, загальної свідомости об'єднання не є уявленням.

Н о в а л і с: «Християнськість або Європа»

ІНКВІЗИЦІЯ

Розповсюджене у світі, отже й у нас, уявлення про інквізицію має дуже мало від дійсного знання предмету. Це уявлення, що зводиться до таких примітивних окреслень, як «інквізиція це середньовічна установа, покликана до життя Католицькою Церквою для палення на вогнищах чарівниць», оперте на цілковитій непоінформованості тих, хто пишуть про цю справу в підручниках та популярних енциклопедичних статтях.

Серед тих українців, що ставляться вороже до Риму, панує погляд, так виразно висловлений у статті доктора біологічних наук С. Парамонова під назвою «Не глузуйте з того, що ми хочемо незалежності і в вірі» («Віра й Культура» місячник української богословської думки й культури, ч. 6, квітень 1954, Вінніпег): «Я не хотів би, щоб моя Батьківщина мала щось спільне з вірою, яка заплямувала себе введенням в Європі інквізиції, що століттями замучувала людей і закривала їм хід до світла й правди, що замордувала мільйони людей, що христила „вогнем і мечем“».

Повна й ґрунтовна відповідь на кожне питання, яке може виникнути у зв'язку з об'єктивним вивченням історії інквізиції, потребувала б окремого тому. Нашою короткою заміткою, що не може бути навіть бібліографічною довідкою до величезної літератури про інквізицію, ми хочемо сказати про предмет лише в найзагальніших рисах і тим бодай в основному спричинитися до розвіяння загальнорозповсюдженого в нас заблуду.

Якщо справжні об'єктивні дослідники, навіть ті з них, що є ворогами Католицької Церкви, студіюючи справу, завжди відвівають правду від полови легенд, то з другого боку — прихильники Риму, що також турбуються про безсторонній виклад предмету дослідження, ніколи не намагаються приховати дійсний стан.

Так, зокрема, звичайно, ніхто не збирається заперечувати, що інквізиційні судові розправи були пов'язані з великою, незбагненою для гуманного інтелекту жорстокістю. Але при цьому треба брати справу в її історичному аспекті. Що не було пов'язане з жорстокістю в ті часи, що їх в історичній науці називають середньовіччям? І хіба вбивство, тортури, вишукані фізичні муки це винахід тільки Заходу? Чи в найсвітліших

періодах Київської Русі не знаходимо прикладів не менших жорстокостей і чи, зокрема Добриня, боярин Володимирів, не христив також «вогнем і мечем»?

Це бо лежало в побуті, у звичаях часу. Треба насамперед уявити собі психологію фанатика, проїнятого нав'язливою ідеєю, байдужого не тільки до чужих тілесних страждань, але й до своїх власних, фанатика, який, катуючи ув'язненого супротивника, переконаний, що він бореться з лихим началом, з дияволом, треба все це собі докладно усвідомити, щоб мати змогу скласти безсторонній суд про якийсь середньовічний факт, щоб побачити в ньому окремо інтенцію і окремо приклад людської недосконалості.

Цим фанатизмом було проїняте суцільно все тодішнє життя, так на Заході, як і на Сході. Різниця лише в тому, що в Західній Європі, де, під впливом Католицької Церкви, дуже рано розвинулися правові держави на основі давньоримського законодавства, збереглися через те у великій кількості протоколи судових розправ з докладними свідченнями підсудних, аргументами обвинувачів та оборонців тощо, на Сході ж, де довгий час судочинство відбувалося на простій zasadі «серця», документів жадних не збереглося, і лише з окремих уривкових даних літописів або свідчень, які дійшли до наших часів, можна скласти собі уявлення, що за неймовірні жорстокості чинилися й там.

Це, отже, щодо закиду інквізиції в нелюдності.

До загальної характеристики цього історичного явища треба сказати, що в намірі створення інквізиції лежала боротьба за добро країни, держави, народу й Церкви так, як це розумілося за тих часів. Іншими словами, інквізиція це вияв старої боротьби за правопорядок, а не голе намагання засуджувати всіх і вся, не дошукуючись провини. Це була судова інституція, яка мала завданням довести провину й її покарати.

Інквізицію не винайшла Римська (умовно кажучи) Церква, вона бо існувала вже задовго перед тим у Грецькій Церкві. Інквізиційних методів широко вживали й протестантські Церкви — згадати тут хоча б активну в цьому роді діяльність Кальвіна або заснованої й очоленої королем Генрі VIII англійської Церкви.

Що Католицька Церква ставилася завжди до інквізиційних розправ з погляду законности, намагавшись надати цим розправам форми права, про це свідчить її багатолітня історія. Вже в IV і V сторіччях, коли східня Церква жорстоко боролася проти сект маніхейців та донатистів (цісарі Валентин I і Теодосій I висилали проти еретиків військо з наказом убивати й грабувати всіх без розбору), Апостольський Престіл, зокрема св. Августин виступали проти таких методів, намагалися переконати світських володарів, що еретиків треба наvertати не мечем і кров'ю, а проповіддю Божого слова, диспутами. Їх, звичайно, ніхто не слухав.

Заснування інквізиції протестантський дослідник Бернат відносить до часу папи Григорія IX, саме на 1235 рік, коли нагляд над церковними судами був переданий домініканцям. Інші історики утворюють початки інквізиції з часом папи Олександра III (1159—1181), ще інші — папи Інокентія III (1198—1216). Але насправді початок інквізиції не покладає Церква, зокрема римські папи до цього непричетні. Бернардіно Льорка, дослідник інквізиції в Іспанії, який намагався всебічно розглядати предмет, пише у своїй праці: «... систему кривавого переслідування еретиків запровадили світські князі, королі та імператори, які, кажучи по правді, частіше керувалися матеріальними добрими, що їм давало переслідування еретиків (бо майно переслідуваних конфіскувалося. Д. Б.), а менше дбали про релігійну ревність. Основними мотивами цих переслідувань були соціальний лад і та небезпека, що її всі вбачали в ересях, які нищили порядок і мир у християнських державах. Це були головні причини, які започаткували криваві репресії, що їх Церква ввесь час намагалася тільки злагіднити».

На Заході, у Франції цивільні суди засуджували за чародійство — без відома Церкви — за римським кодексом вже у IV сторіччі. Святий Мартін Турський та Амвросій Мілянський енергійно протестували проти тих судів, але були безсилі. Проти насильства протестували папи св. Лев Великий, св. Іван Золотоустий, св. Ісидор Севільський. Але пануючі верстви виправдувалися тим, що чародії, мовляв, загрожують порядкові в їхніх державах.

Бл. р. 1000 в країнах Західної Європи — Італії, Німеччині, Франції та Іспанії — почало сильно поширюватися сектантство старих маніхейців, прибираючи в кожній із згаданих країн свій особливий характер. І пануючі верстви, і народ у широкому розумінні вбачали в них порушників громадського спокою. Проти сект альбігойців та вальденців розпочалася справжня війна. Не зважаючи на те, що, наприклад, альбігойці заперечували святи Тайни, вшанування образів, подружнє життя, вважали Церкву осідком злочинців тощо, папа Євгеній III закликав панівні верстви не боротися масово проти людей, а лише карати поодиноких винних, і то за допомогою судів. Церква будь-що намагалася запобігти війні всіх проти всіх. До того часу, отже, вона не втручалася до цивільних розправ. Судами керу-

вали виключно світські володарі, послуговуючися римським законом, а також місцевою практикою, що вже мала свої традиції або в боротьбі проти руйників соціального правопорядку такі традиції витворювала.

Перший закон проти ересей, виданий від західної Церкви, з'явився приблизно року 1140. Це відомий закон Граціана, який має цілу скалю різномірних кар, включно з жорстокими карами римського кодексу. Проте, справою ересей та переслідування їх законом зайнявся щойно Лятеранський собор 1215 р. Він ухвалив вважати ересі вселюдським і всехристиянським злом, проте не вказав способу їх переслідування, бо такого не мав. Все ж таки, засудивши ересі, собор висловився проти практикування «хрестоносних походів» на еретиків, проти масових убивств та публічних езекуцій, радив створювати трибунали, радитися в тих справах духовних осіб тощо. Ці ухвали Лятеранського собору дехто з істориків вважав дійсними основами інквізиційних трибуналів, які, насправді, практично діяли вже перед тим повсюдно.

Об'єктивність вимагає зазначити, що по окремих країнах відбувалися льокальні собори, які розглядали питання ересей не завжди однозгідно з церковним осередком у Римі і діяли навласноруч. Володарі покликали до своїх судів місцевих духовних. Часто бувало, що ці духовні впливали на судові рішення злагіднювально, але часто бувало, що й світська влада хотіла судити представників Церкви за оборону еретиків. Так Фрідріх Барбаросса навіть і не думав консультуватися в цих справах з духовництвом, навпаки, закидав йому поблажливість. Князі, графи, барони, на вимогу Церкви, перед кожною інквізиційною розправою повинні були складати присягу, що будуть справедливі й терпимі, але хто в тих часах таку присягу складав і хто її зберігав — це велике й тяжке питання.

Історик Сікель з повною рацією говорить: «Римські папи, хоч вони й мали обов'язок берегти єдність Церкви найсуворішими карами, оминали їх, а, наслідуючи старих отців Церкви, стримувалися від жорстокостей і раз-у-раз нагадували володарям про християнську терпимість, що її проповідував Божественний Спаситель». Зокрема згаданий уже папа Інокентій III твердив, що «в боротьбі з ересями насамперед треба користуватися мечем Христа, мечем духовим, а меч світський треба залишити на останнє, і то лише в дуже тяжких випадках. Нехай сповниться цивільний закон, який передбачає вигнання й конфіскацію майна, але нехай він буде аж останньою карою!»

Проти кари смерти за ересі Апостольський Престіл боровся кілька сторіч. На практиці смертні кари, звичайно, застосовували часто-густо, але треба підкреслити з усією рішучістю, що ані Апостольський Престіл, ані місцеві ієрархи в країнах Західної Європи, де було запроваджено інквізиційні суди, її не акцептували. Смертну кару окремим законом установив щойно Фрідріх Барбаросса в 1224 р. (т. зв. Льомбардський декрет),

аргументувавши свою постанову тим, що еретики загрожують цілості його імперії. Закон цей діяв уже не тільки в Німецькій імперії, а й у Франції, Іспанії, Італії, і лише в році 1231 папа Григорій IX затвердив проголошену імператором Фрідріхом «конституцію». Отже, фактично творцем інквізиції, включно з карою смерті є світська влада, а не церковна.

Погоджуючись папа Григорій на створення інквізиційних трибуналів, в яких мали засідати також і церковні ієрархи, зробив, проте, дуже знаменне застереження. Він вимагав, щоб інквізиційні суди були компетентні лише провадити процес і доводити провину оскарженого, але — не визначати кари. Кара мала належати до компетенції цісарського, королівського чи княжого суду, тобто, до цивільного, не духовного.

Беручи участь в інквізиційних судах, Апостольський Престіл приймав на себе велику відповідальність. Це була відповідальність за справедливість. Саме з цього року треба починати історію участі Католицької Церкви в інквізиції, бо з того часу Апостольська Столиця почала офіційно призначати своїх легатів до інквізиційних судів, легатів, що в дійсності самі інквізитори а ми не були.

На той час припадає сильне поширення діяльності домініканського та францисканського чернечих орденів. Своїм найпершим завданням ці ордени поставили боротьбу з ересями словом проповіді. Проте, організація й характер цих орденів відрізнялись на ті часи від сьогоднішніх мало не як небо від землі. Тоді там гуртувались переважно лицарі, що володіли не тільки словом, а й шпадою, і там, де перше допомагало слабо, вони застосовували залюбки друге. Їх саме й використовувала Апостольська Столиця, призначавши до інквізиційних судів.

Таким чином, розглядаючи ухвалу папи Григорія, не треба забувати, як пише цитований уже нами Б. Лльорка, «що папа зробив ніщо інше, як тільки поступився перед громадською думкою, яка мала довгу традицію боротьби з ересями, так поміж християнськими володарями, як і поміж людьми церковної ієрархії, найавторитетнішими на свій час. Правда, вже до Григорія IX були люди, які енергійно противилися ересям, але безоглядність зростала мірою зростання ересей, і всі дослідники цього питання, навіть противники, однозгідні в тому, що легалізуючи папа року 1231 інквізиційні суди, просто пішов природним шляхом, бо вже до того часу більшість володарів, князів, теологів, каноністів, церковних та світських діячів, навіть більшість простих християн були згодні з методами боротьби еретиків».

Найбільш поширена «чорна легенда» про інквізицію еспанську. Але тут треба насамперед брати до уваги, що Іспанія була тією європейською країною, яка мала найбільше справ із поганським світом. Вона найдовше вела боротьбу за своє національне, християнське, католицьке обличчя, на власній землі боролася з арабами, з жидами, з сектою альбігойців, що промкнулися до Іспанії з Франції, боролася з чарівниками й ча-

рівницями, що опанували були всю північну частину країни, вона зазнала колосальних спустошень протестантизму. Усе це створило для Іспанії, зокрема для її інквізиції опінію якоїсь особливої жорстокості, хоч насправді еспанська інквізиція була нічим не гірша від французької, італійської, німецької чи якоїсь іншої.

Перший інквізиційний закон в Іспанії проголосив р. 1197 король Педро II. Цей закон ще не був найжорстокіший, бо давав змогу еретикам покинути країну й забрати своє рухоме майно. Значно далі пішов його наступник Хайме I Завойовник, який проголосив: «Нехай буде відомо кожній людині, шляхетського чи плебейського походження, що той, хто, відкривши в нашому королівстві будь-яку ересь, уб'є чи поранить еретика, забере його майно чи вчинить йому якунебудь іншу прикрість, — не тільки буде вільний від усякої кари, а, навпаки, ще й заслугоє на нашу подяку». Гуманні люди, як ось Менендес-і-Пеляйо, розцінювали цей закон як дикунство.

Цей закон ще раз доводить, що не римські папи запровадили в інквізиційних судах жорстокості, а володарі світські. До 1234 року еспанські володарі й інквізиційні суди навіть не зверталися до Апостольської Столиці по пораду, а діяли навласнуруч, вважаючи ересі внутрішньодержавним питанням. Не треба забувати при цьому й того, що на той час Іспанія перебувала в розпалі боротьби з арабами, і впорядковане правове життя було лише в північній частині країни, в королівстві Арагонському. Щойно на втручання св. Раймунда в 1232 р. папа Григорій IX, окремою буллою, адресованою до таррагонського єпископа Еспаррага, дав згоду на інквізиційні суди, зазначивши, щоб еретиків карано не відразу, а спершу застосовувано різні мирні способи навернення. «У крайньому випадку, — писав папа, — коли вже будуть вичерпані всі засоби сердечности, і вони не навернуться в лоно Церкви, вжійте проти них наших статутів».

Перший інквізиційний суд, що його затвердила в Іспанії Апостольська Столиця, засновано в 1481 р. в Севільї, за короля Фернандо Католицького й його дружини Ісабелі. Папа Сікст IV, підписуючи декрет про інквізиційний трибунал, знову пригадував обов'язок навертати словом і забороняв усякого роду жорстокості.

Цікаво, між іншим, що поведена тоді боротьба з жидами дала дуже своєрідну жидівську еміграцію до Греції, яка досьгодні плекає віру у свій майбутній поворот до Іспанії. Еспанські лінгвісти часто їздять до цих жидів у Греції на розмови, бо вони є живими пам'ятниками еспанської мови XV сторіччя.

Більшість істориків та знавців еспанського життя, не погоджуючися з інквізиційними методами, однозгідні, проте, в тому, що без інквізиції в минулому сьогоднішня християнська Іспанія не існувала б. Німецький знавець цього питання П. М. Бавмгартен пише дуже виразно: «Коли б життєві справи Іспанії залишилися так, як вони розвивалися і як застало їх XV сторіччя, то немає жадного сумніву, що наслідки бу-

ли б негативніші. З усією рішучістю мусимо сказати, що Іспанія була б сьогодні ісламською або являла б собою мішанину різних поганських вірувань, могла б витворитись у ній і якась нова релігія, але християнсько-католицькою вона не була б ніколи».

Початок XVII стор. це вже час великого безробіття інквізиції навіть в Іспанії. Останній процес інквізиційного трибуналу зареєстровано тут р. 1713. У 1808 р. праця цих трибуналів була припинена, а декретом з 15 липня 1834 р. інквізицію скасовано взагалі.

До непорозумінь, розповсюджених у зв'язку з оцінкою інквізиції в людських масах, належить термін «автодафе» («авто де фе»: вогненна дія) і так звані «кари на пробу». Авто де фе — це просто релігійні свята, великі процесії, що не мали нічого спільного зі спалюванням еретиків. Вогненну езекуцію виконувано насправді поза мурами міста, без участі непокликаних. Але якщо ці езекуції (не — «авто де фе»!) справді лягають плямою на діяльність інквізиційних трибуналів, як і взагалі жорстокі карі тих часів, то вже «кара на пробу» жадним чином не стосується до судових методів. Якщо підозрюваних у чаклунстві «пробували» у вогні чи воді, і коли ті не горіли й не топилися, то їх виправдували, — то це робили не офіційні суди, а народні самосуди, темним звичаєм тих епох. Це робилося в кожному некультурному середовищі, так на Заході, як і

на Сході, зокрема й у нас, де не було інквізиції.

До всього сказаного треба додати, що інквізиційні трибунали являли собою судові інституції, поставлені на дуже високому рівні щодо техніки. Вони мали спеціальні карні кодекси. Процесова процедура була дуже скомплікована. Обвинувачений мав право боронитися, покликати своїх свідків, спеціальних оборонців. Інквізитори не були катами чи слідчими в нашому розумінні, лише суддями, які розглядали позови, оформлювані прокуратурою. Немає найменших підстав зводити інквізиційні розправи до примітивних самосудів чи тортувань невинних людей, що їх нібито вчиняла Церква. Ці суди своєю формою були певним щаблем у розвитку європейського судівництва, хоч, звичайно, пристосовувалися до вимог часу й обставин і відповідали духовості тодішніх народів.

Коротко виклавши тут об'єктивну історію європейської інквізиції, ми хочемо наприкінці ще раз підкреслити, що кожна людина доброї волі повинна брати цю справу історично. Нам усім треба усвідомити, яку велику шкоду чинить той, хто розглядає факт існування інквізиції однобічно, особливо ж тоді, коли він, винувативши в «злочинах інквізиції» Католицьку Церкву, тим самим вириває дальшу прірву на шляху до порозуміння двох українських християнських віровизнань.

Мадрид, у липні 1954.

Dr. Dmytro Buczynski zerschlägt in seinem Aufsatz über die Inquisition die Legenden, die sich um diese historische Erscheinung ranken, und betrachtet sie vom rechtswissenschaftlichen Standpunkt her als Ausdruck der mittelalterlichen Jurisprudenz.

The inquisition of the middle ages, considered as an expression of the jurisprudence of that epoch, by Dmytro Buczynski.

Хто зна, чи війни вже досить, але вона ніколи не припиниться, якщо не візьмуть пальмову гілку, що її одна лише духовна сила спроможна запропонувати. Кров тектиме Європою доти, доки нації не збагнуть своє жахливе божевілля, яке їх жене в коловороті, і не прийдуть до колишніх олтарів, у строка-тому перемішанні, діткнуті й зм'якшені священною музикою, не розпочнуть труди миру і не буде відсвяткована гарячими слізьми велика трапеза любови як празник миру на димлячих побоевищах. Тільки релігія спроможна знову пробудити Європу і забезпечити народи і встановити християнськість у новому великоліп'ї зримо на землі в її старій мироносній службі.

Н о в а л і с: «Християнськість або Європа»

З щоденника людини, що її оточення не розуміє, не хоче, або й не може розуміти

«З Щоденника людини, що її оточення не розуміє, не хоче, або й не може розуміти.

11. 8. 1954.

Людину створено за образом і подобиною Божою. Через первісний гріх людина відпала від Бога й запала назад у природу, що з її матеріалу вона, людина, була зроблена.

Щоб вийти з тиску природи, себто, з тварини стати знов людиною, я повинен іти до Бога. Шлях до Бога йде через Христа, бож сам Христос сказав Томі (св. Івана, XIV, 6):

«Я дорога, і правда, й життя. До Отця не приходять ніхто, як не через Мене».

Отже проблема: як із вовка (lupus) стати Homo („Esse Homo!“) sapiens? Одначе — взявши під увагу невдалий і особисто трагічний досвід Ніцше!

Звідси постають дальші проблеми:

1. Я і Бог
2. Бог і Церква
3. Я і Церква

Боже — духове

4. Я і Нація
5. Нація і Держава
6. Я і Держава

Кесареве — матеріальне

Як матеріальна людина просвітлюється Духом Божим, так і матеріальна Держава, як найвища форма Нації, має й собі бути просвітлена через обраних провідників¹⁾, од Бога до того посланих²⁾.

Отже — для мене Бог є примарне (первісне); кесареве — секундарне (похідне). Тому я відкидаю націоналістичне: «Нація понад усе». Відкидаю й іларіоно-огієнківське ніби суто-демократичне: «Служба для народу — це служба для Бога». Обидві ці максими відгонять блюзнірством. Тут похідне поставлене за первісне.

Щодо першого, то «мудрий» (за Шевченком) німець синтезував це так: на губах «Deutschland über alles», а «Gott mit uns» на ...пузі (напис на

салдатській поясній блясі). Наслідки тієї мудрости у нас на очах!

Що ж до другого, то так і рябий Сосо (Сталін) для Бога «работал»! І коли я кажу про ніби-демократизм, то це тому, що справжній демократизм виріс органічно з Христової науки вищезгадані ж максими тхнуть книжництвом та фарисейством, що їх так рішуче засудив Христос.

Я!

В основі лежить любов до себе («Люби ближнього свого, як самого себе!»). Але як від себе перейти до ближнього? Як вийти з того вужчого внутрішнього само-кола «я» й з ширшого «homo hominis lupus est»? Тільки через Бога й любов до Нього! («Люби Господа Бога свого всім серцем своїм, і всією душею, і всім розумом своїм. Це найбільша й найперша заповідь». Св. Матвія, XXII, 37—38).

«Я» — це «самсобіпанство» й «мояхатаскрайство». Як вийти з них на широкий шлях взаємостворчости на користь загалу й одиниці? Тільки через любов до Того, Хто має бути втіленням (у живій постаті) того загалу³⁾! Бо як Бог є зачеркнене в космічному (духовому) вимірі коло, в якому зникають усі протибіжності («socii dentium appositorum» Миколая Кузанського⁴⁾), так і Монарх є зачеркнене в земному (матеріальному) вимірі коло, в якому можуть співіснувати й вирівнюватися всі національно часткові протибіжності.

Вожді, отамани — це все тільки ерзаци Монарха. Це тільки викривлені тіні Володаря з ласки Бжой.

Сучасний стан техніки сполучення і зв'язку (літаком, радіо тощо) зробили світ малим, а рівночасно перетворюють його в один організм (Ліга Націй, ООН і т. д. — це видимі знаки невидимого процесу). Отже — сьогодні немодно мріяти про всобізамкненість, про духову й матеріальну автаркію. Часи китайських мурів проми-

¹⁾ Техніка обрання не ролі, як що в основі лежить віра в Бога й молитва.

²⁾ Це відбулося хоч би на Богдані Хмельницькому. Охрищений він був на Зиновія. Для народа він став Богом даний. До речі, наші книжники, садукеї й фарисеї не хотять возчеловіти Українську Ідею Богом, тому так і противляться очолити Державний Знак Хрестом!

³⁾ Як Божеське очоловічилося в постаті Сина Божого, так кесарево українське, поки воно відчувалося в пов'язанні з Божеським, втілювалося в постатях князів, королів і гетьманів.

⁴⁾ Cusanus'a Egon Friedel характеризує так: «... ein bedächtiger Bewahrer des Alten und feueriger Verkünder des Neuen. Weltmann und Gottsucher, Ketzler und Kardinal, der letzte Scholastiker und der erste Moderne» («Kulturgeschichte der Neuzeit», ст. 156).

нули безповоротно, а «залізна заслона» — це тільки тактичний спосіб безпеки своєрідної спроби здійснити універсальний гін.

Це значить, що Україна сьогодні не може жити без широкої інтернаціональної⁵⁾ бази. Інакше вона не виправдає свого буття в очах світу.

Бути такою базою має претенсії соціалізм! Але ж для мене важливо, щоб я, йдучи до світового, не втратив своє особисте й своє національне! Комуністична практика теоретичного (наукового) соціалізму показує мені, що удержавленню підпадають не тільки засоби продукції (що не страшно!), але й людина яко така. Вона перестає бути духовною особистістю — і в цьому жах!

Вихід тільки один: **Християнство**, як база для розвитку особистого й національного в їхньому зв'язку зі світовим, усесвітнім і початком усіх початків. І як це не дивно, але формула М. Драгоманова мала б ноги в українській історії, якщо її ось так модифікувати:

«Християнське змістом — національне формами!»

Розуміти ж під інтернаціональним соціалізмом, як це радив атеїст Драгоманов, і підсувати формулу в його редакції для українського вжитку — це нищити ту справжню Україну і творити якісь «Promenadenmischungen» у вигляді Малоросії, Юго-Западної Росії чи там УСРР...

13. 8. 1954.

На мою думку, Україна Божого задуму (її хрищений Батько — Апостол Андрій Первозваний, б р а т П е т р а) ніколи повністю історично не здійснювалася. Найбільше близькою була вона до того у формі князівської Русі. Тоді панував там ні православний, ні католицький подих, але християнський дух.

Ми бачимо там святців нагорі: св. кн. Ольгу, св. кн. Володимира, св. св. кн. кн. Бориса й Гліба, св. кн. Михайла Чернігівського; всередині — св. св. Антонія й Теодосія; внизу — численних угодників печерських... Князі перед смертю приймають схиму... Візантія тоді ще не стала задвірком Європи, а з тим і бастионом Азії, а Рим ще не загруз у кесаревому... Через те й доба князівська є найбільш вселенська своїм духом, себто, найбільш католицька⁶⁾. Через те вона мала розгін: вона несла на своїх плечах хрест на Північ і Схід, а з Заходом була у родстві й своїстві.

Через те й можливі були такі величні постаті, як кн. Володимир Мономах, кн. Ігор Чернігівський, король Данило, митр. Іларіон, Нестор Літописець... Через те могли з'явитися такі твори, як «Слово о полку Ігоревім», «билини», «Руська Правда» тощо.

Щоправда, тоді вже починає пробивати собі дорогу й суто візантійська лінія (Антоній), що далі прибирає на силі в північних колоніях Київських, Суздаль й Володимирі, щоб згодом вийти на історичний кін уже в формі московської «пра-

вославної» ізолюваності й партикуляризму... В Україні вселенськість остаточно завмирає в безсилі у потягненні безсилою останнього київського великого князя Олелька Володимировича.

Друга спроба України здійснити себе — гетьманська доба: значно обкраяна в порівнянні з попередньою у вимірах, так у височинь, як і в широчинь.

Втрата Галицької землі відрізає Україну від безпосереднього зв'язку з тодішньою Європою. Суздальсько-Володимирська Русь замикається в собі і стає, за висловом Блока («Двенадцать»), «кондовою, избяною, толстозадою», себто, Москвою, однак з прихованою за пазухом (бо вкраденою з Києва) месіянстичною думою про власну світову роль у формі «православ'я», сьогодні — комуністично-большевізму⁷⁾. Зголоднілі під турецьким пануванням на владу й матеріальні дбрі, східні патріярхи стають осередком, де заплітаються всілякі інтриги, що просякають і розкладають окраяну й підбиту Польщею Україну.

Католицтво, тепер репрезентоване Польщею (як православ'я Москвою) й викривлене нею на свій копил, втрачає через те свою вселенськість, стає в Україні розкладовим чинником. Рим знає жорстокого удару в вигляді Реформації, що й собі простачає свої руки через Литву в Україну. Наслідок такого жалюгідного стану: ми не бачимо вже за тієї доби святців в Україні⁸⁾.

Україна на роздоріжжі. Дух її розминюється. Замість вселенськості християнства чинять дуже вже зматеріялізовані його форми. І з одного боку постають Галичина Івана в Вишні, а з другого Мелетія Смотрицького — це трагічні знаки розірваності внутрішньої тієї доби і її відірваності від праджерел...

Але все ж дух князівської доби ще жевріє в постатях лицарів св. Хреста — запорожців, а звідси в Конашевичі-Сагайдачному, Петрі Могилі, Богдані Хмельницькому... В постаті останнього Україна здійснюється у формі держави Війська Запорозького... І старий Гетьман відчуває її зв'язок із князівською Руссю, бо іноді називає себе самодержцем руським...

Але змалілий дух доби створює нетривкі форми й ослабкі скрепи... І розірвана ось так усередині Україна падає під тиском зовнішніх обставин — у руки дужчого, під прапором православ'я...

Як це не дивно, але ролі «зводників» грають саме різні, меншого й більшого калібру отці духовні. З протопопів Филимоновичів, Гедеонів Четвертинських, Інокентіїв Гізелів (прусак з по-

⁷⁾ Відбувається процес не прийняття в себе вселенськості іраціональної, а намага накинути світові свою саморобну «вселенськість» (made in Кострома чи там Вятка).

⁸⁾ Якщо за таких не вважати запорозьких дідів-пустельників і характерників. Але це тільки відгук, луна колишніх печерських угодників Божих, як «Чернець» Шевченка це тільки невизначна й сумна тінь високого духового напруження схими князів. Все духово маліє, натомість зростає сутотілесне...

⁵⁾ Ліпше: міжнаціональної, чи ще ліпше — по-національної!

⁶⁾ Це поняття засвоїла собі й Православна Церква, тільки з іншим читанням грецького звуку «Ө» (яко «фіта», а не «тхета»): «каволицька».

ходження!) виростає нарешті фатальна постать Теофана Прокоповича, що поставив московське (а тим і українське) православ'я на протестантські рейки, які й докотили той «возик» аж до сучасного православ'я в Сове́тах...

І все ж ця доба наприкінці свого існування розквітає спізненим і ніжним квітом своєї первісної⁹⁾ духовости української в постатях Григорія Сковороди й почати автора «Історії Русов», що не були ні «православними», ні «католиками» (зокрема перший, що, «католиком» не будши, одначе в рамки тодішнього православ'я аніяк не укладався). І обидва були попередниками України вже у слові, попередниками Тараса Шевченка.

Колишній дух України втілюється в одній одній постаті: Тараса Шевченка! Абсолютно не церковника-формаліста і абсолютно християнина змістом. Треба тільки дещо того лібералістичного намулу зняти з тої постаті... Бож він не святий, а грішник, а все ж — який святий грішник!

Супроти нього стоїть інша постать. Супроти серця — розум! Постать послідовного безбожника, раціоналіста, позитивіста, одного з тих, що намагалися «просвітити... материнські очі сучасними огнями, повести за віком, за німцями недоріку». Постать іншого «слова»! Фатальна постать отого зайти (мабуть, з Болгарії) в Україну! І українська еліта «духова» в дальшому йде так чи сяк за отим «просвітителем»... Замість іти «per pedes apostolorum» (св. Андрій), вона тьопас «per pedes apostatorum».

Вислід жахливий: він перевищує страхіття Великої Руїни, і не тільки числом фізичних жертв,

⁹⁾ Християнсько-вселенської.

а й повним виявленням українського духу.

Ця доба (1917 і досі) позбавлена цілковито пов'язаности з іраціональною вселенськістю. Нижче власти нікуди!

І тут на тлі нової доби життя людства, на порозі доби нового відродження людини (перше відродження завело її у сліпий кут, що йому на ім'я Фрідріх Ніцше) починається й наше піднесення для виконання поставленого перед Україною завдання ще дев'ятнадцять сторіч тому Апостолом Андрієм.

Sursum corda!

18. 10. 1954.

Кого з українців бачив Ватикан протягом XIX і XX століть? В найліпшому випадку греко-католиків. Маєстична постать митрополита гр. Андрея Шептицького, як українця, була в очах Ватикану майстерно підмінована службовими руками наших милих сусідів. Ясна річ, не без ласкавої підпомоги таких наших «жидівських водносів» типу всесвіт'ян-безбатченків. Тоді як, прикладом, не кажучи вже про польських людей, у ватиканських аналах з симпатією занотовані такі московські люди, як Чаадаєв, Чичерін, Кологривов, кн. Гагарін, В. Соловйов, кн. Волконський, княгиня Васильчикова, кн. Демідов Сан-Донато й т. д., а нещодавно й тепер такі, як Іполіт Іванов, Абрикосов, Єврейнов і інші.

І супроти тих усіх з українського боку стоїть чи не самітний Ілля Сапіга, що про нього його ж єдинокровні сватки твердять, що він зовсім не Ілля Сапіга, а Ілляш Сапіга!

Колись давно було б у нас інакше!

Але про це все тепер забуто, все це спотворено, а навіть і спалюжено.

Сні боно?

Християнство є о трьох іпостасях. Одна являє собою витворчий первень релігії, радість супроти всіх релігій. Одна — посереднить взагалі, є вірою у всездатність усього земного бути вином і хлібом вічного життя. Одна — віра в Христа, в Його Мати й у святих. Вибірайте, яку ви хочете; вибірайте всі три, це рівнозначно, тим бо ви станете християнами й членами одного-єдиного вічного, невимовного суспільства.

Ужитковим, оживленим християнством була стара католицька віра, остання з цих іпостасей. Її всеприсутність у житті, її любов до мистецтва, її глибока гуманність, нерозривність її шлюбів, її товаристволюбність, її радість на бідність, послух і вірність роблять її як щирю релігію очевидною і містять у собі основні риси її уставу. Вона очищена струмом часів — —

★

Інші народи світу сподіваються європейського замирення та воскресіння, щоб приєднатися й стати громадянами царства небесного.

Нова ліс: «Християнськість або Європа»

Олег Зуєвський

До землі схилилась, ніби чула
Десь гонитву, стишену в траві,
І лічити дні свої забула
І забула бачити нові

Роки, як несли незнаній моді
Вітром, полум'ям — рясну орду
І виводили в новій пагоді
Їй тепер богиню молоду.

Глянути на свято, що над краєм,
І на пригрю новосайних лиць,
Хто їй скаже, бо вона з відчаєм,
Що далеко, між густих ялиць

Вже тепер віднайдуть нестриманні
Все того, ким звічилась вона
І холоне в ранішнім тумані
Стан її, де храмів тишина.

Християнськість повинна знов ожити й здійснитися і понад кордонами країн знову створити собі видиму Церкву, яка прийме в своє лоно всі спрагли надземного душі і радо стане посередницею між старим та новим світами.

Вона повинна знов пролити над народами старий благословений ріг щерти. З блаженного лона шакованої європейської ради постане християнськість і буде впроваджена в дію справа релігійного пробудження за всеоб'ємним божественним пляном. Ніхто тоді більше не протестуватиме проти християнського й світського примусу, бо істота Церкви стане справжньою свободою, і всі конечні реформи застосовуватимуться як мирні й формальні державні заходи під її керуванням — —

— — і до того часу будьте радісні й мужні серед небезпек доби, товариші моєї віри, звістуйте словом і ділом божественну Євангелію і залишайтеся вірні правдивій, безконечній вірі аж до смерти.

Н о в а л і с: «Християнськість або Європа»

Красно сказане:

— Ненавиджу війну і вбивство, бо я член партії соняшного світла.

Василь Барка

PAK UCRAINAE POËTICAE

(Українська поезія в іншомовних перекладах)

Pawło Tyczyna

LA BELLA FORNARINA

Ходив над Тібром Рафаель — —

Rafael brzegiem Tybru szedł
w czerwcowych zmierzchów lunie
— to szum, to sen, lelujny szept,
ljoluni ja ljoluni.

Zadrzało serce. Schylił skroń:
o, jakiż czar w jej śpiewie!
— czy lju czy nie — załamię dłoń,
a on i drży i nie wie.

I bliżej pieśń. I spoza drzew
gołębiem jasność sina.
Kto jesteś, panno? Jak się zwiesz?!
(nieśmiało): Fornarina.

Rafael ujął ją za dłonie,
milczącą wziął w ramiona.
I zapłakała. A on do niej:
Madonna!

(Z ukraińskiego przełożył
Józef Łobodowski)

Mykhaylo Dray-Khmara

SWANS

На тихім озері, де мріють верболози — —

Along the lake where willow's branches dream,
There swans, with languor floating every day,
Do idly splash with beaks the waterway,
And their necks bow like osiers on the stream.

But when the sounding frosts like mirror beam
And inlets sleep, recalling flowery May,
The swimmers break the ice as if 't were clay,
And no shore scare them by its frozen seam.

O fivefold cluster of unconquered bards!
Through storm and snow your mighty singing wards
Wards oft the sorrow, chilly and adrift.

Keep on, o swans! Though servitudes survive,
There stars of Lyre urge you your wings to lift,
Where foams the ocean of exultant life.

(Translated from the Ukrainian
by Yar Slavutych)

This poem shows by an allegory the fate of the
poets in the Soviet Union. The author, an outstanding
poet of the Ukrainian neo-classicism, was deported by
the communistic dictators and probably died.

Mychajlo Orest

Я з туюго взяв заручини — —

An die Trauer verlobt' ich mein Leben hier —
Diese Seele stumm empfang,
Bedingungslos gegeben ihr
Zum Zeichen, den schweren Ring.

Nur manchmal, wie matt entliehener Schein
Der Sonne im Mondstrahl erwacht,
Leuchten Freuden, schon nicht mehr mein,
Nieder zu mir in die Nacht.

Aus dem Zyklus „IN AUGSBURG“

Вітає серце ароматом лип — —

Arom der Linden mir zum Gruße füllt
Und gelber Sonnenstrom die Fuggerstraße.
Wie deine Sohle honiglich verhüllt
Wird, arge Zeit der frostig-fremden Maße!

Du wanderst weiter — bitterer widerschwang,
Da sonntags leer an Tischen Hocker warten,
Von dem verlorenen Sesam alter Sang
Und Abenteuer unfreiwilliger Fahrten.

Berühmter Städte Kostbarkeit betrifft
Uns nicht, noch neuer Länder Gaben.
So wahr ist dieses, und es lähmt wie Gift:
„Was frommt's, dergleichen viel gesehen haben?“

Vielleicht, an Innigkeit gebrach's in all
Der Trennung Düsternis dem Reisesegen,
Die Seele — unter Lava schmolzner Qual —
Schaut keiner Lichtspur glaubend mehr entgegen.

Doch heute hör ich deinen Fuß nicht gehn,
Ungute Zeit der frostig-fremden Maße!
Das Herz ist voller Lindenruch und -wehn,
Im Sonnenschwall ertrinkt die Fuggerstraße.

Ich fühle meine Jugend, die verging —
Sie starb ja nur für mich, gehört nun allen
Und keinem und auch mir — die Luft empfing
Von ihr den Strom des Gütigen in Strahlen.

Ringsum nur sie: im Aufschein aus dem Blick
Voll Zutraun, den kein Trauern mocht verdüstern,
In Kinderstimmen, noch wie Lichtmusik,
In helle-sinnendem Kastanienflüstern.

Und ich aus Heil und Haus Verbannter, froh,
Fühl ihres Nahseins warme Atemzüge
Dort in den Flug der Wolken münden, wo
Kein Blick das hohe Gottesblau ertrüge.

(Aus dem Ukrainischen übertragen
von Elisabeth Kottmeier)

(Strophe 3, Zeile 4, aus Hugo von Hofmannsthal
„Ballade des äußeren Lebens“, innerhalb des ukrainischen
Textes deutsch zitiert.)

Myjaylo Orest

А КИЇВ

Твого я не чую гомону — —

No oigo tus ruidos,
Oh, ciudad mía famosa,

Tan sólo en aroma dei recuerdo
Mi corazón bebe el regocijo tuyo.

Tú eres mandata a nosotros y marcada
Con el roce de las alas de la Altura;
Tu piedra angular fué consagrada
Con el amor de las fuerzas Sobrenaturales.

Tú, como el hijo de eternidad recibirás
El don de las primaveras y de los otoños,
Vendrá aún la mañana viva y de rocío fresco,
La mañana del renacimiento, llegará.

(Vers. de Dmytro Buchynskyj)

Olegh Zujewskij

UM DEN FISCH

(Paul Klee)

Ні листу контури, ані скрижали — —

Nicht Blattkontur bislang noch Tafeln haben,
— Wenn gleichsam Karte sie und ausgestreckter Zweig
Dunsthin, ihre Horizontalen gaben,
Um klein zu scheinen, dem, was uns den Raum anzeigt,

Selbst alles Können ballend, — wachgerufen
Das andre Gleichnis so aus Bildern, die man fand,
Wie unerratne Warnungen es schufen
Allein zu jeder Zeit, da Wirkensmacht erstand.

Drum sucht sich Pfade zwischen Strahlen drängend
Der Fisch, der Linien neu zu Offenbarung wob,
Und über ihm die gelbe Sonne hängend
Behütet für den Fluß ein dunkles Horoskop.

(Aus dem Ukrainischen übertragen
von Elisabeth Kottmeier)

Якщо злу протиставляють чесноту, то цим роблять йому велику честь.

★

Поезія — це справді абсолютно реальне. Тут зерно моєї філософії. Чим
поетичніше, тим істинніше.

★

Держава і Церква стоять і падають разом. Філософи або систематичні ми-
слителі с конечности монархісти і релігійні.

★

Держава в нас замало благовіститься. Треба було б, щоб існували бла-
говісники держави, проповідники патріотизму.

Новаліс: «Фрагменти»

Новаліс

Умираючий геній

Прийди, жадана! Знов не позве тебе
Мій голос; мить прощання наблизилась.
Чого шукав, знайшов я нині,
І чаклування окови тануть.

Поглянь: істота красна, володарка
Руйнує чари; довго і марно я
Вглядався в кожен трон; нарешті
Чую за ними отчизни поклик.

В глибу земної форми палає вже
Потужно тайний племінь — моє старе
Єство: хай будеш ти жерцем і
Спів повороту співай офірі.

Візьми ці віти, ними покрив мене
І проти сходу пісню узнесу
Співай, допоки сонце зійде:
Двері прасвіту мені відкрити.

Покров, що слав мені аромат колись,
По тому, злотний, в доли опустиється;
Хто дише ним, в любові вічній
Ревне клянеться княгині красній.

(Переклав Михайло Орест)

Гимни до ночі

Від перекладача:

Коли не враховувати двох-трьох публікацій, зокрема високопоетичних перекладів М. Орестових, то можна ствердити, що український Новаліс ще цілковито не існує. Тим часом, ця прогалина, давно вже виповнена в національному письменстві передових європейських народів, являє собою поважний докір нашим поетам та прозаїкам.

Земне життя Новаліса (Георг Фрідріх Філіп фон Гарденберг), провідної особистості епохальної духово-мистецької течії в Німеччині, названої ім'ям романтизму, охоплювало всього неповних двадцять дев'ять років, від 2. грудня 1772 до 25. березня 1801. Він належав до гурту літераторів, який складався з А. В. та Ф. Шлегелів, В. Г. Вакенродера, Л. Тіка і до якого ідейно тяжив також філософ Шляермахер. Єна, університетське місто, що з ним пов'язана так само діяльність Вілянда й Шіллера, стало тим родовищем, звідки розпочався потужний спротив панівному поміж інтелектуалами тієї доби позитивістичному, раціоналістичному світоглядові, що йшов з Франції, та відповідному до нього класицистичному літературному стилеві.

Якщо Фрідріх Шлегель був душею романтичного руху, то Новаліс був його величезним знаменом. У своїх поезіях та нечисленних прозових творах, особливо в грандіозно задуманому романі «Гайнріх фон Офтердінген», що залишився незавершений, Новаліс літературним словом проклямував усі головні ідеї романтизму, переважно ж ту з них, найбільшу, про безмежну єдність і тотожність Творця, витвореної Ним природи та людини, як активного земного співтворця. Розвивання цих ідей логічно привело Новаліса та його однодумців до апології великих епох світоглядного універсалізму в історії людства, зокрема християнської єдиної Європи доби середньовіччя.

Ідею католицької Європи Новаліс формулював у — радше публіцистичному — писанні «Християнськість або Європа» настільки радикально, що цей твір побоювалися друкувати в умовах до-

мінантного тоді в духовій Німеччині світопогляду. Натсмість з'явилися, як певного роду компенсація авторів, його «Гимни до ночі», що в поетичній формі віддають суттю ті самі провідні думки. Цю, мовити б, євангелію ідейного романтизму опубліковано вперше в часовисі «*Athenäum*» (III том, 2. част., 1800, стор. стор. 188—204), який був натовді водозбором німецького духу.

Єнсський період — отже, канонічна доба романтизму — не витворив власного стилю в строго літературному розумінні, не винайшов, мовити б, ключа до певної тональної системи. Тут можна говорити лише про узасаднення загального світовідчуття як внутрішньої форми видива певного світу. До цього бо світовідчуття ідейною своєю стороною рівною мірою належать і високосередньовічний «Парсіфаль» Вольфрамів, і творці літературного романтичного стилю ХХ сторіччя: експресіоністи. Ані Новаліс, ані Вакенродер, ані брати Шлегелі, ані навіть Тік, найвидатніший з-поміж них саме як мистець слова, під своє світовідчуття не підвели відповідного стилевідчуття. Мали місце поодинокі спорадичні вибухи несподіваної образности, синтактичні зміщення, ритмічні вириви, інколи щастило написати навіть цілий твір у «надзвичайному стилі» («Люцінда» Фрідріха Шлегеля або деякі Тікові п'єси), проте загалом, з погляду зовнішньої форми, літературний доробок єнських романтиків назнаменовано рисами еkleктизму. Шукуючи засобів нової виразности, вони використовували, скажімо, ритмічні й ефонічні здобутки фолкльору, але поряд із тим вправлялися й у досить таки пласких, «лобових» засобах тодішнього офіційного класицизму.

Це все треба мати на увазі, бравши до рук Новалісові «Гимни до ночі». Ясновидний геній поета, що витворив у середині себе величезний світ символів, раз-у-раз поривався на нові шляхи мистецького вислову, і що певні сяги його в царині поетичного символізму зумовлювала не сама інтуїція, а й свідомо воля, свідчать деякі вказівки в залишених по ньому численних фраг-

ментах. Самі «Фрагменти» Новалісові, своєю чергою, власне — силою своєї незавершеності, відкрили для наступних літературних поколінь величезні можливості омислювання нового стилевідчуття, подібно до того, як випадок незавершеності витворів Мікель-Анджельо призвів пізніше до засадничої незавершеності як формальної свідомості барокко та інших екстатичних стилів новітніх часів.

Таким чином, перед українським перекладачем стояли значні труднощі не тільки зовнішнього, а й внутрішнього порядку. Однією з найголовніших було — подолати згадану вище розбіжність між елементами власного Новалісового «інтуїтивного» стилю та засобами класицизму, до яких засобів поет раз-у-раз вдавався. Тут модерний перекладач мав би йти шляхом своїх великих попередників у тлумаченні Новаліса іншими мсвами, таких розкішних стилістів нашого часу, якими були католицькі символісти Моріс Метерлінк та В'ячеслав Іванов. Це принцип перекладу, що його російський транслятор «Гайнріха фон Офтердінгена» В. Гіппіус, слідом за самим Новалісом, назвав «містичним»: ніде не порушуючи зовнішньої образності первотвору, повільними, на перший погляд непомітними заходами, деталями відтінків вислову зводити всі суперечності до єдиного стилістичного знаменника.

Як відомо, поза редакцією «Гимнів до ночі», друкованою за життя авторового в «Атенеумі», залишилася ще й інша, так звана віршована (точніше: більш ритмічно увиразнена) редакція. З огляду на те, що ніде не існує вказівок, котру саме з двох редакцій автор уважав за остаточну, а, на погляд перекладача, обидва варіанти, багато в чому розбіжні текстуально, з мистецького кута зору мають кожен рівновартні цінності, перекладач і піднявся труду контамінації їх, з підкоренням єдиному ритмічному принципіві. Перекладачеві йшлося про те, щоб «Гимни до ночі», які по-українському з'являються оце вперше повнотою, мали вигляд свого роду синтетичного твору, що в ньому був би появлений кожен найменший деталь авторового вислову, врізьблений там чи там, у тій або тій редакції. Пунктуацію

в перекладі також сконтаміновано з обох варіантів, проте в ній засадничо ні в чому не відступлено супроти критичних видань оригінальних текстів.

З-поміж зовнішніх труднощів була, між іншим, та, що в деяких випадках цілою проблемою ставало визначити особистість (головним чином — її стать) не тільки постійних звертань авторових через «ти», а й інколи навіть у мові від першої особи. Причиною труднощі була не тільки відсутність у німецькій (отже: в усіх європейських неслов'янських) мові родових закінчень у минулому часі однини, а й сам спосіб авторського викладу, що в ньому видиво, оповідь, сентенція, пряма й непряма мова зливаються в єдиний «потік притомності». В усякому разі, треба знати, що в різних випадках «ти» це ніч, світло, смерть, Богочоловік, Діва Марія, померла кохана поетова, яка тут є тим самим, чим для Данте була Беатріче в «Божественній Комедії», але також і сам поет, його внутрішня містична істота. За світоглядом авторовим, усі ці явища й індивіди зливаються в єдину космічну, понадчасову й понадпросторову цілість.

Читавши «Гимни до ночі», варто знати, що 5. гимн являє собою романтичну реакцію на Шіллєрову класицистичну поезію «Боги Греції» (в українському перекладі П. Куліша — «Грецькі боги»).

Український переклад «Гимнів до ночі» має свою скромну історію. Вперше, з «прозського» варіанту, переклад зроблено ще в рр. 1938—1939, і це було взагалі першою нашою спробою перекладу з німецької мови на українську. Переклад цей, великою мірою недосконалий, пропав у війні. Р. 1944, саме 18. серпня, завершено було переклад фрагменту за «віршованою» редакцією, який фрагмент, за поділом у «прозовій», відповідає цілому 4. гимнові. Пропонований тут остаточний варіант перекладу, виготований у червні-липіні 1953 р. (завершено 25. липня в Байроїті), включає в себе літературний досвід згаданого фрагменту з 1944 р., а також і те, що пощастило відновити в пам'яті з найпершого варіанту і що могло відповідати теперішнім мистецьким настановам перекладача.

Котрий з-поміж живих, обдарований чуттями, не любить над усі чудесні явища розлеглого вколо нього простору всерадісне світло — з його барвами, з його променями й хвилями, з його милою всеприсутністю в яві пробудного дня. Мов життя найдоглибнішою душею дихає ним безнастанних сузір'я велетенський світ, що плавають танечно в своїм блакитнім потоці — дихає ним іскристий, вічновспокоєний камінь, мисленні, всисаючі рослини і тварин дика, палка, різноманітна, рухлива сила — дихають ним барвисті

оболоки й воздухи — передусім же розкішний чужинець з омисленим зором, летючою ходою й ніжнозамкнутими, звучномовними устами. Як володар земної природи закликає воно кожную силу, зв'язує й розв'язує нескінченні союзи, надягає свій небесний образ на кожную земну істоту. — Сама його притомність об'являє дивезну велич держав усесвіту.

Наділ звертаюсь я до священної, невимовної, таїної ночі. Далеко лежить світ — занурений у глибоке склепіння — порожнє й самотнє його

місце. По струнах грудей віє глибока тоскнота. В краплини роси я хочу поринути й змішатися з попелом. — Далечі спогаду, бажання юности, дитинства мрії, цілого довгого життя короткі радощі та марні надії з'являються в сірих строях, мов вечірня мряка по сонця заході. Далеко лежить світ зо своїми барвистими насолодами. По інших просторах нап'яло радісні шатри світло. Чи вже не вернеться ніколи до своїх вірних дітей, що з невинності вірою на нього чекають, до їхніх садів, до їхнього пишного дому?

Що ж бо то передчуттям струмує попід серцем і поглинає смутку м'яке повітря? Чи маєш і ти людське серце, темна ніч? Що тримаєш ти під твоїм плащем, що мені незримою силою на душу йде? Ти лиш здаєшся жаскою — дорогоцінний бальсам краплинами стікає з твоєї долони, з в'язанки маку. В солодкому сп'янінні випростуєш ти важкі крила душі, підносиш їх догори. І даруєш нам радість темно й невиречено, таємно, як ти сама еси, радість, що дають нам прочуття неба. Темно й невиречено чуємо ми себе зрушеними — я зрю доглибний лик, що ніжно й благоговійно схиляється до мене й з-під безконечно переплетених кіс матері люблю юність явля. Яким бідним і дівачьким уявляю я собі тепер світло з його барвистими речами — яким радісним і благословенним дня прощання — Тож лише тому, що ніч відваблює тобі слуг, розсвіаєш ти у простору даях світляні кулі, щоб звістувати твою всемогутність — твій поворот — у часах твого віддалення. Небеснішими за оті в даях блискучі зорі видаються нам безконечні зорі, що їх ніч у нас отворює. Далекіш видять вони, ніж найблідші з того незчисленного мноства — не потребувавши світла прозрівають вони глибини любодайної душі — що звисоченіш простори сповнює несказаним блаженством. Хвала велетенській владарці, високій звістовниці священних світів, плекальниці блаженної любови — ти приходиш, кохана — вона послала мені тебе — ніжна кохана — любе сонце ночі, — і чуваю я — бо я Твій і Мій — звістовано від тебе ніч мені до життя — зроблено мене людиною — впивай у себе духовою смагою мое тіло, щоб я воздушно з тобою щиріше злився і тоді вічно триватиме шлюбна ніч — Ніч прийшла — моя душа в захваті — минулася земна путь і ти знову моя. Я гляжу тобі в глибокі темні очі, не виджу нічого, як лише любов і блаженство. Ми схиляємось на ночі олтар, на м'яке ложе — покров падає і запалений від теплого тиску займається солодкої жертви чистий жар.

2

Чи повинен завжди повертатися ранок? Не скінчиться ніколи земного влада? Нещасна метушня виснажує небесний приліт ночі. Чи ніколи любови таїнна жертва навечно не запалає? Вимірний був світлу його час і чуванню — але понадчасне й позапросторове ночі панування. — Вічне тривання сну. Блаженне сніння — не вщасливлюй так рідко ночі посвячених у цьому зем-

ному денному витворі. Лише глупі не визнають тебе і не знають жадного сну поза тією тінню, що її ти в отому смерканні правдивої ночі співчутливо на нас кидаєш. Вони не відчувають тебе в золотому потоці виноградня — в мигдалевого древа чудесній олії і соках брунатних маку. Вони не знають, що це ти той, хто ніжною діви груди овиває і небом робить лоно — не прочувають, що зо старих переказів ти небооб'явно йдеш назустріч і несеш ключ до осель блаженних, нескінченної таїни мовчазний звістовнику.

3

Одного разу, коли я проливав гіркотні сльози, коли в болі розчинена розточувалась моя надія і я самотній стояв на сухому пагорбі, що поховав у тісному, темному просторі образ життя — самотній, як ще жаден самотній не був, гнаний невимовним жахом — знесилений, з однією лиш думкою біди — як я тоді оглядався за допомогою, не був здатний іти наперед і до повороту теж неспроможний, і повислий на біжучому, згаслому бутті з нескінченною тугою: — тоді прийшло з блакитних далин — з висот моєї древньої святині тремтіння смерку — і одним разом розірвало пута народження — світла кайдани — відлетіла земна пишнота і моя жалоба разом з нею — тоскнота вилася в якийсь новий, бездонний світ — ти, нічне надхнення, дрімото неба, пройняло мене — місцина тихо піднеслася — через краєвид бринів мій розкутий нововроджений дух. Хмарою пилу обернувся пагорб — крізь хмару взрив я преображені риси коханої. В її очах покоїлася вічність — я поймав її руку, і сльози стали однією іскристою, нерозривною стрічкою. Тисячеліття потягнулися наділ у далінь, як негода. На її шиї зридав я новому життю сльози захвату — це був перший сон у тобі — він перейшов, та лишився його відблиск — і щойно відтоді відчуваю я вічну, нестрясену, незмінну віру в небо ночі і в його світло, в його сонце, кохану.

4

Тепер знаю я, коли буде останній світанок — коли світло більш не полахатиме ночі, ані любови — коли буде довічна дрімота і один тільки невиснажний сон буде. Небесну втому чую я в собі. — Далекий та трудний був мій шлях до святої гробниці, і хрест був важкий. Чиї уста хоч один раз спивали з кришталевої хвилі, що, непомітна для ницих почуттів, струмує в темне лоно пагорба, коло підніжжя якого розбивається земний приплив, хто її скуштував, хто став на цих граничних горах світу та дивиться вділ на нову країну, в ночі житло — істинно той не повернеться назад до гону світу, до країни, де править світло та господарює вічний неспокій.

Угорі буде він собі хатину, хатину миру, тужить і любить, дивиться вгору, аж найжаданіша з усіх годин — втягне його в родовище джерела — земне впливе вгору і з вершини сплеснеться наниз, але що стало святим через дотик любови,

те вільно стремить крізь скриті хідники до потойбічних царин, де воно, як хмаринки, зливається з пробудженою з дрімоти любов'ю. Ще будиш ти, жваве світло, втомленого до праці — влиवासш в мене веселощі життя — та не відвабиш мене від спогаду про мшистий пам'ятник. Я волю охоче рухати старанними руками, розглядатись навколо, де ти мене потребуєш — прославляти твого блиску повнотну розкіш — без досади стежити твого штучного витвору чудовий зв'язок — залюбки роздивлятися на твого могутнього світляного годинника омислений хід — досліджувати сили співрозмірености та правила чудесної гри незчисленних просторів та їхніх часів. Але вірним ночі застається темне серце моє та її доньці, творчій любові. Чи можеш мені явити навіки вірне серце? чи має твоє сонце приязні очі, що впізнають мене? чи вловлять твої зорі мою простягнену руку? чи повернуть мені лагідний потиск та слово пестливе? чи фарбами та легким обрисом ти прикрасило її — а чи це вона була, хто надала твоїй прикрасі звисоченішого, любішого значення? Яку втіху, яку слажду обіцяє твоє життя, що вони схвилювали б раювання смерті? Хіба не носить усе, що нас надихає барву нечі? Вона як мати несе тебе, і їй ти завдячуєш усю твою пишноту. Ти розплилося б у самому собі — в безконечних просторах розійшлося б ти, якби вона тебе не підтримувала, не зв'язувала, щоб ти стало теплим та полум'яно світ породжувало. Істинно я був раніш, як ти було — послала мати мене населювати твій світ, зцілювати його любов'ю, щоб він став вічно наочним пам'ятником — засаджувати його нев'янучими квітами — надавати людяного змісту твоїм творивам. Ще не дозріли вони, ці божественні мислі — Ще сліди нашої притомности — нашого об'явлення — малі — Колись вкаже твій годинник кінець часів, коли ти станеш як один з нас та, сповнене туги й запопадливости, згаснеш і вмреш. У собі чую я твоєї метушні кінець — небесну свободу, блаженний поворот. У несамовитому болі прознаю я твоє віддалення від нашої батьківщини, твій спротив старим, розкішним небесам. Даремен твій гнів, твоє лютування. Неопалимим стоїть хрест — звитяжна короков нашого роду.

Мандрую вдаль я,
 Й з болів моїх
 Кожен бо стане
 Жалом утіх.
 Ще ось часинка,
 І я звільнюсь,
 Сп'яніло в лоно,
 В любов схилюсь.
 Життя нескінченне
 Вирує в мені,
 Зорю я з вершини
 Тебе в далині.
 Блиск твій на горах
 Знайде кінець —
 Тінь прохолодний
 Приносить вінець.
 О! любий, могутчо
 До дна мене пий,

Нехай прокинусь
 В любові тій.
 Я чую вже смерти
 З'юнілу струю,
 І в бурях життєвих
 Відважно стою.
 Я вдень бо у вірі
 У мужній жию
 Й ночами вмираю
 В палкому раю.

5

Над людей розповсюдженими племенами панувала сперевдіку залізна доля німою владою. Темна, важка бинда лежала на їхніх боязких душах — Безконечна була земля — богів перебування, і їхня вітчизна, багата на скарби й пишні чуда. Від віків відвічних стояла їхня тайнна будова. Над світанку червоними горами, в моря великосвятнім лоні мешкало сонце, всезаймальне, живе світло. Днедавній велетень тримав на собі світ. Твердо придавлені горами лежали прасини матері землі — безсилі у своїй нищівній люті проти нового величного божеського роду та його родичів, радісних людей. Моря темна, зелена глибина була богині лоном. Пишний народ розкошував у веселощах по кришталевих гротах — ріки й дерева, квіти й тварини мали людський омисл. Солодше смакувало вино, із зримої юної повноти дароване — божество в виноградді — любодайна, материнська богиня, вироставши з золотого збіжжя повних колосків — любови блаженне сп'яніння солодкою службою найпрекраснішій боговитій жоні — вічно барвисте свято небесних чад і земних мешканців сп'яняло життя, мов весна, крізь сторіччя — Усі роди дитинно вшановували ніжне, тисячевиде полум'я як найвище світу. Одна думка лиш була це, одна жасюча примара,

Що до застольних втіх ішла як жах,
 Веселощі в страхіття сповивавши.
 Розради навіть не було в богах,
 Що б груди звільнила з гноблення назавше.
 Таємно простягнувсь потвори шлях,
 Від мольб та жертв їй лютя росла ще явше;
 Була це Смерть, що радісний бенкет
 Призводила стражданням у розмет.

Всього навік відлученому вобіч,
 Що тут блаженно-збудне на серця,
 В розлуці з милими, яких сьогобіч
 Болюча й довга туга рушить ця —
 Лиш мертвому був стомний сон у здобич,
 Борня лиш для безсилового борця.
 Розбилась насолоди буйна хвиля
 Об скелю вічного незадовілля.

Високим духотворним палом хтінь
 Дав люд красу жаскій отій личині —
 Тож юнь лиш спочива від палахтінь
 У кроткій мов зідхання гарф кончині —
 Розтане згадка в зимноструйну тінь:
 Так співано при тім жалобнім чині.
 Та не розгадано довічну ніч,
 Важучий знак владущих потойбіч.

До скінчання хилився старий світ. Юного роду відрадний сад зів'яв — ген у вільніші, пустинні простори стреміли дорослі, недитинні люди. Боги зникли з їхнім супроводом — Самотня й нежива стояла природа. Залізним ланцюгом зв'язали її сухе число й строга міра, законами стали. І в поняття, в темні слова, наче на порох і на воздухи, розпалося неміренне квітування тисячекротного життя. Відлетіла заклинальна віра і всеперетворна, всепосадна небесна товаришка, фантазія. Недружелюбно дув холодний північний вітер понад заціпенілою нивою, і скостеніла чудо-батьківщина розлетілася в етері. Неба безконечні далі сповнилися світляних світів. До глибшої святині, в душі вищий простір потягнулося зо своїми силами серце світу — панувати там аж до настання нового дня, звисоченої світової величі. Не було вже більше світло богів вмістилищем і небесним знаком — серпанок ночі накинули вони на себе. Ніч стала об'явлень могутнім, плідним лоном — до нього повернулися боги — дримали, щоб вийти в нових розкішних подобах у перемищений світ. Серед людей, у народі, що, від усіх зневажуваний, зарано став зрілим і вперто відчувувався блаженної цноти юности, з'явився з ніколи небаченим обличчям новий світ — У нужді казкової хижі — Син першої дівственниці й матері — Таїнних обіймів безконечний плід. Східної країни прочутна, квітуча мудрість найперша впізнала нових часів початок — До царя сумирної коліски вказала їй зоря дорожку. В недалекого майбутнього імені вшанували вони його блиском та пахощами, найвищими чудесами природи. Самотньо розпросталося небесне серце до квітучого келиха всемогутньої любови — отця високому ликові звернене й покоївшись на прочутих блаженних грудях любодайно-поважної матері. З обоговлювальною пильністю гляділо мудромовне око квітучого дитяти на дні майбуття, на своїх любих, парость свого божественного роду, безтурботне щодо своїх днів земної долі. Незабаром зібралися найдитинніші душі, щирою любов'ю чудесно захвачені, вколо нього. Неначе квіти, пустило пагони нове, чуже життя в його близькості — Невичерпні слова і звітування найрадісніші падали, немов іскри божистого духу, з його дружніх уст. Від дальнього берега, під Геллади ясним небом уроджений, прийшов співець до Палестини й віддав ціле своє серце чудесному дитяти:

Стоїш ти здавна, постаттю юнак,
Замислений на нашій домовині;
У темряві розради втішний знак —
Початок ясний звищений людині.
Від чого ми в журбі глибоко так,
Те як солодка туга манить нині.
Крізь Смерть довічне прознаєм життя,
Ти — Смерть і нам зціління з небуття.

Співець подався повен радощів до Індостану — і взяв із собою серце, сп'яніле вічною солодкою любов'ю, і висловлював його під тим ніжним небом, що довірливій до землі горнеться, так що тисячі сердець прихилились до нього, і радісна звістка тисячегалузо зростала вгору. Незабаром по

співцевім прощанні стало дорогоцінне життя жертвою людського глибокого занепаду — Він помер у юних роках, відірваний від улюбленого світу, від плачущої матері й своїх підупалих на душі друзів. Невимовних страждань темну чашу спорожнили святі, любодайні уста — В жахливій боязні зближалася година народження нового світу. Твердо борюся він зо старої смерти жасом — Тяжко лежав тиск старого світу на ньому. Ще раз поглянув дружньо він на матір — тоді з'явилася відвічної любови відпустна рука — і він заснув. Лиш немоги дні висіло глибоке покривало над розбурханим морем, над тьмяною, тремтячою землею — незчисленими сльозами зридали улюблені — Розпечатано тасмницю — небесні духи підняли прадавній камінь від тьмавої домовини — Янголи сиділи коло дримотного — з його мрій ніжно виображені — Пробуджений у новій боговитій величі, піднявся він висот з'юнілого, новонародженого світу — поховав власною рукою древній труп у полишеній печері і поклав на ній усемогутньою силою камінь, що його жадна потуга не підніме.

Ще плачуть твої улюблені сльозами радості, сльозами зворушення й безконечної вдячності над твоїм гробом — видять тебе все ще, радісно злякані, як із мертвих встаєш — і себе з тобою, видять тебе, як плачеш із солодкою щирістю на матері блаженних грудях, як поважно з друзями мандруєш, слова промовляєш, як від древа життя відламаний — видять, як линеш повен туги в батькові обійми, приносявши юне людство й золотого майбуття невиснажний напій. Мати лине незабаром за тобою — в небесній славі — Вона була Найпершою в новій батьківщині біля тебе. Довгі часи протекли відтоді, і в дедалі звисоченішому блиску рухається твоє нове творення — і тисячі з болів та страждань тягнуться, повні віри й туги й вірності, за тобою — І царюють із тобою й небесною Дівою в царстві любови — і служать у храмі небесної Смерти й суть у вічності твої.

Піднято камінь в час
Повстань людського роду —
І видано вже нас
Із пут в твою свободу.
Щеза журба терпка
Тут при твоїм потири,
Земне життя зника
В останніх учт офірі.

Зве на весілля Смерть —
Палахкотять ліхтарні —
Зібрались юнки гарні —
Оливи повно вщерть —
Та най в многоголоссі б
Уже бринів твій шир
І нам на людський спосіб
Озвались сонми зір.

Горі тобі, Маріє,
Йдуть тисячі сердець;
Тобі, єдина мріє,
Примар-життів вінець.

Своїх зцілінь достоту
Як прочуття беруть
Тебе, святу істоту —
Прийми ж на вірну груди.

Отих, що розривного
Зазнали мук огню
Й тікавши світу сього
Зорять тебе одну;
Що з поміччю прийшли нам
В годину болю й бід —
До них ми нині ж линею
На жизнь у вічний світ.

Вже не рида над гробом
Хто вірить в любий лад,
Не зграблять жадним робом
Його солодкий клад —
Йому наситна туга,
Надхненням йому ніч —
Небесних чад потуга
Страж серця від увіч.

Сміліше, в жизнь довічну
Крокує-йде життя;
З осердя в даль всебічну
Просвітлені чуття.
Розточаться сузір'я
В життя злоте вино,
Нам в ясне їм підспір'я
Стать зорями дано.

Звільнилося кохання
І жадних більше меж.
Сягнуло існування
В ширинь морських безмеж —
Саме блаженство ночі --
Лиш пісня з віку в вік —
І всім нам сонця очі
Являє Божий лик.

6

ТУГА ЗА СМЕРТЮ

Углиб, землі в осердя, в груди,
Геть з ясної держави!
Страждань удари й дика лють
Значать ясу виправи.
В вузькому линею човні
До берега, що в вишині.

Прославна нами вічна ніч,
Відвічна ця дрімота.
Нас днища гріла віч-на-віч
І кволила скорбота.
Утіх чужинних дух здимів,
До батька волимо домів.

Що винні ми на цій землі,
Коханню вірні своєму —
Позаду Давне вже в імлі,
А що нам у Новому?
О! самотний того уділ,
Кому доглибно Правік мил.

Той Правік, де пресвітле це
Горі чуття горіло,
Де руку батькову й лице
Ще людство знало й зріло
І де звисочене в чутті
Взірцю рівняло в простоті.

Той Правік, де багаті в цвіт
Блищали роди древні
І чада йшли в небесний світ
До мук і смерти ревні,
І хоч слажди живий був зов,
Та біла в серце лиш любов.

Той Правік, де в юнацький жар
Сам Бог в'явився кроткий
І ранній смерті дав як дар
Живот свій пресолодкий.
Не гнав від себе болю жас,
Тим ще дорожчий він для нас.

Ми в тузі боязкій туди
Глядим у ночі темній
І жадної нема води
Тій спразі сьогоземній.
Лиш поворот у рідний край
Нам знову дасть узріти рай.

Що держить наше вороття —
Давно спочили любі.
Їх гріб змика нам біг життя,
Ось ми в мучущій згубі.
Знайшли шукання вичерп свій —
Вже серце сите — світ пустий.

Безмежний і таїнний струм
Струїть в нас любе око —
Журб наших луни з дальніх стум
Вчуваю я глибоко
І спрагу душ коханих тих,
Що шлють до нас тужиння дих.

Углиб, де наречена жде,
Де жде любов в Ісусі!
Сміліш, смеркання вже гряде,
Тим, хто в сердечній скрусі.
Нам розбива кайдани сон
І нурить нас до отніх лон.

(Переклад: Ігор Костецький)

ГРЕЦЬКА УРНА

I

Пестунко тиші й лагідних часів
Незнана в брані, спокою кохана,
Хто б мав одвагу полум'яний спів
Вести про тебе солодко і п'яно?
Яка легенда образ твій ясний,
Кому хвала витає нетерпливо,
Оздобить тлом Аркадської оази?
Ти — шал погонь! Ти — флейти переливи!
Ти — красна стать невинної мани!
Ти — втеча в простір дикої екстази!

II

Мелодії солодкі на землі,
Солодші — в небі. Нечутливе ухо,
Зачувши флейти почини малі,
Їх переймає пристрасно, неглухо.
І молодість під деревом рясним
Собі знаходить пожадані схови.
Коханче сміливий, пильнуй цілунок,
Щоб рай мети не розминався в ним.
Вона не в'яне. Радісний відлунок
В єднанні знайде повноту любови.

III

О щасні, щасні віти! не роніть
Своїх листків, не шліть весні прощання.
Державці флейт, свій труд благословіть,
Новим пісням несіть гучне витання.
Снажна любов! Охмелена любов!
За вічний пал міцної насолоди!
За непогасне юности радіння!
Допоки, звідавши хмільної вроди,
Високу тугу погамує знов
Огонь чола і спрага піднебіння.

IV

Хто ті, що тільки жертвою живуть?
На зельний вівтар, отче таємничий,
Якій захланці ти освятиш путь?
В шовку й гірляндах стан її й обличчя.
Які міста на буйних берегах
Чи мирні замки на високих горах
Вони змінили на зорю любови?
І буде вулиць непорушний порох
Самотньо спати; і, як давній страх,
Зіяти стануть пусткою будови.

V

Аттична формо, позою ставна!
Прилюбна пара, в мармурі відбита,
На фоні трав, де лісу ширина,
Мене хвилює пастораллю літа.
Людський потік відлине навмання,
Ти ж непомеркно будеш пробувати
Серед майбутніх розпачу й розмаю.
Людей принадо, будеш їх навчати:
«Краса це — правда!» І земне знання
Нічого кращого в світах не знає.

(Переклад: Яр Славутич, 1952)

С Ф І Н К С

Серед віршованих творів великого англomовного письменника-ірландця Оскара Вайлда (1856—1900, див. нашу нотатку й переклади в «УіС», зошит 4) мітологічна поема «Сфінкс» („The Sphinx“) посідає визначне, хоча здебільшого недоцінене літературною критикою місце. В жадному з своїх творів — хібащо за винятком прозового фрагменту „De profundis“, що фактично походить з авторового приватного листування — Вайлд не зобразив з такою інтенсивною й патетичною напругою трагічного змагання між демонізмom гедоністичного світогляду (символізованим у поемі цілою багатобарвною пишнотою магії та мітології Давнього Сходу) і світоглядом християнським, а фінальну перемогу християнства, і то християнства безкомпромісово-спіритуалістичного, християнства Отців Церкви — первинного і все-

ленського католицтва. Перебувавши за тієї ранньої доби своєї творчості під величезним стилістичним впливом Гюстава Фльобера (із чия «Спокуси св. Антонія» походять у «Сфінксі» численні тематичні образи), Вайлд, проте, лишається в цій поемі цілком осторонь від притаманних Фльоберові (а пізніше — Анатолеві Франсові в «Таїс») скептично-матеріялістичних і пантеїстичних мотивів, рівно ж сливе скрізь уникаючи характеристичної для власних пізніших творів схильності до парадоксії. Можливо, що саме через оцю ідейну послідовність і неухильність свого духового змісту ця поема не знайшла собі, в переважно протестантському письменстві вікторіанської Британії та ментально вульгаризованій Америці 19. сторіччя, гідного своєї мистецької досконалости відгуку. — В. Д.

I

- 1 З мого покою глибини
триваліш за ідею-фікс
прекрасна і мовчуца Сфінкс
за мною стежила в тіні.
- 2 Недоторканна й без турбот,
не рушить, неїде аби що,
бо місяць срібний їй ніщо
й ніщо їй сонць коловорот.
- 3 За сірим багряне в лету,
приплив і хвиль спад вряд гряде,
а ні з світанням геть не йде,
і в час нічний вона все тут.
- 4 З черги світанки й ночі тло,
і по всяк час сей дивний кіт
лежить на сплеті хінських віт
з очима з шовку в рамках злот.
- 5 Лежить на сплеті й векіс глядить,
і горла з-під боків обох
пух ніжний кільчиться або
до гострих вух звиває нить.
- 6 Ходь, сенешалю чарівний!
дрімотних статуй сон і блеск!
Ходь, рафінований гротеск!
напівтварина й півжони!

- 7 Ходи, омліна й гарна Сфінкс!
лоб до колін мені схили
й дай гладить пух на шиї тлі,
плямистий, мов у звіря Лінкс!
- 8 І дай торкнутись жовтих крап
кривих з слонівки кігтів і
хвоста, що, мов потворний змій,
тне оксамит важучих лап!

II

- 9 Тяжких сторіччів тисяча
твої, я ж ледве двадцять літ
бачив мінитись зелень віт
на риз осінніх пишний чар.
- 10 Ти ж відаєш гієроґліф,
що вверх в різьбі зніс обеліск,
до тебе мовив Басиліск,
дививсь на тебе Гіппоґриф.
- 11 Кажі, чи при тобі найшла
Осириса Ісида труп?
І чи єгиптянка сплет рук
з Антонієвого чола
- 12 стягла, п'янки п'ючі вінців
скарби й дригнула їй брова,
коли проконсул смакував
масивний в розсолі тунці?

- 13 Чи сина Кіпру короля
проводила ти катафальк?
Чи був з тобою Аменальк,
владика Геліополя?
- 14 Чи рік до тебе Товт? Чи ти
телиці-Іо чула плач?
Чи знала барвних бдіння вспляч
царів під кручю в три кути?

III

- 15 Зведи очей отлас і тьмянь,
що ваблять, мов дзвенить сиринкс!
Горнися, фантастична Сфінкс!
Співай мені всіх споминань!
- 16 Юдеянки співай мені
про мандри зі Святим Дитям,
яким вручала їх путям,
як спалося в твоїй тіні.
- 17 Співай про вечір запашних
повний зеленоців, як на
березі з золотного човна
ти Антиноя чула сміх
- 18 і стумом тишила жагу
й твій палко й пристрасно зір дбав
слонівкобарвну плоть раба
з гранатами достиглих губ!
- 19 Співай мені про Лябіронт,
де самотів дворідний бик!
Співай мені про ніч клятьби,
як храму повз гранітний плінт
- 20 кружляла ти, й мов в жасі хорт,
шарлатний ібіс в пурпур стін
з вереском кидався й густів
злий сік кричущих мандрагор,
- 21 і тяжкосонний крокодил
в басені лив мутних сліз шал,
стрясав клейнодами в ушах
і плазував назад у Ніл,
- 22 і кляв тебе виск жрецьких псалъм,
як змія їх ти пойняла
і з ним у кігтях геть повзла
пристрасть гасить під тремтом палъм.

IV

- 23 І хто твої коханці? Де
й між ким за тебе йшли бої?
Хто посуд похоті тії?
Хто посідав тебе щодень?
- 24 Гігантосавр тобі чолом
чи поклонявся в очеретах?
Металебокий левоптах
Грифон чи ложа тлумив гло?
- 25 Гіпопотамів чи постій
до лігов близився твоїх?
Драconi в лускозлоті шихт
чи кільчилися з пристрасти?
- 26 Чи й прийшлий з Лікії плодив
Хімайри правнук-пілігрим,
з жажним тримордям і жажним
вогнем, нових з утроби див?

V

- 27 А чи ти знала стидний дар
таємних ласк, і ймів твій чин
з янтарних Нереїду пів,
чия кришталем грудь тверда?

- 28 Чи по морях слідила фльот
брунатного сидонця стан —
дїзнатись, де Левіятан,
Левіятан чи Бегемот?
- 29 Чи мав, як сонце йшло на спад,
де кактуси й геліотроп,
тебе зустріть твій етіоп,
що плоть мав, чорний мов ахат?
- 30 Чи, коли глиняні човни
минали сірий Ніла мул
в сутіні й кажановий тлум
повз тригліф пурхав кам'яний,
- 31 ти кралась крізь наркіси й нард
і озером пливла, аби
в схові склепінь собі робить
із Піраміди люпанар,
- 32 щоб з барв, навоїв, золотних блях
повстав гість кожної труни?
Або ж нігу тобі чинив
слонівкорогий Трагеляф?
- 33 Чи звав тебе бог мух і черв,
лихий гебреям, в тіні башт
вином оббризканий? чи Пашт
з камінних зеленню очей?
- 34 чи той юнак із скелі Цсур,
закоханий, мов голуби
Астарті? Чи з владик доби
тобі подобавсь бог Ассур,
- 35 що крил його прозорий тальк
здіймався над яструбиний лик
в шарлаті й сріблі й переник
їх сплети дужий орихальк?
- 36 Чи велій Апіс, гри фанфар
уникши, клав тобі до ніг
квіття медовозапашних
медовобарвних неньюфар?

VI

- 37 Що тинь твоєї усмішки?
Ти не кохала? Знаю я:
Аммон тебе на ложе йняв,
він спав з тобою край ріки.
- 38 Гіпопотама в намулі
сурмили; він ґрунт кроком гнув,
весь в ароматах ладану
й нарду сірійської землі.
- 39 На водах був він мов чардак
срібновітрилних кораблів,
крізь води рушив він щаслив
красою й низилась вода.
- 40 Він крізь піску йшов мертву гру;
він осягав твій тайний дїм;
він ждав до сутіні: тоді
клав длань тобі на голу грудь.
- 41 Ти цілувала уст огнем;
ти йміла ріг його корон ;
ти вартувала бога трон;
ти знала ймення потайне.
- 42 Ти ляляла монструозних гуд
оракулів у вуха жиз;
з крові тельців і крові кіз
та вчила монструозних чуд.

- 43 Аммон тебе на ложе йняв!
Паруючий був сховом Ніл!
Ти з кривоустим давнина
усміхом ждала злучення.
- 44 Від мірр лиснили брови ся,
широкі, як удень шатро;
сніг стіп блиск місяця боров
і зичив дневі надмір снів.
- 45 Його сім ліктів кудрів стан,
і колір — камінь, що купці
ховають жовтий в шат рубці,
гірський лишивши Курдістан.

- 46 Його лице яскринь знаки
в посуді юного вина;
морів сафірна синина
не тмить очей його блакит.
- 47 По тучно-млечній вмі йшов
зигзагами вен синіх слід;
і дивних перел роси й лід
летючий гаптували шовк.

VII

- 48 Він з-під порфірових преград
був заясний дивитися:
бо на грудей слонівці сив
чуд океанських ізмарагд —
- 49 той тайний, люносаєйних фарб,
що грот кольхійських чаклуни
знайшли з-під чорних бурунів
й дали кольхійській відьмі, скарб.
- 50 Злотним перед його човном
тлум корибантів голих плив,
і лави гойданців-слонів
тягти схилялись те судно,
- 51 і лави смуглих, з Півдня, перс
впрягались похід лектику,
на прям гранітного шляху,
між віял із павиних пер.
- 52 Купці силали стеатит
на барвних з Тиру кораблях;
скромніша при його губах
з чар різьблений був хрисоліт.
- 53 Купці силали з кедру скринь
узорощедрий орнамент;
несли князі мемфіські трен;
раділи принці з милостинь.
- 54 Сто сотень голених жерців
хилились перед олтарем,
сто сотень світел лихтарем
в Аммона домі — в миті ж цій
- 55 гидка гадюка серед плит
й уламків повза кам'яниць,
бо збурений є дім, і ниць
рожевий мармур-моноліт!
- 56 Онагер дикий чи шакал
ляга спочити під пільон;
сатири дикі кличуть жон
крізь різьб і капітелів звал.
- 57 І над громадям мавпа-Товт
синіє кольором лица
й лопоче, а смоковниця
дробить корінням впалий стовп.

VIII

- 58 Розкинен бог і там і ту:
глибоко схована в пісках,

я бачив — кам'яна рука
стиска ще в розпачі п'ястук.

- 59 Не раз заблудлий караван
ставних арапів у шовку
спиниться сповнений страху
перед уламком черева.
- 60 Не раз зарослий бедуїн,
бурнус відкинувши з плеча,
уважно члени розбача
того, хто був твій паладин.

IX

- 61 Шукай фрагменти між боліт,
обмий рососою вечорів,
аби з окрушин тих знов жив
знівечений твій фаворит!
- 62 Шукай здовж самотніх шляхів
і з праху воскресити йди
свого наложника! Збуди
пристрасті в камені глухім!
- 63 Сірійський гимн зачни! кохав
він плоть твою! О, добра будь,
лий нард йому на лоб і грудь
і льон довкола членів справ!
- 64 Взір скроням зич ідеограм!
червоний плід уст некрасі!
Дай пурпур стегнам, що без сил!
і пурпур зоохлим лядвіям!

X

- 65 Геть до Єгипту! Не страшись:
один лиш бог вмер будьколи,
один лиш дався бог пролить
когось списом кров із старшин.
- 66 Твої ж коханці все живуть:
біля столікотних дверей
Анубіс-пес чека з лілей
вінком, тобі на голову.
- 67 Мемнон із трону без повік
в пусту зір пружить широчінь
порфірового і кричить
що ранку жовтого тобі.
- 68 І з зламанім Ніл рогом снить
по чорнім дну, де мул і глей,
і заки прийдеш, вод не лле
на зблякле збіжжя восени.
- 69 Твої живуть коханці бо ж:
піднестись хтять, тебе вчуть знов,
в кимвали бити радісно
й бігом рот цілувать твій! Тож
- 70 до бригантини крил достав!
Гебену возом на коні!
Назад до Ніла! Наколи ж
сприкріли мертві божества,
- 71 блукаючому леву вслід
простуй-но крізь пустель мосяж,
жени, вхопи за гриву встяж
і стати любим повели!
- 72 Ляж з ним у травах пристрасть през
і в горло зуби увімкни,
й зачувши смертні стогони,
хвостом бий бронзу власних чресл!

- 73 І тигра мужем обери,
чий з амбри в чорних смугах бік,
й верхи тріюмфом в'їзд роби
тебанських отвір крізь воріт,
74 і грою з ним люби ся бав,
і як він ник би, рів і гриз,
о, кігтем яшмовим врази!
і груді чавуном розчав!

XI

- 75 Чом волікаєш? Геть відсіль!
Задосить потайних путей,
задосить неруху очей,
тії дрімотної краси.
76 Тяжкий твій і жахливий дих
хитає світло світача
й на чолі чую вогкий чар
смертельних страху рос нічних.
77 Твій зір мов місяці фантазм,
що в копанці мигтять німій,
і твій язик — червоний змії,
що танчить у фантазмах спазм,
78 твій пульс — отруйних ритмів мах,
і чорна горлянка — діра,
вугіллям випалений шрам
на сарацинських килимах.
79 Геть! До брам Заходу стремить
сульфуробарвних зір потік!
Геть! тих не пізно осягти
мовчуще срібло колісниць!
80 Дивись, світанок сірих башт
навколо й злотних цифр тремтить,
і злива слізьми день смутить
повз скла брилянтовий вітраж.

- 81 Котру з Еринній змії-чола
цариця макових лабет
вирядила, аби тебе
в студента келю ввела?

XII

- 82 Котра беззвучна тінь гріха
вгледіла блиск сії свічі
й зайшла й тебе ввімкнула в чин,
прокравшись нічних між хащ?
83 Чи душу в мене викляту,
чи хтищ блідих прокази ларв?
Чи висхли Абана й Фарфар,
що йдеш гасити спрагу тут?
84 Змийсь звідси, таємниці плід!
Гидка тварино, звідси змийсь!
Ти будиш в мене бестій змисл,
ти з мене робиш, що не слід.
85 Ти робиш фальшем віри йм'я,
ти будиш статъ, зіпсуту вже,
й Атис скривавленим з ножем
чистіший понад те, чим я.
86 Підступна Сфінкс! Де злий Стикс
тече й Харон із-під весла
мого чека вже обола —
ти перша йди! Най круцифікс
87 мені лишається, носій
того, хто світу зрить біду
і плаче з усіх смертних душ
і плаче марно з душ усіх.
(Переклав Володимир Державин)

Красно сказане:

Мчи, коню мій! В незнане і в дива!
Вітальним шумом кличуть дерева
До замку, в заповітну далечінь,
І край доріг тремтить блаженна тінь — —

Михайло Орест

СУСІДСЬКА ДИТИНА

Д. здушив палець, щоб не капала з рани кров на оголошення, які він сам малював і розклеював по деревах, під'їздах, парканах, шукаючи роботи, і, лютуючи на незагострений олівець, своєю незграбністю, лезо, пішов до господині попросити йоду. Коли він, з чорним пальцем, від якого, як цукор з великодніх пасок, на долоню спливали дві йодові ніжки, повернувся назад, в його кімнаті сидів рожевий добродій.

— У мене є для вас робота, — сказав добродій і зігнув знаком питання черевик. — Праця не важка. Доглядати вночі дитину. Якщо ви погоджуєтесь. Сьогодні у вечорі можете почати. Моє помешкання поверхом нижче, ліві двері — ми сусіди. До побачення. І прошу бути пунктуальним.

Д. поволі позбирав з столу оголошення, заглянув у попільницю — недопалків не було, і хотілось курити — вичистив на ліктях піджак і, продивившись з годину, як на сусідньому даху сидів вітер і стріляв з рогатки в перебожних гумовими тіннями голубів, вийшов на сходи.

Праворуч жив лікар. Д. ходив до нього рідко й неохоче і ще мав маленький борг. Навпроти він побачив могутні, брунато вифарбовані двері. Посередині, де завжди висіли таблиці з прізвисьцем, було вишкрябане сонце.

— Моїй дочці сім з половиною років, — сказав добродій, що прийшов наймати Д.

Д. думав, що він має доглядати немовля, і був трохи здивований.

— Вона в мене сирота, — добродій погладив дівчинку по жовтеньких кісках. — Пильнуйте її. На добраніч.

Д. вперше доводилося бути нянькою. Він не дуже любив дітей, але після довгого безробіття — Д. щойно тепер відчув, який він виснажений — він радий був усякій праці.

Дівчинка сиділа на стільці і мовчки розглядала Д.

— Ти не спиш нічю? — спитав він якимось надто впевнено і подумав, що не знайде з дитиною спільної мови.

— Я від народження не сплю.

Кілька хвилин мовчали, дівчинка гризла кіску.

— Шкода кіски, навіть псуєш! — непевним голосом почав Д.

— Як тебе звати?

Дівчинка скосила очі і засміялася, переконавшись певно, що може робити з Д., що хоче.

— Розчеши мені коси!

— В мене нема гребінця... — збрехав чомусь Д.

— Я і не хочу, щоб ти чесав гребінцем, чеши пальцями. Обома руками!

Д. вийняв з кишені поранену руку, розпустив кіски і підняв угору палець, щоб не падало в рану волосся.

Дівчинці дуже сподобалось. Вона крутилася, сіпала головою, і після кількох рухів волосся врізалось в рану. У Д. від болю на всьому тілі шкіра згорнулася пелюстками. Він поспробував витягти волосся з пальця, але зараз же полишив, щоб не закричати.

Дівчинка, почувши, що Д. стишився, обернулася і так сіпнула волосся в пальці, що Д. знепритомнів.

Відкривши очі, він побачив, що лежить у великій порожній кімнаті, в куті якої стояв вішак; на вішаку на розпирках акуратно висіли ангели. Ангели дивились на Д., він на них.

— Де дівчинка? — спитав Д., якому незручно було дивитися на ангелів.

Ангел відкашлявся і розкрив рот. В цю хвилину ввійшла дівчинка і вдарила його кулаком по голові.

— Балакучий який! Дивись! Мені нудно, — сказала вона Д., — розважай мене, тобі ж за це гроші платять, а ти не знайшов нічого кращого, як зімліти.

— Розважай, бо з'їм, — насупилась вона, але не витримала й засміялася, показуючи ряд рівних молочних зубів.

Де лише виховували цю дитину, таке розбещене. Одиначка, заздрісно подумав Д., згадавши, що їх було четверо, їх швидко приводили до розуму.

— Це мої сукні, — показала дівчинка на ангелів.

— Хочеш поміряти? Конче мусиш! — ця думка її раптом захопила.

Вона зняла ангела з вішака й кинула Д. Ангел упав очима на підлогу, і вони стукнули, ніби були з важкої емалі. Д. здалося, що на молочносиніх очах ангела намальовані бики.

— Одягай!

— Алеж він живий!

— Я тобі кажу, одягай!

Д. обережно всунув руку в ангела. Рука ввійшла, ніби в тісто, і Д. почув, як забулькала кров і запульсувало м'ясо ангела. Тоді, наче в комбінезон, він вліз в ангелове тіло і ледве не задихнувся. Його плющили важкі струми ангелової крові, груди вгиналися під слизькими ударами легень ангела. Д. відчував, що його ноги, вдягнені в ноги ангела, розростаються, заповнюючись мурашками, і кам'яніють, бо краплини його власної крові перетворюються в камінці й падають на дно ніг. Він надимався крикнути, йому здавалося, що від крику ангел спаде, і не міг.

Дівчинка душилася сміхом, бачачи, як обличчя Д. від болю постаріло, потріскалося, зробилось чорним і лише час від часу осипалось сліпучим потом і гасло. Решта ангелів похмуро висіли.

Нарешті вона перестала сміятися.

— Має бути ранок, бо я хочу спати, і мені йти до школи.

Схопивши двома пальчиками Д., вона смикнула й визволила його з ангела.

Д. ще кілька хвилин стояв, відчуваючи на собі тягар ангелової крові, що поволі вивіювався з тіла, і, ніби з іншої свідомости, дивився, як дівчинка підняла ангела, струсила й повісила на розпирку. Ангел висів і важко дихав.

— Тату, заплати панові!

За стіною почулися несиметричні звуки, і відомий Д. добродій з'явився в нічному заспаному халаті, в одному середньовічному жіночому, дру-

гому чоловічому черевикові. Він пальцем виколупував із зморщок шматки сну і вдовслено кидав їх на підлогу. Здавалося, він уперше за дуже довгий час виспався.

— З дітьми багато клопоту, — говорив добродій, ведучи під руку Д. коридором до виходу, — вона в мене одна, і ви розумієте батьківські почуття. До завтра отже.

Д. мовчав. Добродій глянув уважніше на нього, сунув йому в руки пакунок асигнацій, виштовхнув його, від несподіванки зовсім неговорливого, за двері, замкнув їх і поніс за собою кроки.

На такий пакунок асигнацій можна було жити цілий місяць. Д. вперше тримав у руках таку кількість грошей, хай його тут чекають завтра, він має досить і одного разу. Він провів пальцем упоперек жмуту асигнацій, потім ще раз і, що раз швидше, знову і знову.

Перші асигнації були відбиті на одному боці, на другому на білому папері з розчерками на приголосних красувалося старанно виведене:

«Іжте більше овочів — і ви будете здорові».

Далі йшли просто білі картки:

«Люди смертні».

«Коли дощить»,...

Д. жбурнув жмут у колодязь сходів і повернувся назад. Там, де щойно були двері, лишилась лише маленька пляма. Від погляду Д. у неї виресли ніжки, і вона пішла по стіні.

Д. з кулаками кинувся на стіну.

— Хочете назад?

Перед Д., з ранцем за плечима, тримаючись рукою за поруччя, стояла дівчинка з жовтенькими кісками.

— Я до ваших послуг, — сказала вона, як діти, що виховуються в оточенні дорослих. — Я смерть.

І вдарила його червоною канною, розсікши надвое.

Оповідання старшого садівника

На відзначення 50-ліття з дня смерті А. Чехова вміщуємо нижче переклад однієї з його новель.

Редакція

В оранжерії графів Н. розпродували квіти. Покупців було небагато: я, мій сусіда-дідич і молодий купець, що торгував лісом. Поки робітники виносили наші розкішні покупки і вкладали їх на вози, ми сиділи біля входу до оранжерії і гомоніли про те, про се. Теплого квітневого ранку сидіти в саду, слухати птахів і бачити, як винесені на волю квіти пестяться на сонці, надзвичайно приємно.

Укладанням рослин керував сам садівник, Михайло Карлович, статечний старик з повним голеним обличчям, у хутряній камізельці, без сурдута. Він весь час мовчав, але прислухався до нашої розмови і чекав, чи не скажемо ми чогонебудь новенького. Це була розумна, дуже добра, всіма шанована людина. Всі чомусь уважали його за німця, хоч його батько був швед, а мати — росіянка, і ходив він до православної церкви. Він знав по-російському, по-шведському і по-німецькому, багато читав цими мовами, і не можна було справити йому більшої приємності, як дати почитати якунебудь нову книжку або поговорити з ним, наприклад, про Ібсена.

Мав він і слабості, але невинні; так, він називав себе старшим садівником, хоч молодших не було; вираз його обличчя був незвичайно поважний і гордий; він не допускав заперечень і любив, щоб його слухали серйозно і з увагою.

— Ось цей молодчик, рекомендую, жахливий негідник, — сказав мій сусід, показуючи на робітника з смаглявим циганським обличчям, який проїздив мимо на бочці з водою. — Минулого тижня його судили в місті за грабунок і виправдали. Визнали його за душевно-хворого, а тим часом погляньте на пику, він здоровісінький. Останніми часами в Росії аж надто часто виправдують негідників, пояснюючи все хворобливим станом та афектами, тим часом ці виправдальні присуди, це очевидне послаблення і потурання, до добра не ведуть. Вони деморалізують масу, в усіх притупилося почуття справедливості, бо звикли вже бачити порок безкарним, і, знаєте, про наш час сміло можна сказати словами Шекспіра: «В наш злий, розпусний вік і чеснота мусить просити пробачення перед пороком».

— Слушно, слушно, — погодився купець. — Тому, що виправдують на судах, убивств і підпалів стало значно більше. Спитайте но мужиків.

Садівник Михайло Карлович обернувся до нас і сказав:

— Щождо мене, панове, то я завжди з захопленням вітаю виправдальні присуди. Я не боюся за моральність і за справедливість, коли говорять «невинен», а, навпаки, відчуваю приємність. Навіть коли моє сумління говорить мені, що, виправдавши злочинця, присяглі судді зробили помилку, то і тоді я тріюмфую. Подумайте самі, панове: якщо судді і присяглі більше вірять людині, ніж індиціям, речевим доказам і промовам, то хіба ця віра в людину сама по собі не вища від усяких життєвих міркувань? Ця віра приступна тільки для тих небагатьох, хто розуміє і відчуває Христа.

— Думка гарна, — сказав я.

— Але це не нова думка. Пригадую, що колись, дуже давно я чув навіть легенду на цю тему. Дуже мила легенда, — сказав садівник і всміхнувся. — Мені розповідала її моя покійна бабуся, мати мого батька, чудова старуха. Вона розповідала по-шведському, але по-російському це вийде не так гарно, не так клясично.

Але ми попросили його розповідати і не в'язатися грубістю російської мови. Він, дуже вдоволений, поволі закурив люлечку, сердито поглянув на робітників і почав:

— В однім маленькім місті оселився літній, самотній і негарний пан на прізвище Томсон або Вільсон, — ну, це однаково. Справа не в прізвищі. Професія в нього була шляхетна: він лікував людей. Він був завжди похмурий і маломовний і говорив тільки тоді, коли цього вимагала його професія. Ні до кого він не ходив у гості, ні з ким не поширював своєї знайомості далі від мовчазного уклону і жив скромно, як схимник. Річ у тім, що він був учений, а за тих часів учені не були схожі на звичайних людей. Вони проводили дні і ночі в спогляданні, в читанні книг і лікуванні хвороб, а на все інше дивились як на тривіальність і не мали часу говорити зайві слова. Мешканці міста прекрасно розуміли це і старались не

набридати йому своїми відвідинами і пустими балачками. Вони були дуже раді, що Бог послав їм нарешті людину, яка вміє лікувати недуги, і пишались, що в їх місті живе така видатна особа.

— Він знає все, — говорили вони про нього.

Але цього було недосить. Треба було ще говорити: «він любить усіх!» В грудях цієї вченої людини билосся чудове, янголине серце. Будь-що-будь, але мешканці міста були для нього чужі, не рідні; проте він любив їх, як дітей, і не жалувал для них навіть свого життя. Він сам мав сухоти і кашляв, але, коли його звали до хворого, забував про свою хворобу, не жалувал себе і, задихаючися, вибирався на гори, хоч би які високі вони були. Він не зважав на спеку і холод, зневажав голод і спрагу. Грошей не брав, і, дивна річ, ксли йому вмирав пацієнт, то він ішов разом з родичами за труною і плакав.

І скоро він став для міста таким конечним, що мешканці дивувались, як це вони могли раніше обходитись без цієї людини. Їх вдячність не мала меж. Дорослі і діти, добрі і злі, чесні і шахраї — одним словом, всі поважали його і знали йому ціну. В місті і в його околицях не було людини, яка дозволила б собі не те щоб зробити йому щонебудь неприємне, але навіть подумати про це. Виходячи з свого мешкання, він ніколи не замикав дверей і вікон, в цілковитій певності, що нема такого злодія, який зважився б скривдити його. Часто йому доводилося, з обов'язку лікаря, ходити великими дорогами через ліси і гори, де вешталася сила голодних бродяг, але він почував себе в повній безпеці. Однієї ночі він повертався від хворого, і його напали в лісі розбійники, але, впізнавши його, вони шанобливо скинули перед ним капелюхи і спитали, чи не хоче він їсти. Коли він сказав, що він ситий, вони дали йому теплий плащ і провели його до самого міста, щасливі, що доля послала їм нагоду бодай чимнебудь віддячитися великодушній людині. Ну, далі, звичайна річ, бабуся розповідала, що навіть коні, корови і собаки знали його і при зустрічі з ним виявляли радість.

І ця людина, яка, здавалося, своєю святістю захистила себе від всього злого, доброзичливцями якої вважались навіть розбійники і скажені, одного прекрасного ранку була знайдена вбитою. Закривавлений, з розбитим черепом, лікар лежав в яру, і бліде обличчя його виражало подив. Так, не жак, а подив застиг на його обличчі, коли він побачив перед собою вбивцю. Отже можете уявити собі тепер ту скорботу, яка опанувала мешканців міста і околиць. Всі в розпачі, не вірячи своїм очам, питали себе: хто міг убити цю людину? Судді, які вели слідство і оглядали труп доктора, сказали так: «Тут ми маємо всі ознаки вбивства, але як на світі нема такої людини, яка могла б убити нашого доктора, то, очевидно, вбивства тут нема і сукупність ознак є лише звичайною випадковістю. Треба припустити, що доктор поночі сам упав в яр і забився до смерті».

З цією думкою погодилося все місто. Доктора поховали, і вже ніхто не говорив про насильницьку смерть. Існування людини, в якій ста-

ло б ницости і мерзоти вбити дікаря, здавалось неймовірним. Адаже і мерзота має свої межі. Чи не так?

Але раптом, можете собі уявити, випадок наводить на вбивцю. Побачили, як один гульвіса, якого вже багато разів було суджено, відомий своїм розпусним життям, пропивав у шинку табакерку і годинник, які належали докторові. Коли почали його викривати, він збентежився і сказав якусь очевидну лжу. Зробили в нього трус і знайшли в постелі сорочку з закривавленими рукавами і докторську лянцету в золотій оправі. Яких же ще треба індиції? Лиходія посадили в тюрму. Мешканці обурювались, але водночас говорили:

— Неймовірно! Не може бути! Глядіть, як би не вийшло помилки; адже трапляється, що індиції говорять неправду!

На суді вбивця вперто заперечував свою провину. Все промовляло проти нього, і переконатися в його винуватості було так само не тяжко, як у тому, що ця земля чорна, але судді ніби збожеволіли: вони по десять разів зважували кожну індицію, недовірливо поглядали на свідків, червоніли, пили воду... Судити почали рано вранці, а скінчили лише ввечері.

— Обвинувачений! — звернувся головний суддя до вбивці. — Суд визнав тебе винним в убивстві доктора такого й такого і присудив тебе до...

Головний суддя хотів сказати: «до смертної кари», але впустив з рук папір, на якому був написаний вирок, обтер холодний піт і закричав:

— Ні! Якщо я неправильно суджу, то нехай мене покарає Бог, але присягаюсь, він не винен! Я не допускаю думки, щоб могла знайтися людина, яка насмілилася б убити нашого друга доктора! Людина не здатна впасти так глибоко!

— Так, нема такої людини, — погодились інші судді.

— Нема! — відгукнувся натовп. — Відпустіть його!

Вбивцю пустили на всі чотири сторони, і ні одна душа не закинула суддям несправедливості. І Бог, говорила моя бабуся, за таку віру в людину простив гріхи всім мешканцям містечка. Він радіє, коли вірують, що людина його образ і подоба. і скорбить, якщо, забуваючи про людську гідність, про людей міркують гірше, ніж про собак. Нехай виправдальний присуд приніс мешканцям містечка шкоду, але зате, подумайте, який благотворний вплив мала на них ця віра в людину, віра, яка ж не лишається мертвою; вона виховує в нас великодушні почуття і завжди спонукує любити і поважати кожну людину. Кожну! А це важливо.

Михайло Карлович скінчив. Мій сусід хотів щось сказати йому навсупір, але старший садівник зробив жест, який означав, що він не любить заперечень, потім відійшов до возів і з виразом поваги на обличчі продовжував займатись укладанням.

Переклав М. Орест

З ЗАПИСІВ У НОТАТНИКУ

Зарахувавши мене до категорії «ідилістів, сюсюкал і скигліїв», Д. Донцов пише зокрема таке (див. його статтю «Заповіт Святослава», «Вісник», ч. 6/60, жовтень 1953, Нью-Йорк):

«В деяких державах старої Еллади (держави, на жаль, ближче не названі) поетів отакої скигльїської музи видаляли за границю, щоб не демобілізувати духа нації».

Все таки як добре бути на еміграції! Донцов при всім своїм бажанні не може застосувати свого поліційно-адміністративного героїзму і викинути мене за межі Німеччини.

*

Одним з найкращих дотепів проф. В. Державина я вважаю той, що його він сказав на одній з конференцій МУР-у. Тоном розпеченої дитини, яка почуває себе несправедливо скривдженою, Ю. Шерех покаржився в своїй доповіді, що є особи, які забороняють органічно-національний стиль. Всім було ясно, що Ю. Шерех має на увазі В. Державина. Після доповіді професор взяв слово і сказав, що, поперше, він, Володимир Державин, ніколи, ніде, нічого в своїм житті не забороняв і що, подруге, взагалі не можна заборонити те, що не існує.

*

Зненависть буває сліпа: своїми вибухами вона подеколи не тільки не шкодить противникові, а, навпаки, підносить йому ціну.

Дихаючи пекельним огнем, Ю. Шерех написав в одній статті: «Поруч трьох дотеперішніх східно-слов'янських мов — української, російської й білоруської — витворюється якась четверта — орестіянська».

Навіть найпалкіший мій друг, щоб не впасти в перебільшення, не зважився б на такий ароматний і брильянтний комплімент!

Мораль: В пороках закладено елемент, який карає їх носіїв.

*

Ю. Шерех написав:

«Усі критики неоклясичної школи (не виключаючи небіжчика Клена) не повинні б братися за критику Осьмачки, бо виходить сцена з Квітчиного «Салдатського партрета». Вище від чобіт їх судження не сягає. Це не випад проти неоклясичизму, бо те саме стосується до виступів Осьмачки з приводу неоклясичної поезії. Просто

ці дві школи говорять різними мовами і одна одну розуміти не можуть» («З критичного щоденника»; «Нові Дні», ч. 49, лютий 1954).

Оскільки Ю. Шерех у своїх писаннях проти неоклясичизму теж не підносився вище від чобіт цього стилю (це не випад проти Шереха), я, прочитавши процитований уступ, просив генія літератури просвітити Шереха і нав'язати йому думку, що він тим самим знайшов нарешті рамки і для своєї критичної діяльності. Проте цього не сталося: Ю. Шерех і дотепер держиться фатально для нього переконання, що небеса дали йому дар розуміти всі мистецькі мови.

А шкода! Бо в цім разі він, як критик, мусить розкидатись і, будучи першорядним осьмачкознавцем, спускає проте з ока і лишає поза своїм розглядом деякі епохальні твори цього органічно-національного генія. Зокрема це стосується пірамідальної поеми Осьмачки «Спільна доля».

*

О. Ізарський пише літеру д так само, як б. Він повідомив мене в листі, що «вийшла з друку збірка Т. Осьмачки «Китиці часу». А я прочитав: «Вийшла з бруку збірка Т. Осьмачки...»

*

В своїй статті про книгу Я. Славутича «Модерна українська поезія» (див. журнал «Нові Дні», ч. 12, 1951, Торонто) Л. Полтава говорить про «глибоко-людяний, схвильований, теплий і мудрий світ Максима Рильського» і підпирає свою тезу двома цитатами:

- 1) «Ластівки літають, бо літається,
І Ганюся плаче, бо пора»
- 2) «Махнуть рукою. Розіллять вино.
Хай крикне хтось, хай буде завірюха, —
О, як я хочу віднайти вікно
У сірім мурі одностайних рухів!» —

хоч другий з цитованих віршів належить не М. Рильському, а... Олені Телізі.

В оповіданні А. Чехова «Учитель словесности» серед товариства іде дискусія на тему, чи був Пушкін психологом, чи ні. Поручник Гернет твердить, що якби Пушкін не був психологом, то йому не поставили б у Москві пам'ятника, а штабс-капітан Полянський на доказ тієї самої тези наводить два рядки з Лермонтова.

Але те, що можна пробачити армійському офіцерові, не можна пробачити критикові, навіть критикові-початківцеві, навіть критикові-бебі.

Поетичне мистецтво Ольжича

Просте каміння — як прості слова —
відбите листя — шелести і шуми —
воно звучить, мов мушля, що хова
ще музику глибинної задуми.

«Рінь», 23.

1

За своїм літературним стилем, поетична творчість **О. Ольжича** (д-ра Олега Кандиби, 1908—1944) надається до засадничого розподілу по трьох періодах, що з них, проте, перший — ранній — вже від самого початку публікованих віршів хронологічно співіснує з рисами поетичної зрілості «клясичного Ольжича» і на їх тлі поглядно скоро (десь між 1930 і 1933 роком) сливе вповні припиняється; а третій і останній період творчості лише певною мірою накреслився в деяких (переважно датованих січнем 1941) поезіях посмертної збірки «Підзамчя» (1946) і остаточно відмежуватись від попереднього «клясичного» вже не встиг (до його стилістичних властивостей ми повернемося нижче). В цілій віршованій спадщині Ольжича період його «зрілого клясицизму» домінує такою мірою, що «ранній» і «пізній» періоди лишаються рудиментарними і — досі принаймні — майже непомітними для літературної критики; і справді, не багато можна назвати в світовій літературі великих і мериторично самобутніх поетів, чия творчість так мало підлягала б дії літературної еволюції (чи то просто стилістичним змінам), як саме Ольжичева. А все ж ця еволюція безперечно виявляється, і її варт визначити.

Те, що умовно називаємо тут у віршах Ольжича «раннім» стилем (не тому, що він, мовляв, постав першим — бо це лишається недоведеним — але тому, що пізніше він зникає), характеризується виразними ознаками імпресіонізму: легкість і рвучкість ритму, суб'єктивний динамізм і свого роду «моментальність» образів, емоційно деформована синтакса, типово «модерністичні» епітети, метафори й порівняння — все це аж вражає в деяких поезіях 1930—1933 років, як от «Давнім трупком, терпкістю каляли...», «Е. П.», «Гарматчик», «Дон Хозе», «Десь Ти ходиш, Діво Невпинна...», «Товариш», «Вікінг», «Поворот», «Ах, узліссям іти фіялковим...» (імпресіоністичний епітет!), «Як сьогодні: обоз, кольони...» —

Притаманна імпресіонізові психологізація природи та цілого оточення в поезії «Товариш»:

Затремтить мені лук у руках.
Як журба моя — гостра стріла.
Як туга моя — осінь лунка,
що повітря вином налива...

Замість зайвої дальшої аргументації, наведемо тут іще повністю аж взірцево (насамперед, цілою дикцією своєю) імпресіоністичний вірш, присвячений «Е. П.» (ЛНВ 1930, ч. I):

Поцілуеш різко і суворо,
а в очах — морозяна блакить,
а в очах — розриви і простори...
Ет, не нам, товаришу, любить!
Ще зиніці тугою розкриті
і сухі тривогаю уста,
(скоростріли мовкнуть перегріті
і кіннота лаву розгорта...)
В ухах досі ще п'яночече-лунко
дзвін копит і скреготи землі...

Хай дарують: в наших поцілунках
наші хижі, спрагнені шаблі.

Вірш у своєму роді — між іншим, і композиційно — майстерний. Проте ніколи вже пізніше Ольжич не застосовував у психологічних образах такої, сказати б, оголеної імпресіоністичної «моментальності», щоб при поцілунках згадувати про скоростріли та кінноту; «моментальність» в дальшому остаточно перетворюється в нього на «монументальність» — і це, очевидна річ, становить виключно явище стилю, аж ніяк не світогляду, саме в Ольжича 30-их років цілковито незмінного.

В збірці «Рінь» (1935) знаходимо вже лише три поезії виразно імпресіоністичного стилю: «Візія», «Революція» і «На полях сторожкого сьогодні...» (щоправда, перші дві з них слушно належать до загальноновизнаних шедеврів Ольжичевої лірики); серед пізніших поезій — хібащо «Пороша» (П., 10)* Що поет цілком свідомо й систематично елімінував із своєї віршованої творчості стилістичні риси імпресіонізму — безпосередньо впливає

*) Вживаємо в дальшому при цитуванні таких скорочень: ЛНВ — «Літературно-Науковий Вістник»; В. — «Вістник»; Г. — «Городок 1932»; НВ — «Незнаному Воякові» (в цих двох поемах подаємо розділ); П. — «Підзамчя».

з зіставлення двох редакцій тих самих поезій — первісної, опублікованої в ЛНВ, і остаточної — в «Ріні»; напр., в загальновідомому вірші «Піхотинець» імпресіоністичне «тріпоче» замінено на «літає», «до смерти» — на монументальніше «довіку», «і духові мило дивиться» — на значно врочистіше «і радісно духу дивиться». Ще показові зміни, що стосуються до такого властивого в українському імпресіонізмі образного застосування блакитного (голубого, синього — порівн. «Сині етюди» М. Хвильового, навіть і «Синя далечінь» М. Рильського) кольору: в поезії «Готи» (Рінь, 14) «образ голубий» (таки справді монструозний в устах давнього гота!) перетворився на «образ дорогий»; «вітер-блакить» лишився у вірші «З циклю Камінь» I (ЛНВ 1932, ч. I), а «моя, як вітер голуба туга» — в ліричній поемі «Люкреція», 4 (В. 1935, ч. 2), проте той вірш до «Ріні» взагалі не увійшов, а поему Ольжич пізніше повністю переробив на окрему поезію (П. 12) — в послідовно клясичному стилі.

Самозрозуміло, що від застосування блакитного кольору поет і надалі не відмовляється; але як же по-іншому — саме не імпресіоністично, а велично — звучать пізніші випадки такого слововжитку! — і то однаковою мірою і в «реальному» описі («голубіє земля оповита прозорим серпанком», П. 19), і в суто символічному вислові:

як ставити ногу недбало на край
блакитної чаші безодні (НВ. 8).

Тут уже від імпресіонізму немає й сліду.

2

Але перше ніж перейти до аналізу Ольжичевого стилю його «зрілої», послідовно клясичної доби, мусимо застановитись на деяких далекосяжних непорозуміннях, викликаних тим, що в творчості Ольжича питання стилю неначе перехрещується з питанням жанру. Це стосується до другої (і останньої з зажиттєвих) книги Ольжичевих віршів — «Вежі» (1940). Гостра ідейно-політична скерованість цієї книги не лише спричинилась до її особливої відомості, з огляду на популярності (в порівнянні до всіх інших поетових творів), але й навіть у літературних колах надовго заступила — мабуть, не без наміру й бажання авторова — чи не цілу решту Ольжичевої поетичної спадщини. Ідеологічні одностайні поета сливе скрізь схильні канонізувати літературну форму «Веж» укупі з їх тематикою та ментальністю (як це звичайно в подібних випадках робиться), почасти посилаючись на позицію самого Ольжича, що демонстративно заперечував можливість і доцільність власне естетичного підходу до своєї поезії, а суттю — за прикладом др. Д. Донцова — рівно ж і можливість об'єктивної естетики взагалі. Але це, звичайно ж, жадної проблеми не складає: скільки Ольжич відкидав об'єктивну естетику, відкидаємо, ім'ям естетики, дотичну концепцію Ольжича з такою самою категоричною непохитністю, яку він завжди закликав культивувати.

Під цим кутом зору, констатуємо, що книга «Вежі» — попри цілу низку поодиноких арти-

стично досконалих уривків, що в ній містяться — не становить ні окремого стилістичного «етапу» чи то «періоду» в історії Ольжичевої поетичної творчості, ані навіть особливо високого мистецького осягу — бо хибує на істотні літературні недоліки, які, взагалі кажучи, Ольжичеві не властиві. Стилістично й композиційно «Вежі» є твором дуже дискусійним. Але ця дискусійність є переважно не внутрішня, не іманентна літературній творчості авторовій чи то лінії його мистецького розвитку, не «криза стилю» (як то люблять казати), але суто зовнішня — дискусійність літературної ситуації.

Нагадаймо насамперед, що питома вага окремої збірки поезії, себто «книжки» як такої, на превеликий жаль, сприймається за нашої технократичної і типографічної доби здебільшого з величезним перебільшенням; навіть літературно кваліфіковані кола — не казати вже про ширше читачтво — часто схильні забувати, що мистецька творчість письменника складається не з кількості книжок, а з якості репрезентованих нею літературних жанрів. Питома вага «Веж» у творчості Ольжича формально дорівнюється не третині (хоч це одна з трьох існуючих збірок його віршованих творів), але значно меншій величині, бо це лише один із кількох десятків культивованих поетом ліричних жанрів. Книга «Вежі» складається з двох ліричних поем («Городок 1932» і «Незнаному Воякові») з однаковою логічною тематикою, з однаковим публіцистичним забарвленням викладу, з тим самим браком регулярної композиції, навіть із сливе однаковим розміром віршування: 3-стоповий амфібрахій з евентуальними павзами в першій поемі, чергування 4-стопового амфібрахія з 3-стоповим (без павз) у другій. Це один-єдиний ліричний жанр, і він формально важить у сукупній творчості поетовій стільки ж, що й кожен інший ліричний жанр — незалежно від того, чи репрезентований той жанр у літературній спадщині поетовій численними поезіями меншого розміру (як, приміром, медитативно або мітично-історично скерований 5-стоповий ямб), а чи однією більшою поемою (як, напр., згадана вище «Люкреція», В. 1935, ч. 2), а чи нарешті одним-єдиним коротшим зразком (як, напр., 5-стоповий трохей з балядною — умовно кажучи — тематикою в поезії «Змій», Рінь, 16). Адже кількість однотипових творів не важить у мистецтві нічого, і кожний жанр формально рівен іншому.

Тож «Вежі» становлять саму лише дворазову спробу скласти ліричну поему з політичною тематикою; а слід пам'ятати, що перехід від чистої лірики до поеми, хоча б і ліричної, багато для кого з найобдарованіших ліриків світової літератури був зусиллям надто болісним, а незрідка й марним (як от для Є. Плужника, А. де-Реньє, К. Бальмонта, а довгий час і для Х. -М. Ередія і Н. Гумільова). Естетична недосконалість «Веж» зумовлена, суттю, засадничим задумом авторовим — сполучити високий жанр поезії з публіцистичною дикцією викладу, себто поєднати

стилістичні лінії, що не лише принципово, але й фактично несполученні. Наслідком внутрішньої суперечності в самому завданні, а також консеквентности, з якою кожна з двох стилістичних ліній реалізовано, властивий Ольжичеві клясичний патос чергується раз-у-раз з естетично неможливими «модернізмами» загальноєвропейського вжитку, нестерпними у високій поезії — з усіма тими децизіями, резонами, протестами, прогнозами, барикадами, штурмами, петардами, мортирами — «ворожою кров'ю і гуком мортир випикує нарід протести», НВ. 19 — при чому тут (наколи не для самої лише рими) якраз мортир, яких навіть у вуличних боях не вживається? Цілий виклад засмічено пласкими штампами т. зв. газетної стилістики та саме тими «квітами красномовства», яких кожен більш-менш культурний журналіст старанно уникає навіть у публіцистичній прозі: «потворно оголена суть», «зрада ідеї», «тендітні квітки пансіонів», «дешевий папір», «жалісні жести», «ювіляти культури», «нікчеми з нікчем» тощо; і якщо «цитаделя духа» (Г.5) ще якоюсь парадоксальною мірою звучить шляхетно (бо не всі «міжнародні європейці» позбавлені патетичної нюанси), то вже геть нічим не виправдуються такі дизгармонійні катахреси, як от:

найвищі бо вежі духовости ждуть
твого шаленого штурму (НВ. 24).

Тож виходить, що почавши Ольжич строфу гідним Горація афоризмом:

Держава не твориться в будучині,
держава будується нині (НВ. 16)

— далі безпосередньо переходить до найутертішого шаблону, що стилістично псує цілий розділ:

Це люди на сталь перекуті в огні,
це люди як брили камінні

— навіть не помічаючи, що ці два трафаретні образи суперечать одно одному і ніяк не можуть стосуватись до того самого об'єкту порівняння (адже каміння не перековується). Остаточно спотворюється виклад жакливими вульгаризмами («кодло», «непослух? так от тобі, от!»), жаргоном кнайпи та касарні, аж із лайкою советського походження включно («гади» — не плутати з образним слововжитком, як от: «не дати углуб проховзнутись тілові гада», НВ. 30), і ще гіршим словесним брудом, який осоруга наводити (див. НВ. 17).

Оця втрата стилістичної перспективи призводить рівно ж і до незрідкого фіяска в тематиці «Веж»: поет власним викладом понижує і знецінює те, що сам прагне героїзувати. Затяжко, напр., сприймати, як героїчний сюжет, 14. розділ в НВ., що розпочинається з навмисного нагромодження штамів та вульгаризмів:

Прийшлося купувати перемогу всіляк,
ззнати біди і напасти:
вночі на дорозі від куль посіпак
свого команданта покласти.

Вже залишаючи осторонь розмовний прозаїзм отієї «біди і напасти», бачимо, що автор ігнорує тут золоте правило героїчної поезії, добре ві-

доме Гомерові й Горацієві: хто не шанує противника, зневажає себе самого — або ж, як це прегарно висловив сам Ольжич в «Пісні про ворога»: «слава ворогові, що твоєї ненависти вартій» («Пробоем», 1941, ч. 6). Питання про те, кого автор іменує посіпаками і чи слушно йменує — естетику не обходить. Для естетики важить лише те, що ті, від чийого імені промовляє автор, схарактеризовані ним, як противники посіпак — а це не є характеристика героїчна, це характеристика вульгарно-побутова. Вживаючи в поважній справі неповажних слів, поет знеповажнює тим самим і саму справу — як це надто виразно виявляється в дальшому тексті того самого розділу:

Три роки душили розжеврїлий шал,
і месник підніс свою руку,
коли то закидавсь і їх генерал
від кулі на літньому бруку.

Отже: їхні забили нашого, а наші їхнього. Все в порядку. — Окей, — сказав би американець, прочитавши літеральний переклад віршу, — саме отак і в нас гангстери між собою на вулицях б'ються.

Патос національно-визвольної революції, що надхнув був поета на складання агітаційної поеми, переродився через застосування газетно-агітаційної фразеології на трафаретну агітацію, переконливу для самих лише політичних однодумців авторових, себто для тих, кого агітувати вже немає великої потреби, тим часом як для читача, що ставиться до «Веж», як до літературного твору, трактовані в них трагічні події знижуються місцями — далеко не скрізь, зрозуміла річ — до рівня банальної стрілянини між маффією та каморрою. Бо хоч би як щиро й захоплено поет уживав фразеології, ця остання сама за себе промовляє і неодмінно справляє в поезії відворотне враження на літературно кваліфікованого читача. Фальшива фразистість у поезії діє так само, що й фальшива нота в співах — зовсім незалежно від особистих або суспільних емоцій співака; і стилістичне неподобство не може не компромітувати собою викладу якої завгодно героїчної теми — чи то західньоукраїнських подій 30-их років, чи то Пунічних воєн або облоги Трої.

Що «Вежі», попри всі зазначені вище дефекти, містять пребагато майстерних висловів та афоризмів, багато високоартистичних строф, чимало досконалих розділів (як от, приміром, Г. 3 і 5*); НВ. 5, 7, 8, 10, 18, 20, 22, 26, 28, 29, 32) — це лише зайвий раз свідчить про гігантський мистецький хист Ольжича, який нам часто доведеться відзначати в дальшому ході цієї розвідки; проте за своїми специфічними властивостями книга «Вежі» не є типова для поетичного мистецтва Ольжича, ба навіть багато в чому суперечить засадам того мистецтва.

*) Ідеться про уривки, що починаються рядками: «Найтяжче — ще поклати...» і «Іх душі — горіння і криця...»

Загальна аналіза ритму в Ольжичевій поезії вимагала б занадто багато місця та фахового коментування. Обмежимось тут на своєрідній майстерності Ольжичевого «павзника», що через застосування ритмічних павз (опущених складів) у регулярних розмірах однаково досконало викликає так акцелерацію (прискорення) ритму, як і його ретардацію (уповільнення). Можна припускати певний — хоч і не скрізь безпосередньо помітний — зв'язок між застосуванням цих двох типів павзника і емоційним характером диких в певному творі або циклі творів. Отак, зокрема, в поемі «Городок 1932», де часто вживається наказової інтонації, виразно переважає акцелерація наприкінці рядка після ретардації в першій його половині, напр.:

Хто має уші — хай слуха!
Хто має серце — люби!

Та сама ритмічна тенденція виявляється тут у синкопі (опущенні) всіх ненаголошених складів між двома останніми складами:

Прокляття мойї плоті,
що слабша за мій дух!*)

— рівно ж і в синкопі ненаголошеного складу всередині рядка, при чому наступний наголошений зовсім втрачає свій наголос:

і чують боевики.

Навпаки, в збірці «Підзамчя» з її переважно медитативною та ліроепічною тематикою домінує ретардація наприкінці рядка:

Не сняться літа дитинні,
не маряться дні юнацькі.
Дівчата з горбів зелених
давно не сходять до танцю (П. 13).

Інший приклад — з виразною відповідністю ритму до тематики окремої поезії:

Ясне мерехтіння кіна,
прах, що зринає вгору.
Ти вічна й одна. Людина,
дитя землі і простору (П. 21).

В обох наведених строфах — по трьох рядках з ретардацією наприкінці, один рядок з акцелерацією. Ще виразніше комбінується, в довшому розмірі (5-стоповому анапесті), рядки регулярні (або ж із павзою всередині) з ретардаціями наприкінці строфи:

Голубіє земля оповита прозорим серпанком.
Хвилі кидає в берег море важке і зелене,
на обличчя і груди людини лягає небо,
небо в білих хмарах, що тихо чекає слова (П. 19).

В галузі рими (а неримовані вірші трапляються в нього лише в характері вийнятків) Ольжич запроваджує неабияке новаторство, бо часто вживає не лише т. зв. «усічених» рим (типу «синіх — пущині», або ж «дме — меч») і т. зв. зложених (типу «сонце — сон це», «всі ці — різниці», «скрізь є — децизій»), але й мериторично «неточних»: «кри-

*) Займенники «мойї» і «мій», очевидно, зберігають тут повний наголос.

хот — прихід» (НВ. 6), «кров'ю — грою» (Рінь, 9), «Русь — повернувсь» (ЛНВ 1932, ч. 3), «шляхи ці — на цівці» (НВ. 7). Абіякої тенденції до врегулювання рими зовсім не помічається, бо й в останній збірці знаходимо такий унікум, як «далеких — Гектор» (П. 21). В трактуванні рими Ольжичів клясицизм відхиляється від норм київських неоклясиків якнайдалше.

Навпаки, в галузі евфонії (чи то «милозвучності») звукового складу віршу, мабуть, самі лише київські неоклясики (зокрема М. Зеров і М. Рильський, а в сучасній поезії — М. Орест) дорівнюють Ольжичеві щодо майстерності гармонійного скупчення тих самих голосних і тих самих або схожих приголосних. Надзвичайно тяжка для збереження розміру при вимові комбінація з 5 приголосних поряд у рядку: «встають, наче поросль струнка і густа» (НВ. 22) — це, напевне, зовсім одиничний вияв випадкового недогляду. В цілому можна зазначити особливу предилекцію до «широких» голосних а і о і до «плавких» приголосних р і л; порівн., щодо цього, такі рядки, як «прозору радість творчого спокою» (Рінь, 23), або ж «на них долоня зрілої руки, що ствердла й захолота на морозі» (П. 18). Взірцевою є ціла поезія «Алябастер» П. 3), де сам уже заголовок немов подає евфонічний лямбмотив до цілого твору, а особливо — до 3-го та 4-го рядків і до двох останніх:

Незнаний майстер давньої Еллади
різьбив її, коринтянку з села,
і голову одбиту одягла
назавжди сила лагоди й принади.

і світло, що на голову сплива,
крізь білий мармур цери проступає.

За зразок сполучення евфонії з алітерацією (тожністю словесного назвуку) може правити другий двовірш у поезії «Яблуня на горі» (П. 2), де алітерація 1-го рядка на приголосний з рафіновано переривається алітерацією на к, що домінує наприкінці 2-го рядка, тим часом як розсіпані по обох рядках приголосні т і в немов поєднують цілий двовірш у складну симфонію звуків, напочатку виразно модульовану майже безпереривною серією голосних а та о:

Здалека злото котять звонарі,
і вітер тихо квіти коливає.

Порівн. також і відоме «при Корсуні і Конопті» (НВ. 20).

Так звану парономасію (зіставлення слів із тотожньою або фонетично схожою основою), так широко й беззастережно вживану, приміром, в О. Теліги («Лист») і О. Стефановича («Крути»), Ольжич застосовує лише у вийняткових випадках — мабуть, тому, що її близькість до «три слів» занадто суперечить урочистій монументальності клясичного стилю і часто межує з плиткою манірністю. Все ж таки слід відзначити такі вишукані рядки, як «в незлічних постатях, незлічених обличчях» (В. 1935, ч. 2), а ще виразніше — «що нас у горінні порвало і ще порива» (Т. 4).

Майстерно оперує Ольжич т. зв. *ономатопеєю* (звукописом чи то звуконаслідуванням), вживаючи її, проте, досить екупо, і то переважно щодо тематики пов'язаної з «реальним», не символічним звучанням, напр.:

Глухо храми упали у порох розбитих палат
(П.14):

— або ж, на просторішому відтинку тексту:

Наш пружний крок тверда земля доріт
стриває стогоном покори.

І вогкий вітер дужими грудьми
співає на моїм мечеві (ЛНВ 1932, ч. 2).

Виразне і аж віртуозне застосування «символічної» ономатопеї міститься в справді гідному високого стилю й патосу закінченні поезії «Палеонтологічна робітня» (Рінь, 23):

тебе розітне лезами сурем
невблагана екстаза атентату.

Тут аж 7 разів повторена в останньому рядку найпросторіша з голосних *а*, та ще й з 2-разовим гіятом (роззівом) у словорозділах, рафіновано відображує собою психічне «з'явлення» ментальності, неначе розтятої «лезами сурем» (інструментація з—з—с в передостанньому рядку).

Ще один особливо цікавий приклад, що надто переконливо доводить цілком свідомий характер зазначених вище евфонічних засобів у поезії Ольжича. В НВ. 7 присягається «на стяг синьо-жовтий і зброю батьків». Чому не «жовто-синій»? Адже Ольжич належав до політичної організації, яка воліла саме таке розміщення барв на національному прапорі, і хоча він, подібно до багатьох провідних націоналістів, не надавав цьому питанню принципового значення, «стяг жовто-

(Закінчення в наступному числі)

Ein Essay von Professor Volodymyr Derzavyn über den hervorragenden ukrainischen Dichter Olzhych, der 1944 in einem Gestapogefängnis umkam.

An essay by Professor Volodymyr Derzavyn about the outstanding Ukrainian poet Olzhych, who perished in a Gestapo-prison in 1944.

ПО Д Я К А

Видавництво журналу «Україна і Світ» складає щиру подяку панові Івану Федоровичу з Реджайна Саск. за перепровадження збірки на пресовий фонд «Україна і Світ», а нижчеподаним жертовдавцям за їхні пожертви.

Пожертви склали: 4 дол. пані Фр. Смерска; по 2 дол. пані Р. Солодюк і панство Вол. Сагани, Е. Собчук; по 1 дол. О. М. Колодій, І. Федорович, пані Т. Федорович, А. Н. Т. (Крамниця), Г-р Прийма, Д. Сороцькі, Й. Шмігеля, В. Тарангул, А. Сорокан, Й. Мортон, пані Кравчук, пані І. Іванюк, Н. Мандрик, О. М. Колинчик, пані Дж. Венгер, пані Е. Топущак, Метро Горан, Ж. Філіс, Білс (крамниця), М. Піварчук, В. Каплунські, В. Білій, пані Ан. Курило, В. Яловега, В. Бабюк, А. Магарко, Й. Яворські, пані Надорожняк, Ст. Семенюк, М-ло Ребошка, С-н Петровські, Т. Александрюк; по 50 центів В. Манць, пані Н. Костюк, В. Костюк, пані Боячок, пані М. Біляк, пані Ковальчук; по 30 цент. пані К. Марчук; по 35 цент. Підсосний і 25 цент. пані Брендяк.

Контур, степ і доля

Валерій Інкіжинов розповідає про свою працю в театрі Леся Курбаса

Коли минулого року в одного мюнхенського букініста я напрапив на цілковито феноменальну знахідку — видання «Хроніки німецької драми» Юліуса Баба з факсимільним штампелем «Леся Курбас» — і сповістив про це до Америки відомому українському поетові, цей останній написав мені на відповідь: — «Доля!»

Валерій Інкіжинов

Якими стежками забрела ця в дослівному розумінні інкунабуля з особистої книгозбірні великого сновителя нашого театру до трухлявої баварської книжкової крамнички, відомо самому Богові. Власник, глухуватий і, здається, підсліпуватий, сказав лише, що він дістав свого часу цілу партію книг з Берліну. Але на книжці наліплено також золоту налічку з написом: «Маркерт та Петтерс, книгопродаж, Ляйпціг». Ото й уся зафіксована історія.

Залишається здогад: коли над Олександром Степановичем стали громадитися хмари, він, однієї з своїх останніх подорожей за кордон, либонь продав дещо своєї бібліотеки, щоб вишукати потрібні матеріальні засоби.

Можливо також, що її сюди привіз хтось із німців, хто мав під час окупації доступ до харківських архівів.

Часом якось по-особливому вгадується в Шевченкові слова: «Все гине — слава не поляже». За порожнечою, що нею постаралися наповнити цей вигук поетів численні домашні декляматори, криється щось цілковито осібне. Багато чого втрачено безповоротно. Втрачено імена поета (чи поетів) «Пісні Нібелюнгів» і різьбяр (чи різьбярів) Наумбурзького собору. Втрачено цілі тексти, від знання яких, можливо, залежала доля світу. Назавжди спалено колосальні книгозбірні, плоди мозку, перенесені на папір або на воскові тавлетки...

Та є й зворотний рух в історії. Раптом нога мандрівника наштовхується в піску на уламок. Хтось чує з усією ясністю давно забуту пісню. Електричний струм, якась несамовита телепатія виникає з випадком кинутого у віках кусника інкрустованого золота, виникає зв'язок, виникає видиво. Виникає чиясь колишня слава.

І ось — із життя Леся Курбаса. Все, що про нього свого часу писано — писано гаряче, в любові й ненависті, — все, що писав або перекладав він сам, рецензії, театральні програми, лібрета, іконографія, все хоронено кріпко в поліційних льохах Харкова абож Москви. З тих речей на еміграції є надзвичайно мало. Якби хтось тут захотів написати велику монографію Курбасову, з чого міг би він скористатися? Мініятюрні мемуари недавно померлого Володимира Блавацького, опубліковані в циклоstileвому збірнику «МУР» 1946. Етюд В. Хмурого про Йосипа Гірняка, включений у перевиданні до збірної монографії про цього поплічника Курбасового, що її випустило новоульмське видавництво «Україна». Скупі відомості у книзі М. Антоновича «Триста років українського театру», яка з'явилася в Празі у 20. роках, про діяльність Курбаса періоду «Молодого театру». Здається — все.

І ще — особисті спогади тих нечисленних, які існують тут, сьогодні, які співпрацювали з Курбасом або просто відвідували його вистави як глядачі. Чи треба додавати, що не знайдеться у світі злата, яке могло б урівноважити такі відомості.

І ось тут доля. Кілька місяців тому в мюнхенському «Фільм-клубі», що послідовно вивчає на чудесних старих вірцях історію становлення великого мистецтва екрану, яке так безславно гине на наших очах, — показано «Нащадка Чингис-хана». Усім нам — і на Сході, і на Заході — пам'ятний цей шедевр Пудовкіна та Головні, шедевр, не зважаючи на притягнуту за волосся тенденцію. Пам'ятний винятковий монтаж, незвичайні ракурси, композиція кадру, пляни, ритм. Пам'ятні неперевершені висоти режисера та оператора. Пам'ятний Валерій Інкіжинов, виконавець заголовної ролі, людський феномен, що розгортається із сумирного та тихого монгольського юнака в якийсь усеструсний вулкан, у вибух пристрасти борця, визволителя, упокорителя.

Валерій Інкіжинов у заголовній ролі фільму „Нащадок Чингис-хана“ (Режисер Всеволод Пудовкін, 1928)

На Заході цей фільм носив пласкішу, проте, мабуть, і точнішу назву: «Буря над Азією».

Мені була цілковито невідома дальша доля Інкіжинова. Коли в тому ж «Фільм-клубі» по деякому часі, перед початком демонстрування «Останньої людини», німого фільму 1924 з Яннінгсом у головній ролі, за мною сіла сивіюча людина з екзотичним обличчям, в оточенні невеликого гуртка людей, і я, як мені здалося, вловив російські слова, хоч вони й розмовляли в основному по-німецьки, я лише якось невиразно подумав: «Як добре, якби це там сидів Інкіжинов». Звичайно, думка була безглузда неймовірно. Я лише порівнював це розкішне обличчя з видом молодого нащадка рудого Темуджина, знову бачене кілька місяців перед тим на екрані тієї ж залі.

Та ось підвівся голова клубу, високий солідний доктор Келлер. Він промовив:

— Маю за шану сповістити, що сьогодні нашим гостем є виконавець головної ролі фільму «Буря над Азією», пан Інкіжинов.

На сплески всієї залі чоловік із широким обличчям та сивіючою головою устав і декілька разів уклонився. Ця, мовити б, сподівана несподіванка була для мене разючою. Людина, яка більшим або меншим, але обов'язково невід'ємним ступенем щось значила в мистецькому розвитку мого покоління, — підійти до неї, — так собі ось познайомитися? І про що говорити — інтерв'ю з приводу найновіших плянів? Він для цього занадто мудрий і простий, щоб коло нього шукати сенсацій. Під час сеансу, в суцільному потоці насолоди грою невмирущого Еміля Яннінгса, я вперто думав про те, що мені хотілося б узяти від людини, що сидить у залі позад мене.

Думка спала сама собою, як змикається розпечений дріт у кільце, коли молоток лише допомагає рухові металу назустріч самому собі. Навіть небагато хто з «наших», не то що вже тутешня публіка, знають, що Інкіжинов працював свого часу з Курбасом. Він, син Сибіру, вихованець імператорського Петербургу, забрів до Києва, потім до Харкова, де й здійснив у «Березолі» дві вистави. І ця тема важуча й велична настільки, що саме її звучання виключає всяку підозру щодо можливості звичайної гонитви за автограмою.

Інтуїція знайшла ствердження наступного дня, коли я з'явився на запросини до готелю для — як потім виявилось — аж двогодинної розмови.

Ми домовилися, що, зформулювавши бесіду, я відішлю її співрозмовникові для уточнення запису.

— Тема: Курбас, — кілька разів під час розмови наголосив мій незвичайний співбесідник. — Якщо мова про мене, то лише тому, що моя особиста діяльність пов'язана з темою.

І, посміхаючись, він навіть сказав ще так:

— Коли я побачу, що репортаж про мене, а не про Курбаса, то просто відішлю рукопис назад.

Я намагався виконати умову. Це було важко. Важко уникнути спокуси малювати портрет того, хто говорить, якщо він говорить про такі захоплюючі, давно забуті, а багатьом і взагалі незнані речі. Звичайно, я був перший, хто під час знайомства визначив тему Курбаса. Але як уникнути при тому й того побічного, також гостро цікавого, на що волею-неволею довелось відхилитися й самому оповідачеві: закулісова історія становлення «Нащадка Чингис-хана» з нездарної новели такого собі Новокшенова в епохальний твір мистецтва, спогади про театральні шукання перших років революції, скалки «Ізмів», фрагменти Меєрхольда! І, зрештою, біографічні дані самого бесідника: чейже повинні як не як знати читачі, що не жили за тієї доби, хто він сам такий, запрошений колись від нашого Курбаса до свого театру.

Та умова є умова. Інкіжинов хоче розповідати про Курбаса, а про себе лише остільки-оскільки.

Мій запис, samozрозуміло, систематизовано. В ньому дещо переставлено супроти того порядку, в якому оповідь ведено насправді — задля стрункості викладу, задля кращого вияснення теми: Курбас у зображенні Інкіжинова. Але запис точний. Вирази, епітети, цілі речення й навіть уступи я передаю тут дослівно.

Нехай же читач судить сам при тому й про мистецьку особистість — якщо завгодно, то й про біографію — бесідника.

Ось це оповідання.

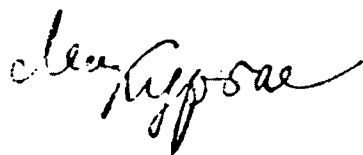
Інкіжинов познайомився з Курбасом ще в Києві, року 1924, будучи організатором державного театральньо-кінематографічного технікуму.

— Це була найбільша особистість, що працювала в царині нової української культури. Не кажучи вже про чисто людський чар і загальну екстатичність його вдачі, він був тим представником широукраїнської стихії, який так Україні потрібен. Він поєднував у собі рідну Галичину з гострою любов'ю до східної України.

Валерій Іванович так і говорить: «Галичина», з українським «г» — не «Галіція». «Лесь, милий Лесь» — тихо мовить він, розглядаючи штемпель

DIE CHRONIK DES DEUTSCHEN DRAMAS VON JULIUS BAB

ERSTER TEIL
1900—1906

OESTERHELD & CO. / BERLIN

на принесеній мною книзі Баба*). І далі, вже знову в оповідній формі:

*) Сам Юліус Баб, славетний німецький театрознавець, про Курбаса — до «чести» його будь сказано — не мав зеленого уявлення. Коли я, по одній з його публічних доповідей під час останнього перед смертю перебування в Німеччині, показав йому цей примірник його книги, він запитав: — А в якій, власне, країні був цей режисер? — І коли я сказав, що в Україні, він мовив: — А, в Росії. Ні, не знаю.

— Людина колосальної культури. Всіма нервами шкіри це була людина театру. В ньому сполучалося найкраще, що конечне для цього мистецтва: поет, музика й танечник. Він стояв вище від звичайного реалізму. Через імпресіонізм, експресіонізм — на жаль, тут таки доводиться вживати слів, що закінчуються на «ізм», — він стримів до конструктивізму, до якого всі ми тоді йшли. Як мистець, він синтезував Моцарта й Сальєрі. Надхнення викуплював творчим потом.

— Курбас був незамінний, не тільки для української культури. Скромний, не вмівши себе показати, він був, звичайно, рівен Меєрхольдві. Я не раз говорив у високих колах у Москві, які відали справами культури: «Чому ви носитеся з людьми, куди менш вартісними, репрезентуєте їх, тоді як Курбаса цілковито не знають у західному світі?»

— Два джерела визначили його театральну творчість. Першим була німецька сцена. Він пам'ятав ще Йозефа Кайнца, під зорею якого розвивалася ціла сценічна генерація, пам'ятав класичну чіткість креслених ним на підмостках роль. Юність Курбасову наповнено закоханістю в Кайнца. Будучи австрійським підданцем, він міг кожнокчасно лицезріти на кону свій кумір. Саме від нього він і сприйняв це важливе перводжерело творчості, характеристичне для західного духового світу: точність та логічний шлях до незнаного. Ми звичайно п'яніємо вже в зерні ролі і лише потім, у процесі праці доходимо раціональних моментів. Німецьку школу відрізняє якраз зворотний шлях. Лише відчувши логіку образу, німецькі майстри великої доби їхнього театру дозволяли собі сміливість супроти вияву темпераменту.

— А другим джерелом був — отой побутовий, запорошений, зморшкуватий український театр «Наталки-Полтавки».

— Ця суміш стала для Курбаса незвичайно благодійними дріжджами. Запорозьку стихію він сприйняв краще й глибше, ніж перший-ліпший інший галичанин. Західна точність — і диявол вільної стихії.

Валерій Іванович починає помітно захоплюватися. Він дивиться вже не на довколишні предмети, не на мене, а кудись у середину себе, де в ньому дедалі повніше, дедалі чіткіше й опукліше народжується реальний у своїй теплоті спогад.

— Для нього дуже важливим було питання форми театру, здійснюваної через людей та через матеріальне оформлення навколо них. І він почав розв'язувати питання тим, що насамперед працював над самим собою. Потапки, самодин, він грав усі ролі. Він примушував себе виходити з себе, намагаючися відчути в собі й героя, й стару жінку, й зрадника. Він розвив у собі винятковий самоконтроль. Я йому якось сказав: «Ви подвижник театру».

І це — назвімо так — вступ до Курбаса.

Та ось і зустріч, уже на конкретному дійовищі.

— Восени 1927 року я приїхав до Харкова. Перед самим укладенням контракту я заявив йому одверто: «Я не можу працювати в чужому стилі». Справа в тому, що 1924 р. я порвав з Меєрхольдом, з яким перед тим був пов'язаний і як актор, ще з 1916 р. (брав участь у пантомімічних сценах його «Маскараду» в Олександринському театрі), і як асистент у виставах, і як співавтор так званої «біомеханіки» (мавши солідну спортову базу як викладач фізкультури). Меєрхольд був егоїстом у театрі, він не терпів вияву індивідуальності поруч з ним, і геть усі його учні, що зажили

пізніше слави, Ейзенштейн та інші, в тому й ваш покірний слуга, досягли цього лише тим, що вирвалися з меєрхольдівського кола. Щодо мене особисто, то я вибрав для себе шлях мандрів: вистави в театрах та кіні по різних містах. І ось у своїх мандрівках я й забрів до Курбаса.

— На протилежність до Меєрхольда Курбас був одночасно батьком і матір'ю вистави та трупи. Для Меєрхольда вистава була лише приводом грати себе. З-за кожного його спектаклю випирала його вічна мармиза Арлекіна. Акторську індивідуальність він підкорював собі нероздільно. Для Курбаса ж актори були автономними творцями. Він їх зачинав і породжував, але з моменту народин він прагнув дати їм повне творче життя. Навколо очолюваного Курбасом МОБ («Мистецьке Об'єднання Березиль») гуртувалися мистці всіх ділянок творчості. Я бував не раз свідком, як люди різних художніх цехів збиралися в Курбаса, аби... просто про щось погостити. Відходили вони завжди збагачені з його шляхетности, з його подивугідної внутрішньої щедрости.

— Я сказав Курбасові навпростець: «Я закинув меєрхольдівщину». Курбасові конче потрібні були режисери. Але всі його учні — Бортник, Тягно, особливо Лопатинський — занадто ортодоксально йшли в його річищі. Тоді керівник «Березоля» зважився запросити «чужоземця». Та я ж бо був у повному сенсі слова чужоземцем: з діда монгол, зрослий у Сибіру, тоді вихований виключно в російському середовищі, з російською, німецькою, ба навіть французькою кров'ю в жилах — що я міг дати для цієї нової української театральної культури? Курбас сказав: «Театр виповнюється курбасівщиною. У праці потрібен новий дмух, новий протяг. Інша воля, ініціатива, навіть техніка повинні впасти на мій театр».

— Звичайно кожен керівник дивиться на свій театр як на своє підприємство, як на власну крамничку. Те, що сказав Курбас, зворушило мене незвичайно. А він розвивав думку далі: «Якщо ви підете до мене, то можете нікого не наслідувати. Тим, що, як кажете, кинули меєрхольдівщину з-за бажання бути самим собою, ви для мене ідеальна людина. Я буду радий, коли мій театр стане експериментальним полем». Коли йому довелося захищати мою кандидатуру в наркоматі освіти, де йому говорили: «Таж у вас є свої режисери, навіщо ви запрошуєте з Москви?» — він появив той самий резон: «Я хочу в своєму театрі поширити дослідне поле».

— Тоді виникло питання про вибір п'єси. Я навісич відмовився виставляти українську річ. Для того я мусів би довго жити на Україні, мусів перейти довгий шлях вчування в неї. Ми спинилися на «Седі» Моома та Колтона. Мене захопив у цій п'єсі відвічний конфлікт між духом та плоттю, проблема буддійського зречення, відбита в такій поетичній формі. Під етикеткою «антирелігійної пропаганди» провели ми цю річ у сильних світу.

— Щойно тільки я розпочав працю, Курбас негайно ж включився в товариську співдію. Давши мені повну волю, він узяв на себе місію зробити для колективу зрозумілими мої прагнення. Він пояснював їм у приватних розмовах, що за рід реалізму намагається Інкіжинов здійснити в цій виставі. Це надзвичайно показово: я й справді намагався знайти тут певну реалістичну синтезу. Ще до мого спіткання з Курбасом та входження в керування ним колектив мені стали осоружними всі формалістичні фокуси, що в них я вправлявся раніш. Це було свого роду реакцією, що я, намагаючися знайти якусь цілковиту нову форму театрального видовища, ризикував за-

проваджувати сценічний реалізм, ба навіть застарілі методи його. І «Березиль» надано мені було великодушно, широко, по-дружньому.

Я не втримуюсь, уриваю: які ж бо були взаємини Валерія Івановича з українською мовою? Чи перекладано йому текст уголос, а чи він мав рівнобіжний російський текст?

— Та ні ж бо, — сміється Інкіжинов, — я відчував українську мову. Я сильно її полюбив. Ми починали працю в Вадимом Меллером, який робив макет і строї, в Одесі, на пляжі, відразу за українським текстом.

І тут один важливий деталь:

— Курбас приділяв колосальну увагу питанню вимови. Він вважав, звичайно ж, що східньоукраїнська вимова краща, проте в західній знаходив більш акустичної точности. В кожному разі, він і тут шукав синтези.

— «Седі» мала успіх, — оповідає Інкіжинов далі. — Можливо, що — на жаль, мала успіх. Конструктивний реалізм, що я його шукав, дав спектакль зрозумілий і барвистий. Меллер зробив декорацію в цілком новому роді, ніж це практикувалося в «Березолі» перед тим. Коли я побачив пізніше фільм із цим сюжетом (Інкіжинов висловлюється по-паризькому: побачив у «сінема»), то подумав: якими ж геніальними були мої українські актори! Особливо Ужвій — Наталя Ужвій. Вона мала неперевершений театральний голос.

— Я висловився: вистава мала на жаль успіх. Бо я з жахом став помічати, що можу стати зброєю проти Курбаса. Справа в тому, що проти нього весь час ведено кампанію. Йому закидали його шукання, нібито чужі й незрозумілі для нового глядача. А тут ось виявляється, що «Березиль» може виставляти спектаклі реалістичні. Коротше, мене хотіли використати проти Курбаса та його лінії в мистецтві. З чисто мистецького конфлікту футуризм-реалізм мали намір зробити конфлікт політичний.

— Це було проти всіх моїх переконань і всіх моїх почуттів. Курбаса я любив дужче, ніж будь-кого з моїх колеґ у театрі. Любов до цієї кришталевої природи поєднувалася в мене з широкою пошаною. Я вирішив зробити все від мене залежне, щоб моя праця в його театрі не тільки не пішла йому на шкоду, а й по зможі зберегла його від сутичок з владою. І тоді, по короткій подорожі до Москви, я повернувся на початку 1928 року до Харкова — виставляти «Мікадо» О'Саллівена.

— Це одна з найстаровинніших англійських опереток, яку я вирішив перетворити на певний елегантний балаган. Я хотів сполучити гостроту виразу, що характеризує китайський театр, з засобами європейської «комедія делль'арте». Я шукав гри точної, веселої, злої і, разом з тим, такої, що прихилала б до себе. Ми вирішили, що актори повинні й співати — справжні бо актори повинні вміти всього, в тому й співу. Тим то ми відмовилися від первісного задуму запросити для вокальних номерів артистів з оперети, а заходилися навчати своїх березильців. Так у Чистякової, наприклад, я витяг першоклясний голос. Велику ролу в цій виставі відігравали також предмети. Меллер зробив оформлення просто таки знамените.

— Ці дві речі здаються мені тепер, коли я вже майже стара людина, суворо-реалістичними і, разом з тим, повними «експресії». Це були міцні речі. Однак у другій з них я пішов на певний компроміс із самим собою. Виконуючи, мовити б, обов'язок дружньої вдячності, я вніс у «Мікадо» дещо з «курбасівщини». Тут

*Йосип Гірняк у ролі Пу-Ба у виставі
В. Інкіжинова „Мікадо“
(„Березіль“, Харків 1928)*

складна проблема: мені хотілося показати тим, від кого залежала доля українського театру, що те, що робить Курбас, добре, і хоча ми й різні з ним стилів, проте в нас знаходяться спільні стилістичні точки. Таким робом, авторитет Курбаса, який був у дослівному розумінні «один у полі воїн», міг в очах влади знайти покріплення.

— Я й сказав про це Курбасові. Взаємини в нас були цілковито незалежні. Вони базувалися на повній широті. Чейже мені пропонували керувати українським театром і в Києві, і в Чернігові. Я відмовився. Я вибрав мандри. І коли сповістив Курбаса про ці мої невеличкі хитрощі зі стилем вистави, він мене поцілував. Він мовив: «Робіть тільки те, що вам стихійно хочеться робити». Так і було: я, що мав паспорт уже з багатьма штемпелями, з багатьма мистецькими візами, я вільно вибрав мій шлях до Курбаса.

І ще раз Інкіжинов повторює:

— Я в цьому оповіданні остільки, оскільки справа йде про Курбаса. Я хотів би, щоб усе, що я розповідаю моїми далекими від досконалости словами, звучало б як гімн Лесеві. Це була історія звисочена й трагічна.

В одному місці Інкіжинов уриває сам себе:

— Як же з ним було потім? Я не знав тут про його долю геть нічого. Коли десь у середині тридцятих років до ССРСР їхав один англієць, славіст, я порекомендував першою чергою Україну,

її театр, Харків, Курбаса. Я вважаю, що той, хто хоче зазізнатися з російською культурою, зокрема з російською мовою, повинен насамперед звернутися до перводжерела: до культури української. Та повернувшись за деякий час, мій знайомий оповів, що театр, щоправда, в Харкові є, але ніякого Курбаса в ньому нема і ніхто про нього нічого не міг йому сказати. Що ж з ним було? Невже так воно й сталося: просто розгром української культури?

Я сповідаю.

— Це годі собі уявити, — говорить Валерій Іванович. — Таж усунути Курбаса це все-одно, що вбити... ну, Айнштайна.

І тоді він ще говорить, тяжче, повільніше:

— Ця людина в моєму житті залишилася найсвітлішим спогадом. Закоханість його в Україну була особлива, оригінальна... Коли я говорив йому про це, він заплющував очі, ось так, вдаючи, що зо мною не погоджується, щоб не виглядати занадто патріотичним. Але це справді було так. Це був поворот української душі, душі, що перейшла західно дисципліну, перейшла також приниження — австрійську армію. Поворот через закоханість у німецький театр, поворот на лоно України. Стривайте, як це він мені одного разу ска- Валерій Іванович і сам заплющує очі.

зав...

— Так. «Чи розумієте ви, — сказав він, — чи розумієте ви весь чар і весь жах відкрити Гоголя!» Гоголь із своєї степової Диканьки прибув до окцидентального Петербургу. Курбас, навпаки, прибув з Галичини, з австрійської касарні — в запорозьку стихію, прибув по-новому відкрити й збагнути Гоголя. Мрія Курбасова полягала у створенні українського театру як театру якості, кругозору, європейського охоплення, ба навіть світового. Він хотів повнотою й без сліду знищити інстинкт національної меншости. Він хотів, з другого боку, щоб актор набув техніки, щоб звук, матеріяльне оформлення, щоб усі компоненти нового театру ліквідували «квасний патріотизм», а, разом з тим, стали виразом українського генія. Він прагнув справжньої синтези, це була зустріч (я висловлюся дещо гротесково) австрійського русина, рутенця — з Хохляндією, з запорозькою широтою. Але від і надзвичайно страждав від національних хиб. Хто по-справжньому любить свій народ, той починає з того, що страждає від національних хиб. Чейже в цьому заховано прагнення до ідеалу.

Про деталі:

— Курбас був дуже добрим актором. Але в ньому жив черв, що забороняв йому грати: дике, гризотне сумління. Я хотів, щоб він грав у своїх виставах, це його й самого цікавило, але — «ні, говорив він, неможливо!» Тут либонь диктував йому його вибір суворого фаху. Він зосередився на режисурі, віддавши їй весь свій хист. Він знаменито показував шматочки роль акторам, проте — на його думку — неспроможен був відограти цілу ролю. Наказувала всюдиприсутня совість.

— Тягар його існування, навіть чисто фізичний, був неувялений. Йому ввесь час доводилося бігати до урядових чинників, захищати театр. Усілякі початкуючі урядовці вдавалися в критику. Його велика душа все перетравлювала в собі. Коли він приходив у важкому настрої, він нікому цього не показував. Ніхто в театрі не тремтів, ніхто не говорив: «Курбас у поганому гуморі», — як це звичайно буває з іншими керівниками. Він був

на десять голів вище за своє адмініструюче оточення.

— 1929 року ми побачилися ще раз. Він приїхав до Москви умовляти мене повернутися до Харкова. Я був зовсім не від того. Але сталося в моєму житті щось, що стрясло його в ґрунті. Я дістав з Парижу від дружини сповіщення, що померла моя донька. Я мусів їхати. До цього часу я щиро відчуваю, що, можливо, мій приїзд до Харкова міг бути якимсь робом корисним для Леся. Він дав мені зрозуміти, що точиться велика боротьба. Розмова наша була в високому степені драматична. Я відїхав, щоб ніколи вже більше не повернутися. Курбас сказав мені тоді одне слово: — «Доля».

Валерій Іванович вмовкає. Тоді додає ще, наче б підсумовуючи:

— Я закохався в Україну, цілковитий їй чужоземець. У Києві вперше — в краєвиді, в будинках, серед людей — мені стало добре. З Сибіру я приїхав колись до царського Петербургу провінціалом, якого вразила ця імперська петрівська велич. У Києві ж, навіть у Харкові, в цьому штучному антиукраїнському Харкові серед степів, я відчув перше кохання. Я був щасливим, я відкрив у собі негайну симпатію до українців. І ця зміна літа й осени на Україні, чар усіх пір року якось асоціюється в мені з образом Леся Курбаса. В одному місці моєї душі є два слова: Україна, Курбас.

І останній штрих, останнє уточнення:

— У Бажана в одній поезії оповідається про те, як свого часу монгольські орди повинню залили Україну. Якесь монголо-українська синтеза незвичайної еротичної напруги, широкого подиху. Я пережив зворотнє: над моєю монгольською душею — українське ярмо.

Тоді я звертаюся до Валерія Івановича з проханням:

— Добре. Так у цій ось моїй книзі, де зібрано багато гарних та світлих імен, розпишіться ж по-українському.

Він сміється. Виводячи літери спершу на березі газети, з трудом пригадуючи правопис, робив-

ши помилки, він усе ж таки випишує своє ім'я й прізвище з «і».

Валерій Інкїжинів
— Мюнхен 23/XI-54

— «Інкїжинів»? — запитую я. — не «Інкїжинов»?

— А як же, — мовить Валерій Іванович. — У нас у «Березолі» було тоді навіть два проекти переробити моє прізвище: або на «Інкїжинюк», або ж на «Інкїжиненко».

Цей підпис у моїй книзі — не автограма від «стар». Цей підпис — нехай він буде ствердженням ось тут занотованого.

* * *

У недавню появленій монографії найбільшого поміж живими німецького актора Вернера Кравса, уложеній від Вольфганга Геца, зафіксовано два його вирази про себе й своє мистецтво. На запит, чому він став актором, великий лицедій відповів: «Це ж так чудово — діяти в умовах „якби“». А іншим разом із цього приводу він висловився ще драстичніше: став актором «щоб не бути Я».

Тут либонь суть усієї мудрости мистецтва. І не тільки мистецтва театру. Занадто вузькі межі відвела природа людині в її фізичній оболонці. Бути ще чимсь поза собою, цього владно вимагає від неї Творець її духу. У світлому світі «якби» людина наближається до чогось, чого вона не бачить, не сприймає щодня. Над будень, над галас, над біганину людина бере у свою душу інші, незнані перед тим для неї сфери. Так вона всевладною волею, пунктирним обрисом творить собі серед стихій власну долю, вищу від первозданно приреченого Я.

... І тут — два слова в одному місці монголо-петербурзько-паризької душі: Україна, Курбас.

Мюнхен, 23. листопада 1954.

(ик)

Interview mit dem bekannten Schauspieler Valerij Inkijinoff über den großen ukrainischen Spielleiter Less Kurbass, der 1934 durch die Bolschewisten verschleppt wurde.

An interview with the well-known actor Valerij Inkijinoff, concerning the great Ukrainian stage-manager Less Kurbass, whom the bolshevists deported in 1934.

Цінна і своєчасна наукова праця

Записки ЧСВВ (Analecta OSBM), серія II. Секція I: Праці, том IV: **о. Іриней І. Назарко ЧСВВ: Святий Володимир Великий — Володар і Христитель Руси-України.** Рим, оо. Василіани, 1954, ст. XXXII, 208.

Превеликі заслуги оо. Василіян в галузі дослідження історії Української Церкви і української історії взагалі збагатилися однією солідною науковою працею, до того ж, загальнішого і дуже актуального значення; бо дискусії з приводу спірних питань української церковної історії за князіння св. Володимира конче вимагали (хоча б у характері загальноприступного довідника) окремої монографії, присвяченої життю та діяльності того історичного найвидатнішого володаря Руси-України, який власне поклав фундамент чи не цілого її культурного існування; а такої монографії досі українською мовою — як це не дивно — не було, та й нечисленні подібні твори, складені чужими мовами, або вже занадто застарілі, або ж від самої появи своєї не викликали довір'я через свою надмірну тенденційність. Натепер цю прикру прогалину нарешті заповнено, і то, в цілому судячи, «lege artis» і з належною науковою об'єктивністю.

Як цілком слушно зазначає в «Передмові» Редакція «Записок ЧСВВ», автор «зробив спробу такої (історичної — В. Д.) синтези на основі дослідженого тією чи тою стороною, доходячи до інтересних, хоч і не остаточних, висновків. Автор, що за сучасного стану речей міг би був розробляти далші подробиці та уточнювати неясні факти, перескочив цей стан та зробив спробу реконструкції образу на основі існуючих частин, щоб так з цілоти реконструйованого образу доповнити, а принайменше начеркнути ті частини, що ще бракують до цілоти. Це сміливий крок, але методологічно він правильний, коли зробити його послідовно» (ст. XII—XIII) — і, додамо від себе — обережно. Дійсно, поза дуже солідною ерудицією в дотичних проблемах (сама вже листа наукових праць, на які автор покликається, охоплює коло 300 назв і сягає до 1953 р. включно), автор виявляє у викладі та аргументації неабиякий науковий такт, скрупульозно відрізняючи доведені історичні факти, від більш — або менш — уgruntованих гіпотез і ніде не намагаючись подавати ці останні — хоч би які, на його думку, правдоподібні — в характері остаточних наукових істин. Це стосується, до речі, і до найважливішої з усіх дотичних проблем — до

питання про територіальне та ієрархічне походження християнської церкви в київській Русі-Україні (але до цього ще повернемося нижче).

Заради орієнтування читача, подаємо спершу оглав розділів книги (в дещо скороченому, щодо підрозділів, вигляді):

1. Введення: предмет, характер і джерела праці, аналіза джерел, термінологія і транскрипція.

2. Початки християнства на Русі: Андріївська легенда; християнство в грецьких колоніях над Чорним морем, наступне поширення християнства і його впливи на слов'янські племена, релігійний світогляд поганських слов'ян.

3. Християнство на Русі до Володимира (від Аскольда до Ярополка I).

4. Володимир на княжому престолі в Новгороді (себто історичні відомості про Володимира від його народження до перемоги над Ярополком).

5. Володимир — великий князь київський (внутрішня й зовнішня політика Володимира аж до його навернення).

6. Володимир — християнин (проблематика навернення, охрищення й одруження Володимира, корсунського походу, посольства від Папи Івана XV).

7. Перемога християнства на Русі: нищення ідолів, масове хрищення киян, хрищення русичів (та інших східних слов'ян); звідки Володимир узяв священиків?

8. Володимир — організатор Церкви: проблема походження церковної ієрархії; перші руські єпископи і їх столиці; священики і їх школи; будова храмів; установа десятини; «Церковний устав» Володимира; прибічна рада тощо.

9. Зв'язки Володимира з Апостольським Престолом і з Заходом (охоплюється також взаємини з печенігами й волзькими болгарами, а рівно ж і проблеми коронування Володимира і походження тризуба).

10. Останні роки і смерть Володимира (переважно про родинні справи та генеалогія династії).

11. Кінцеві висновки (загальна характеристика вдачі та діяльності Володимира; справа його канонізації; символ і програма для нас).

До книги додано досить детальний резюме французькою та англійською мовою, лист єпископа Брунона до цесаря Генриха II від 1008 р. (в

латинському оригіналі) і виїмки з «Слова о законі і благодаті» митрополита Іларіона (в церковно-слов'янському оригіналі).

Не всі підрозділи й проблеми автор трактує однаково детально; в деяких випадках він обмежується на тому, що, повідомивши читача про розходження між фахівцями, прилучається до «більшості вчених» або до «опінії панівної в науці», не подаючи бодай найістотніших пунктів аргументації. Це особливо понижує вартість підрозділу про т. зв. Володимирів «Церковний устав», чия автентичність, мабуть, значно менш правдоподібна, аніж допускає автор.

Певна внутрішня суперечність міститься в трактуванні т. зв. масового хрищення киян. З одного боку, автор згоджується з **Н. де Бавмгартеном** у тому, що «в хвилині проголошення християнства на Русі, в Києві вже не було багато *поган*» (ст. 93); а з другого боку, він обстоює (згідно з проф. **М. Чубатим**), що для підготування киян до хрищення Володимир мусів спровадити до Києва священиків з Болгарії та інших країв, де духівництво володіло слов'янською мовою (ст. 95). Але ж, наколи переважна більшість киян були християнами ще перед «масовим хрищенням», то вже напевне не перебували вони без належної кількості священиків і місіонерів, так що в такому випадку, мабуть, не так вже й треба було б священиків іззовні притягати.

В деяких випадках автор не міг обрати собі належну інформацію через спеціальний характер дотичних питань, як от зокрема, стосовно до проблеми походження княжекиївського тризуба, де автор *занадто* некритично стає по боці гіпотези проф. **В. Січинського**, яка, м'яко висловлюючись, взагалі не надається до наукової дискусії; бо між тризубом Посейдона на монетах міста Прієни (на західньому побережжі Малої Азії) і київським тризубом сливе нічого спільного, *крім назви*, немає, та й жадного культурно-історичного і, головне, державно-правного зв'язку між Прієною і Північним Причорномор'ям не відомо і, як на гелленістичні часи, не передбачається. Яким чином тризуб, в характері грецького бога Нептуна, міг перетривати понад півтисячріччя *християнської* культури в Малій Азії і по тому потрапити, як державний герб, до варязько-слов'янського Києва, який торговельно був пов'язаний з Царгородом, але ж ніякою мірою не з західнім побережжям Малої Азії? І чому автор вважає, начебто просторе територіальне й державно-правне поширення тризуба спростовує його первісний характер, як «родового знаку Рюриковичів» (ст. 155)? Хіба ж мало було випадків за середньовіччя, коли родові

знаки ставали династичними, а ці останні — в свою чергу, національно-державними?

Але такі поодинокі непорозуміння є для синтетичного твору, що його автор принаймні почасті мусить користуватись матеріалами із других та третіх рук — річ сливе зовсім *нормальна*. Децю гірше стоїть справа з власною гіпотезою автора — мовляв, «Русь найправдоподібніше прийняла християнство і *першу ієрархію з Болгарії*, а точніше сказавши — з *теперішньої македонської області* (ст. 114). Охріда до Македонії не належить, і культурним та релігійним центром Македонії була Солунь (чи то Сальоніки), яка міститься не «в північній Македонії» — як хибно зазначено на ст. 112 — але на південному побережжі Македонії, і яка, всупереч бездоказовим твердженням проф. І. Огієнка, так політично, як і етнічно повсякчас належала до грецької (візантійської) імперії. За сливе безпосередніх візантійсько-болгарських воєн другої половини X сторіччя Македонія була по грецькому боці державного та церковного кордону, так що для пов'язання її саме на той час з Охридським патріархатом — просто немає ніяких аргументів. А чи «македонська мова» дійсно існувала як окрема, або ж була лише одним із західньоболгарських діалектів — це для князюєчого Києва X—XI віків взагалі не важило, бо там на таких мовних нюансах не розумілись, а просто приймали все, що приходило з Болгарії, як літературну — насамперед, літургійну — норму.

Не зупиняємось тут на дрібних огріхах, як от вже майже традиційне в українській історіографії йменування абияких тюрків «монголами» (що вразно мститься за себе на ст. 59, де взагалі не розібрати, про яку мову йдеться — тюркську чи монгольську, а це ж різні мови і, найправдоподібніше, навіть не споріднені між собою). Всі ці деталі лише мінімальною мірою понижують об'єктивну вартість першої української науково кваліфікованої монографії про найбільшого володаря України княжої доби; а надзвичайна ерудиція автора та його якнайтактовніше ставлення до антагоністичних опіній в політично та церковно дражливих проблемах української історії забезпечують його науковому творові довготривалу функцію надійного й компетентного довідника в усіх питаннях, пов'язаних з усе ще дискусійним походженням Християнської Церкви в Україні.

Слід нарешті також відзначити взірцеве типографічне та взагалі технічне оформлення книги та сливе цілковиту відсутність звичайного бича українських видань на чужині — фатальних друкарських помилок.

В. Д.

Поезія незвичайної тональності

I. Наддністровий: Тихе Поділля. Поезії. Нью-Йорк, 1954 р. Printed by R. Krupka & M. Pysky, ст. 56.

Існує в західноєвропейській (і, зрозуміла річ, американській та австралійській) поезії цілком певна — чи не занадто певна? — демаркаційна лінія між початківством та дилетантством, з одного боку, і кваліфікованим словесним мистецтвом — з другого. Питаємось — чи не занадто певна? — саме через те, що наявність такого категоричного розмежування досить регулярно спричиняється, два чи три рази на сторіччя, до справжніх літературних революцій, коли раптом переоцінюються всі усталені стилістичні вартості, а принциповий та непоправний дилетантизм стає неначе ознакою мало не геніяльності; і треба цілих десятиріч, щоб пізніше повторно устabilізувати літературні норми та усвідомити, що, приміром, ні Вот Вітмен, ані Емілі Дікінсон, попри свій очевидний дилетантизм, жадних ознак мистецької геніяльності не поспали (беремо приклади з північноамериканської поезії, як особливо традиціоналістичної аж до кінця 19 сторіччя).

В українській літературі справа стоїть дещо інакше, проте, мабуть, не краще: формально-стилістичні вимоги до письменника — а тим більш до поета — були (та й насьогодні здебільшого лишаються) зовсім мінімальними, але зате затримуваними з мериторичною впертістю: досить поетові свідомо культивувати власну лексику (як от Михайло Орест) або власну синтаксу та образність (як от Емма Андіївська), щоб відразу знайшовся якийсь «солідний і компетентний» професор мовознавства, на зразок Ю. Шереха, який безапеляційно твердитиме, що це, мовляв, «взагалі не українська мова». Пересічний український критик ніяк не спромагається зректись функції «мовного редактора» і ретельно виконує її де треба і де не треба.

Отакого роду міркування спадають нам на думку при розгляді збірки поезій «Тихе Поділля» — здається, першої в даного автора, хоч пише він напевно вже здавна (коли судити з наголовку віршу «В пам'ять п'ятдесятліття з дня мого народження»). Критичних оцінок збірки в пресі нам, крім гостро негативних, не траплялось. І не диво: ні лексика, ні драматика, ні акцентуація, ні метрика, ані рими в ній не відповідають «загально визнаним» нормам; а беручи до уваги авторів вік, годі сподіватись від нього істотних мовно-стилістичних змін у майбутньому. І все ж таки хочеться надіятись, що «Тихе Поділля» не кане в Лету безслідно, бо відчувається в ньому часом — поряд із численними очевидними дефектами, що не надаються ні до якого виправдання — якась шляхетна й патетична емоційна тональність, висловлена мовою елементарно-недосконалою, проте енергійною та вільною шаблонів. Таким є, приміром, початок морально-інвективної

поезії «Брати» (цитуюмо без змін щодо правопису та пунктуації):

Вікам гомонячи брати
І гніву дотик мрій і снаг
Чому не сплившись до мети
Де вирок дійств з-за неповаг.

(«сплившись», гадаємо, має означати «сплівшись» — від «сплестися»; дальших строф не наводимо, бо вони, на жаль, занадто позначені граматично неможливими наголосами).

Не бракує в збірці й стилістично цікавих «сентиментальних» висловів, традиційних за своєю тематикою, проте естетично оновлених своєрідною фрагментарністю синтакси та образности:

Під тіннями вишень, як сидячи в парі:
Родинно, мов пісню, цікаву розмову,
Вона бачить сиві, а я бачу карі!
Солодкої мови в єднанні обнови.

(«Моїм деревам»)

Або ще:

Під свідком тихих стін; переліт кораблів;
Широкий гін пісень; Сьогодні мрійних од...

(«Віднайшов острів»).

Щоправда, поодинокі поетично вдалі образи й рядки сполучаються в автора в мистецьки повноцінні строфи лише там, де він більш-менш додержується регулярного розміру — а це трапляється не часто. Більшість поезій складена дивною мішаниною слябічної, сляботонічної та суто тонічної (чи то «акцентової») метрики, яка ледве надається до однозначного ритмічного сприйняття. Можливо, авторові радше слід було б додержуватись виключно слябічної системи віршування, зберігаючи принаймні рівну кількість складів у рядках; але часто-густо немає й цього, так що читачеві лишається хібащо вищукувати поодинокі метрично досконалі — і ушляхетнені високим патосом — віршовані вислови:

Аби щоденний піт, що вік пролляв митарством

Щоб спорожнів, як колос згойданий у полі,
Та як заклятий труп посеред скиб ріллі!

(«Смерті»)

Поза всім іншим, автор безперечно виявляє небиякий хист у галузі літературного пейзажу, не так ідилічно-сільського — хоч і тут трапляються окремі поетично оформлені описи, напр.:

Серед села майдан. На схресті сім доріг:
Сльозить низом струмок криничної води

(«Ельдорадо мое»)

— як саме міського пейзажу, підкреслено урбаністичного:

Велич домів карбами криш тремтять...
Висот і сил потужних мільйони*).

Безмір'я вимірять, початки викінчать!

Саме в оцій тематичній галузі вповні виправ-
дується не сама лише динамічно zdeформована
синтакса автора, як от:

*) Читати слід, очевидна річ, «мільйони».

Вагон ховаючись в тунель з розгону
— але й деяка його схильність до лексичних но-
вотворів:

Зелень красвидить домів ряди.

Проте якраз із цього останнього прикладу знов
такі бачити, якою мірою заваджає поетові нево-
рядкованість його власної ритміки (або й акцен-
туації, якщо він вимовляє «красвидить» з недопу-
щенним наголосом на останньому складі).

В. Д.

З надісланих видань

«Наша Церква» — релігійний місячник за грудень 1954, Лондон.

«Дзвін», релігійний місячник за грудень 1954, Буенос Айрес.

«Українське Православне Слово», за січень 1955 р.

«Овид», за вересень 1954, Буенос Айрес.

«За Єдність Нації», грудень 1954.

«Новый журнал», кн. 38, 1954, Нью-Йорк.

«Культура», ч. 12, 1954 (польською мовою).

«Школа вічних правд» — о. Гарді Шільген, переклав о. І. Б. Видав-
ництво Централі «Харітас» Українців у країнах Західньої Європи.

Der höhere Sinn unseres Kampfes — Ярослав Стецько.

«КИЇВ» — журнал літератури, науки, мистецтва, критики і суспіль-
ного життя. Ч. 6 — 1954 р., Філядельфія.

«Тихе Поділля» — збірка поезій І. Наддністрового.

На маргінесі

— 1. листопада 1954 р. Його Святість Папа Пій XII проголосив нове свято в честь Божої Матері-Марії, Цариці Неба й землі. Згідно з бажанням Святішого Отця, це свято доповнює проголошену 1. XI. 1950 р. догму про взяття до Неба Пречистої Диви Марії.

* * *

— У Києві зараз тільки 20 православних церков на мільйон мешканців. Софійський собор, по ремонті, має залишитися як історичний музей.

* * *

— Поза залізною заслоною провадиться систематичне винищування католицького клеру. Так у Празі в останніх 6 роках не висвячено жадного священика. Семінарів для священиків майже немає. Більшість католицького клеру перебуває або на засланні, або у в'язницях.

* * *

— В «Українським Православнім Слові» за січень 1955 р. в статті прот. С. Г. «Уникаймо співпрсагани» читаємо:

«Облудність і фальш большевицької пропаганди вже належно починає розуміти вільний світ. Тим часом большевики, через опановану ними московську православну Церкву, намагаються впливати в потрібному для них напрямку на всі інші церкви у західному світі. Вже кілька років Московська Церква не без успіху поширює на заході, а зокрема в США, т. зв. „Журнал Московської Патріярхії”, який, звеличуючи найбільших в історії гонителів християнства, запевняє не тільки про миролюбство ССРСР, але й подає цілі шпальти хроніки з церковного життя в ССРСР.

Особливе замішання і дезорієнтацію вносять ці вістки, коли вони передруковуються з радянської преси на сторінках наших церковних органів. Так, напр., з життя церкви в ССРСР кілька разів подавалися вістки на сторінках «Благовіс-

ника» — органу Генерального Церковного Управління УАПЦ у Франції. А останньо почали появлятися на сторінках церковно-богословського місячника „Віра і Культура” (видає і редагує митрополит Іларіон—Огієнко)... Прикро читати в наших же церковних виданнях про різних „високопреосвященних” Фотія, Антонія, Панкратія та інших, що подібно до їх патріярха, являються не слугами Божими, але, коли не справжніми слугами Антихриста, то просто нещасними жертвами московського терору.

Отже краще не передруковувати тих вістей, які свідомо для баламутства і пропаганди подає комуністична церковна преса».

* * *

— «Українське Православне Слово» за грудень 1954 р. Митрополит Іоан у статті «З приводу одного „Архипастирського послання”», згадуючи про Архипастирське послання, що його підписали Архiepіскоп Ігор (Губа) і Палладій, пише: «Перед нами стає питання: чи це акція будуюча, чи, може, лише якась спроба внести в українське церковне життя в США за колот та чому ця акція прикривається „Божою Милістю й благословенням Святішого Патріяршого Престолу Царгородського»? Які підстави мають вказані Архiepіреї покривати свою акцію благословенням Царгородської Патріярхії, а тим більше „Божою Милістю”, — вони не подають, а тому їх покликуювання на авторитет Божий і Патріярший приходить віднести покищо на рахунок їхнього сумління.»

* * *

— О. д-р І. Назарко ЧСВВ у статті «Наше католицтво» пише:

«Душею сьогоднішньої інтелігенції всіх народів ворухить якийсь таємний і глибокий зворот до католицизму. Доказ цього сильний конверсійний рух в Англії, де цілі громади й англійські конвенти переходять на католицтво. Цей рух не

менший у Франції, Голляндії, Данії й Швеції. В Німеччині так званий рух „Гохкірхліхе Бевергунг“, рух протестантський, чимраз більше зближається до католицтва».

*

— Два науковці Пенсільванського університе-

ту Крамер і Гордон закінчили переклад 6 сумерійських глиняних таблиць, що були 50 років тому знайдені в Ніппурі в Іраку. Зміст тих таблиць надзвичайний: вони відкривали історію попередника Іова, людини правого характеру, який був переслідуваний долею і терпінням.

3 листів до Редакції

«Журнал мені зовсім не подобається. Поминаючи його „з'єднавчий“ характер, неприємно разити у ньому присутність на кожній сторінці Костецького. Дарма, що підписаний редактор Сапіга, але Костецького чути всюди. Забагато в журналі мистецтва. Цей матеріал широкого читача у нас не знайде. Ми ж політична еміграція і не для мистецтва мандруємо по світі. Нам немає пощо йти з поклоном до Риму чи до Москви. У вільному Києві постане Українська незалежна Церква, збудована на взірці англіканської Церкви».

Інший пише: «Журнал „Україна і Світ“ одержав. Дякую. Пан Сапіга повинен скорше мати ласку і лепту від Москви, ніж від Риму, за свою роботу по наверненні до „правдивої віри“ нас, православних, та деструктивну діяльність серед українців у сфері духовного життя. Вислід буде: пан Сапіга буде мати ідеологічну ілюзію, а Москва ідеологічний хаос серед українців.»

Редакція ще раз стверджує, що самотнім відповідальним редактором журналу «Україна і Світ» був і є редактор І. Сапіга. Пан І. Костецький лише правив мову в останніх двох зошитах. Журнал «Україна і Світ», авторів і видавця не цікавлять справи якогось «навернення» православних на католиків, цікавить натомість нас усіх щось більше й важливіше: духовна наставленість, чи, інакше, орієнтація в нашій церковній політиці. Зокрема на фоні: Захід-Схід. Поза тим реалізація таких справ може статися на своїй землі у вільній державі.

Завдання журналу вже сьогодні говорити про це, щоб збудити скостенілу в певних і при тому в дуже небезпечних для нації та її життя й розвитку думку наших «православних» і ось так викликати серйозний обмін думками.

Зрештою, хто кого розбиває, послаблює національну єдність та провадить деструктивну діяль-

ність серед українців, можна докладно довідатися, читаючи уважно «Українське Православне Слово» видання Митрополита Іоана Теодоровича, «Віра і Культура» — Митр. Іларіона, канадійський православний «Вісник», що його видає ксн-систо́рія канадійської Греко-Православної Церкви, «Український Вісник» архиєрея Богдана Шпильки, «Благовісник», що видає Генер. Управління УАПЦ у Парижі тощо. Деякі з писань в тих виданнях ми позо́волили собі помістити в нашому журналі в відділах «На маргінесі» і «Блискавкою в негатив».

* * *

Братство Св. Володимира в Торонто просить вмістити на сторінках журналу «Україна і Світ» резолюцію, ухвалену зборами православних українців м. Торонта. Головні точки резолюції подаємо, бо за браком місця не можемо подати резолюцію в цілості.

«1. Методи, якими послуговується католицька акція, що веде до розбиття української єдності та послаблення національного фронту, ми вважаємо антихристиянськими та антиукраїнськими і як такі засуджуємо. Ми, православні українці, закликаємо завжди бути готовими до оборони Нашої Православної Церкви, як це робили наші предки.

2. Закликаємо братів греко-католиків протиставитись і надалі всім зовнішнім намірам пересварити нас на релігійному полі.

3. Висловлюємо глибокий жаль, що Провід Наукового Товариства ім. Т. Шевченка у виданій ним «Енциклопедії Українознавства» в багатьох випадках історію УАПЦ пофальшував і зігнував усі протести в цій справі.»

Читайте, передплачуйте та поширюйте
єдиний український християнський
тижневик у Західній Європі

„ХРИСТИЯНСЬКИЙ ГОЛОС“

München 11. Postfach 53

УВАГА!

УВАГА!

Чи Ви вже читали
брошуру про короля Данила

„Католицька корона українського духу“

М. Брадовича ?

Одержати її можна у Вашого Душпастиря або у Вашого представника
чи в Адміністрації „ХРИСТИЯНСЬКОГО ГОЛОСУ“

Ціна 1 прим.: в Німеччині — 0,50 нм,
Англія — 1/4 ш., Австрія — 4 ш., Бельгія — 10 б. фр.,
Франція — 50 фр., США — 15 центів.

ВЖЕ ПОЯВИЛИСЯ

праці членів Археографічної Комісії Апостольського Візитатора для Українців у Західній Європі

- 1) Проф. др. Олександр Оглоблін: **МОСКОВСЬКА ТЕОРІЯ ІІІ РИМУ В ХVІ-ХVІІ. СТОЛ.**
- 2) Проф. др. Наталія Василенко-Полонська: **ТЕОРІЯ ІІІ РИМУ В РОСІЇ ПРОТЯГОМ ХVІІІ ТА ХІХ ВІКУ.**
- 3) Проф. др. Борис Крупницький: **ТЕОРІЯ ІІІ РИМУ І ШЛЯХИ РОСІЙСЬКОЇ ІСТОРИОГРАФІЇ.**
- 4) Проф. Василь Гришко: **ІСТОРИЧНО-ПРАВНЕ ПІДГРУНТЯ ТЕОРІЇ ІІІ РИМУ.**
- 5) Проф. др. др. Ганс Кох: **ПРЕТЕНСІЇ МОСКВИ НА ПРИМАТ У ВІДНОШЕННІ ДО ІНШИХ ХРИСТІЯНСЬКИХ ВІРОІСЛОВІДАНЬ.**
- 6) Проф. др. Іван Мірчук: **ІСТОРИЧНО-ІДЕОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТЕОРІЇ ІІІ РИМУ**

Ціна одного тому 3 нм., для закордону 1 доляр. Замовляти в адміністрації „Християнського Голосу“.

Проголошення переплати
на
другу - т. зв. „ГАСЛОВУ“ - частину
монументального твору

Енциклопедія Українознавства,

що її видає

Наукове Товариство ім. Т. Шевченка

і що появиться в чотирьох томах (двадцятьох зошитах), разом близько 1600 ст. друку енциклопедичного формату, з кольоровими мапами та вкладками, разом — чотири томи в полотняних обкладинках і охоронних картонах, за ціну:

дол. 50 — платних до кінця 1955 р.
дол. 60 — платних після появи цілости,
дол. 8 — за півшкіряну обкладинку.

Ціни в іншій валюті відповідають рівновартості доляра.

Друга частина ЕУ становить окреме ціле

Гроші слати на:

Verlag „MOLODE ZYTTIA“
München, Dachauer Str. 9/II
Postscheckkonto: München 116130
Bankkonto: Süddeutsche Bank München 19441

Жадайте проспектів та інформацій!

В-тво „МОЛОДЕ ЖИТТЯ“

I N H A L T

	Seite
Jubiläen griechisch-katholischer Kirchenfürsten	2
Maria Rysenkamp — Diktaturen wachsen heran	9
Illja Sapiha — Das Problem der Ernährung der Welt	15
B. H. — Wjaczeslaw Lypynski	19
Dr. Dmytro Buczynski — Die Inquisition	26
Newfryingpan — Aus dem Tagebuch eines Menschen	30
Olegh Zuyevski — Gedicht	33
Pax Ucrainae Poëticae (Ukrainische Poesie, in andere Sprache über- tragen): Dichtungen von Pawlo Tytschyna, Mychajlo Draï-Chmara, Mychajlo Orest und Olegh Zuyevskyj	34
Novalis — Der sterbende Genius	36
Novalis — Hymnen an die Nacht	37
John Keats — Griechische Urne	43
Oscar Wilde — Die Sphinx	44
Emma Andiyevska — Das Nachbarskind	48
Anton Tschechow — Erzählung des Obergärtners	50
Mychajlo Orest — Aus dem Notizbuch	52
Volodymyr Derzavyn — Dichterische Kunst von Olzhytsch	53
Kontur, Steppe und Schicksal (Valerij Inkijinoff über Less Kurbass)	58
Buchbesprechungen	64
Bibliographie	67
Randbemerkungen	68
Briefe an die Redaktion	69

Ціна числа:

В Німеччині — 2,50 НМ; в США — 0,60 ам. доляра; в Британії — 2 англ. шилінґи

Педаґоґе Колегія. Видає Видавництво „Україна і Світ“, Hannover, Schierholzstr. 41

Druck : Buchdruckerei „LOGOS“, München 8, Rosenheimer Str. 46 a.